

Minna Rönkä

Kulttuuriperinnön arvottaminen museoissa ja arkistoissa

Pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Museologia

Syksy 2015

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Minna Rönkä	
Työn nimi – Title Kulttuuriperinnön arvottaminen museoissa ja arkistoissa	
Oppiaine – Subject Museologia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Syyskuu 2015	Sivumäärä – Number of pages 79
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkin tässä työssä kulttuuriperinnön arvottamista museoissa ja arkistoissa. Säilytyspäätöksiä, kuten hankintoja, seurlontaa ja poistoja tehdessään museot ja arkistot joutuvat määrittelemään erilaisten aineistojen arvoa, minkä seurauksena tietyistä objekteista ja asiakirjoista tulee osa pysyvästi säilytettävää kulttuuriperintöä. Vertailemalla museoarvon ja arkistollisen arvon muodostumista, arvottamispäätöksiin vaikuttavia tekijöitä sekä arvottamisen kriteerejä, menetelmiä ja eettisiä kysymyksiä pyrin luomaan kokonaisvaltaisen kuvan siitä, miten kulttuuriperinnön arvo muodostuu.</p> <p>Tutkielman lähdekirjallisuus koostuu arvottamisen teorian kannalta keskeisestä suomalaisesta sekä kansainvälisestä arkistotieteellisestä ja museologisesta kirjallisuudesta. Lisäksi käytän lähteinä erilaisia dokumentteja, jotka valaisevat museoiden ja arkistojen arvottamiskäytäntöjä ja säilytyspäätöksiä. Näitä ovat esimerkiksi museoiden kokoelmapoliittiset ohjelmat ja arvoluokitusmenetelmät sekä arkistojen seurlontaa koskevat strategiat ja ohjeet. Tärkeitä lähteitä ovat myös ammattilaisten eettiset säännöt, lainsäädäntö ja erilaiset kansainväliset sopimukset.</p> <p>Työ paljasti sekä eroja että yhtäläisyyksiä museoiden ja arkistojen välillä sen suhteen, mitkä ovat arvottamisen teoreettiset ja käytännölliset lähtökohdat ja millä perusteilla ja kriteereillä arvottamista tehdään. Sekä museot että arkistot nähdään nykyään aktiivisina kulttuuriperinnön muovaajina ja vallankäyttäjinä. Arvottamiseen perustuva suunnitelmallinen aineiston valikointi on välttämätöntä, kun yhteiskuntaa halutaan dokumentoida kattavasti ja moniäänisesti samalla, kun paineet aineistomäärien karsintaan ovat entistä suuremmat. Vaikka menetelmissä on eroja, sekä museoissa että arkistoissa arvottaminen on entistä useammin ilmiölähtöistä ja kohdistuu yksittäisten objektien ja asiakirjojen sijaan laajempiin aihekokonaisuuksiin ja yhteiskunnan ilmiöihin. Silti arvottamista joudutaan edelleen tekemään myös tarkemmalla tasolla pohdittaessa, kuinka hyvin tietyt aineistot dokumentoivat haluttuja ilmiöitä. Keskeiseksi nousee tällöin kaikki aineiston sisältämä tai siihen jollain lailla liittyvä tieto. Objektien ja asiakirjojen todistusvoima, dokumenttiarvo, autenttisuus, tietosisältö ja konteksti pysyvät siksi edelleen tärkeinä arvottamiskriteereinä.</p> <p>Digitaalisen ja aineettoman kulttuuriperinnön merkityksen kasvaessa on entistä selvempää, että kulttuuriperintö ei ole vain fyysisiä kappaleita, vaan ennen kaikkea tietoa. Yhteiskunnan muistin kannalta sen merkitys, missä muodossa tieto on ja missä instituutiossa sitä säilytetään, vähenee jatkuvasti. Kulttuuriperinnön arvottaminen museoissa ja arkistoissa pohjautuu jo nyt pitkälti samankaltaisille periaatteille, ja myös monet arvottamiseen liittyvät eettiset haasteet ovat yhteisiä koko kulttuuriperintöalalle. Vaikka arvottamisen teorian ja metodit eivät täysin yhdistyisi, pyrkimykset kokonaisvaltaiseen ja suunnitelmalliseen yhteiskunnan dokumentointiin vaativat entistä laajempaa vuoropuhelua museoiden, arkistojen ja muun kulttuuriperintöalan kesken.</p>	
Asiasanat – Keyword kulttuuriperintö, muistiorganisaatiot, museoarvo, arkistollinen arvo, arvonmäärittäminen, seurlonta, kokoelmapoliitiikka	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto	
Muita tietoja – Additional information	

Sisältö

1 Johdanto	3
2 Taustaa	8
2.1 Tärkeimpiä käsitteitä	8
2.2 Aineiston kartunta arkistoissa ja museoissa	11
2.3 Keskeiset viranomaiset, lait ja muut toimintaa ohjaavat tekijät	16
3 Kulttuuriperinnön arvon muodostuminen	21
3.1 Arkistot ja museot – puolueettomista säilyttäjästä aktiivisiksi arvottajiksi	21
3.2 Elinkaari ja muuttuvat arvot	25
4 Arvottamisen periaatteet ja kriteerit	30
4.1 Kulttuuriperinnön arvoa määrittävät ominaisuudet ja kriteerit	30
4.2 Kohti ilmiökeskeistä ja kokonaisvaltaista arvottamista.....	47
4.3 Eettisiä kysymyksiä	53
5 Yhteenveto ja johtopäätökset	66
Lähteet.....	72

1 Johdanto

Museot ja arkistot ovat molemmat muistiorganisaatioita, jotka säilyttävät kulttuuriperintöä. Molemmissa instituutioissa kulttuuriperintöä joudutaan myös arvottamaan tehtäessä päätöksiä siitä, mitä säilytetään ja mitä ei. Arvottamista tapahtuu monella tasolla; sekä päätettäessä yksittäisen museo- tai arkistotyön kohteena olevan objektin tai asiakirjan kohtalosta että laadittaessa suurempia linjoja ja päämääriä tallennustyölle. Tässä työssä tarkoitukseni on vertailla kulttuuriperinnön arvottamiseen liittyviä teorioita ja käytäntöjä museoissa ja arkistoissa. Vertailu näiden kahden instituution välillä on mielekästä siksi, että vaikka niiden molempien tehtävät liittyvät olennaisesti kulttuuriperinnön säilyttämiseen, on niiden välillä myös merkittäviä eroja. Eroja on paitsi käytännön tasolla – esimerkiksi sen suhteen, minkä tyyppistä aineistoa ne säilyttävät ja miten tämä aineisto päätyy museoon tai arkistoon – myös teoreettisemmalla tasolla museologian ja arkistotieteen välillä.

Arvottamisella tarkoitan tässä työssä sitä, millä tavalla erilaisten aineistojen arvoa määritetään tai arvioidaan säilytyspäätöksiä, kuten hankintoja, poistoja ja seulontaa tehtäessä. Arvottamisesta ja siihen kytkeytyvistä prosesseista käytetään eri tieteissä ja tilanteissa eri termejä, kuten arvonmääritys (*appraisal*) tai valikointi (*selection*); määritelmiä käyn tarkemmin läpi luvussa 2.1. Arvottamisen seurauksena tietystä aineistosta tulee osa sitä kulttuuriperintöä, jota museot ja arkistot säilyttävät tuleville sukupolville. Aineisto toisin sanoen saa sellaista arvoa, joka oikeuttaa sen pysyvän säilytyksen. Tätä arvoa kutsutaan museologiassa yleensä museoarvoksi (*museality*), kun taas arkistojen puolella puhutaan säilytysarvosta tai arkistollisesta arvosta (*archival value*). Erään määritelmän mukaan museoarvo tarkoittaa ”objektin tai kokoelman arvoa museotyön kohteena, museolle ja museon käyttäjille, koko yhteiskunnalle” (Häyhä *et al.* 2015, 8). Toisen kuvaavan määritelmän mukaan museoarvo tai museaalisuus on potentiaalinen laatu, jonka objekti saa valikoitaessa (van Mensch 1992, luku 16¹). Arkistollista arvoa on määritelty esimerkiksi näin: ”The ongoing usefulness or significance of records, (---) justifying their continued preservation” (Society of American Archivists 2005, archival value).

Kulttuuriperintö on nykyisin varsin laaja ja monitahoinen käsite (Vilkuna 2015, 124). Yhden määritelmän mukaan kulttuuriperintö on ”mikä tahansa asia tai käsite, jolla katsotaan olevan

---

¹ van Mensch (1992) julkaisematon väitöskirja on verkossa luettavana ainoastaan versioina, joissa ei ole erillisiä sivunumeroita. Tästä syystä viittaan kyseiseen tekstiin tässä työssä tarkimmalla mahdollisella tavalla eli luvun tarkkuudella.

esteettistä, historiallista, tieteellistä tai hengellistä merkitystä” (ICOM 2004, sanasto). Euroopan neuvoston (2005, 2. artikla) kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskevassa Faron sopimuksessa kulttuuriperinnön määritellään tarkoittavan ”niitä menneisyydestä perittyjä voimavaroja niiden omistajasta riippumatta, jotka ihmisten mielestä kuvastavat heidän jatkuvasti muuttuvia arvojaan, uskomuksiaan, tietojaan ja perinteitään. Tähän kuuluvat kaikki ihmisten ja paikkojen vuorovaikutuksesta aikojen kuluessa rakentuneen ympäristön osat.” Kun kulttuurin käsite sisältää kaikki ihmisen aikaansaannokset, kulttuuriperintö on suppeampi käsite, joka sisältää vain sellaiset asiat, jotka kollektiivisesti hyväksytään ja tulkitaan kulttuuriperinnöksi (Vilkuna 2007b, 14–15). Tässä työssä lähestyn kulttuuriperintöä museoiden ja arkistojen näkökulmasta, mistä syystä tarkoitan käsitteellä niitä erilaisia fyysisiä aineistoja ja aineettomia tietoja, jotka arvottamisprosessissa valikoituvat museoihin ja arkistoihin säilytettäväksi.

Työni keskeinen tarkastelukohde on siis se, millä perusteella ja minkälaisien prosessien tuloksena juuri tietyt aineistot saavat museoarvoa tai arkistollista arvoa ja muodostuvat kulttuuriperinnöksi. Tarkempia tutkimuskysymyksiäni ovat:

- Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, millaisia aineistoja museot ja arkistot säilyttävät?
- Kenelle kuuluu valta määrittää, mikä on arvokasta kulttuuriperintöä?
- Miten kulttuuriperinnön arvo muodostuu?
- Millä kriteereillä ja menetelmillä arvottamista tehdään?
- Millaisia eettisiä kysymyksiä arvottamiseen liittyy?

Vertailemalla museoita ja arkistoja näiden kysymysten kautta tarkoitukseni on muodostaa kokonaisvaltainen käsitys siitä, millä tavalla kulttuuriperinnön arvottamiseen suhtaudutaan museologiassa ja arkistotieteessä ja miten tämä vaikuttaa kulttuuriperinnön valikoitumiseen. Teoriaa on työssäni keskeinen osa, mikä näkyy myös lähdekirjallisuudessa. Arvottamisen teoriaa on kehitetty sekä museologiassa että arkistotieteessä. Arkistotieteessä erilaiset seulon-tateoriat ovat kuitenkin jäsentyneempiä ja vakiintuneempia, kun taas museologiasta on vaikeampi löytää yhtä yleisesti hyväksytyjä tai yhtä laajasti käytännön arvottamistyöhön vaikuttavia teoreettisia malleja (ks. Ravenwood 2013, 57, 188–189). Arvottamisen teoriaa, metodeja ja historiaa onkin tutkittu enemmän ja kattavammin arkistojen kuin museoiden puolella. Tässä työssä olen siten voinut käyttää hyväkseni paitsi merkittävien arkistoteoreetikoiden alkuperäisiä kirjoituksia (esim. Jenkinson 1922; Schellenberg 2003) myös runsasta teoriaa vertailevaa ja niiden kehitystä tarkastelevaa kirjallisuutta (esim. Craig 2004; Loewen 2005; Kolsrud

1992). Museologiassa vastaavia nimenomaan arvottamisen historiaan liittyviä yleisesityksiä ei samassa määrin ole laadittu, joskin monet museoiden ja kokoelmien keräilyn historiaa käsittelevät tekstit toki sivuavat myös tätä aihetta (esim. Aurasmaa 2002). Arkistotieteen kansainvälisesti vakiintuneiden teorioiden rinnalla museologian teorit ovat myös sirpaleisempia ja hajaantuneempia, mikä osaltaan vaikeuttaa kokonaiskuvan muodostamista arvottamisesta ja sen kehityksestä. Tässä työssä olen kuitenkin pyrkinyt hyödyntämään sellaista arvottamisen kannalta keskeistä museologista kirjallisuutta (esim. van Mensch 1992; Pearce 1992, 1995a, 1995b; Stránský 1995), johon erityisesti suomalaisissa teksteissä on viitattu ja jonka voi siten olettaa heijastavan parhaiten suomalaisten museologioiden ja museotyöntekijöiden näkemyksiä

Teoriakirjallisuuden ohella tärkeinä lähteinä työssäni toimivat erilaiset dokumentit, jotka valaisevat museoiden ja arkistojen toimintaperiaatteita arvottamisen ja säilytyspäästösten suhteen. Museoiden puolelta tällaisia dokumentteja ovat erityisesti museoiden kokoelmapoliittiset ohjelmat (esim. Ahola *et al.* 2014; Eskola *et al.* 2011; Helsingin kaupunginmuseo 2014) sekä museoiden käyttämät arvoluokitus- ja merkitysanalyysimenetelmät (Häyhä *et al.* 2015; Russell & Winkworth 2009; Palo-oja & Willberg 2000). Arkistojen puolelta keskeisiksi nousevat arkistolaitoksen yleinen seulptapolitiikka ja -strategia sekä tarkemmat, esimerkiksi yksityisarkistojen hankintaa ja seulptontaa koskevat strategiat ja ohjeet (Arkistolaitos 2012a, 2012b, 2007; Pohjola *et al.* 2011). Molempien instituutioiden osalta tärkeitä näkökulmia arvottamiseen tuovat myös ammattilaisten eettiset säännöt (ICOM 2004; ICA 1996), lainsäädäntö ja erilaiset kansainväliset sopimukset (esim. UNESCO 1954, 1970).

Museoissa ja arkistoissa tapahtuvan kulttuuriperinnön arvottamisen tarkastelu rinta rinnan edellyttää yhtäläisyyksien ja erojen etsimistä museologian ja arkistotieteen teorioiden, käsitteiden ja käytäntöjen välillä. Tällaista vertailevaa tutkimusta ei kovin paljon ole tehty johtuen kenties näiden ammattialojen pitkälle edenneestä eriytyneisyydestä. Täysin irrallaan toisistaan alat eivät kuitenkaan ole, sillä museologisessa kirjallisuudessa viitataan toisinaan myös arkistoihin ja päinvastoin, ja usein puhutaan myös kokonaisuutena muistiorganisaatioista mukaan lukien arkistot, museot ja kirjastot. Viime aikoina yleistyneet digitaaliset aineistot ovat osaltaan lähentäneet muistiorganisaatioita, jotka perinteisesti ovat keskittyneet tallentamaan eri muodossa olevia aineistotyyppisiä, mutta joille digitaaliset aineistot nyt muodostavat yhteisen kentän. Digitointiin ja digitaalisten aineistojen säilymiseen sekä käytettävyyteen liittyvät kysymykset ovatkin ajaneet muistiorganisaatioita yhteistyöhön, ja digitaaliset aineistot ovat herättäneet myös tarpeen yhtenäisemmille arvottamisperiaatteille (ks. esim. Ooghe & Moreels 2009; Ravenwood 2013 ,40). Digitaalisten aineistojen arvottamisen suhteen kiinnostava tut-

kimus on J. Clare F. Ravenwoodin (2013) väitöskirja ”Selection of digital material for preservation in libraries, archives and museums”, jossa vertaillaan digitaalisen materiaalin valikoitumista eri muistiorganisaatioissa. Vaikka pääpaino on digitaalisissa aineistoissa, Ravenwood tuo esille myös yleisemmin arvottamiseen liittyviä teorioita, prosesseja ja käytäntöjä, ja oman työni kannalta kiinnostavaa on nimenomaan kaikkien muistiorganisaatioiden käsittely rinnakkain.

Edellä kuvattu kirjallisuus on enimmäkseen ulkomaalaista, mutta arvottamista on toki käsitelty myös Suomessa niin museologiassa kuin arkistotieteessäkin. Museologiassa objektien museoarvo ja merkitykset ovat olleet kiinnostuksen kohteena sekä pienempien tapaustutkimusten kautta pro gradu -töissä (esim. Lonkila 2004; Holma 2011) että laajemmissa väitöskirjoissa (Sjöberg-Pietarinen 2004; Turpeinen 2005). Myös museoiden kokoelmanhallintaan liittyviä käytäntöjä tarkastelevat tutkimukset ovat työni kannalta mielenkiintoisia; erityisesti voidaan mainita Pulkkinen (2013) museoiden esinepoistoja käsittelevä pro gradu -työ, jossa objektien arvottaminen on keskeisessä osassa. Erilaisia arvottamiseen liittyviä näkökulmia on käsitelty myös museologisissa yleisteoksissa ja artikkeleissa. Arkistotieteessä keskeinen suomalainen teos on Asiakirjahallinnon oppikirja (Lybeck *et al.* 2006), jossa mm. arkistoteorioita on käsitelty laajasti. Arkistoaineiston arvonmäärittämisestä on tehty myös tapaustutkimusta (Kuusela 2014), ja arvonmäärittämisestä on tehty myös kysymyksiä ovat käsitelleet esimerkiksi Leppänen (2003) esitelmässään ja Wilhelmsson (2014) pro gradu -työssään.

Arvottaminen ei siis ole tutkimusaiheena harvinainen. Harvinaisempaa on kuitenkin museoissa ja arkistoissa tehtävän arvottamisen käsittely rinnakkain siten, että molempien alojen näkökulmat ovat yhtä näkyvästi esillä. Ainoastaan rinnakkainen käsittely kuitenkin mahdollistaa vertailun ja sen, että kulttuuriperinnön arvottamisesta voi muodostaa kokonaisvaltaisen kuvan. Tämä onkin yksi oman työni tavoitteista, vaikka minun onkin työssäni mahdollista käsitellä ainoastaan museoita ja arkistoja, jolloin kirjastot ja niiden tallentama kulttuuriperintö jäävät valitettavasti tarkastelun ulkopuolelle. Museoiden osalta päähuomioni on kulttuurihistoriallisissa museoissa, jotka tunnen parhaiten ja jotka ovat hyvin edustettuina museologisessa kirjallisuudessa; taide- ja luonnontieteellisiin museoihin aineistojensa puolesta liittyvät erityiskysymykset jäävät siten vähemmälle huomiolle. Arkistojen suhteen käsittelyni painottuu julkisiin arkistoihin. Yksityisarkistoja käsitellen melko yleisellä tasolla, koska en ole tämän työn puitteissa voinut perehtyä tarkemmin erilaisten yksityisten, kuten yritysten ja yksityishenkilöiden arkistojen vaihteleviin käytäntöihin.

En sen sijaan ole halunnut rajata käsittelyäni aineistojen säilytysmuodon mukaan, vaikka erityisesti digitaalisten aineistojen arvottamiseen liittyviä kysymyksiä on pidetty erityisen ajankohtaisina ja muistiorganisaatioiden yhteistyötä vaativina. Joidenkin näkemysten mukaan digitaalisten aineistojen valinta ja arvottaminen poikkeavat perinteisistä aineistoista, mutta toisaalta digitaalisten aineistojen on nähty aiheuttavan lähinnä teknisiä erityisvaatimuksia, kun taas arvottamisperiaatteet, kriteerit ja muut arvottamisen peruslähtökohdat pysyvät samoina (Ravenwood 2013, 33–34, 36, 132, 168, 181–182; Lybeck *et al.* 2006, 62). Tästä syystä näkemykseni on, että nekin arvottamisperiaatteet, jotka ovat kehittyneet ennen digitaalisia aineistoja, vaikuttavat edelleen arvottamisen taustalla, mistä syystä niiden ymmärtäminen on tärkeää myös digitaalisten aineistojen osalta.

Seuraavassa luvussa käyn läpi museoiden ja arkistojen arvottamistyöhön vaikuttavia taustatekijöitä. Luvussa luodaan yleiskatsaus museoihin, arkistoihin ja niiden säilyttämiin aineistoihin tutustumalla keskeisimpiin käsitteisiin sekä eroihin ja yhtäläisyyksiin instituutioiden toimintatavoissa ja -edellytyksissä. Kolmannessa luvussa tuon esiin arvottamisen teoriaa tarkastelemalla arvottamista ensin arkistojen, museoiden ja niiden työntekijöiden ja sen jälkeen itse kulttuuriperinnön näkökulmasta. Luvun ensimmäisessä osassa keskityn siten muistiorganisaatioiden vallankäyttöön ja rooliin arvottajina, kun taas jälkimmäisessä osassa tarkastelen kulttuuriperinnöksi muodostuvien aineistojen elinkaarta ja sen aikana tapahtuvia arvomuutoksia. Luvun tarkoituksena on muodostaa viitekehys sen ymmärtämiselle, miten tietyistä aineistoista muodostuu kulttuuriperintöä. Kun kolmannessa luvussa käsittely on melko yleisellä ja teoreettisella tasolla, neljännessä luvussa paneudun konkreettisemmin kulttuuriperintöön liitettyihin arvoihin ja arvottamisen perusteisiin. Tutkimuskysymysteni kannalta tämä luku on keskeisin. Ensimmäisessä alaluvussa käyn arvottamisen perusteita läpi siitä näkökulmasta, millaisilla kriteereillä yksittäisten kulttuuriperintöaineistojen arvoa on mitattu ja arvioitu. Tämän jälkeen tarkastelen kokonaisvaltaisempia lähestymistapoja, joiden kautta arvotetaan yksittäisten aineistojen sijaan laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä ja aihekokonaisuuksia. Lopuksi käsittelen erikseen vielä joitakin arvottamiseen liittyviä ajankohtaisia eettisiä kysymyksiä. Viimeisessä luvussa kokoan työni tärkeimmät tulokset yhteen ja pohdin kulttuuriperinnön arvottamista kokonaisuutena, ottaen huomioon kaikissa luvuissa esiin tulleet näkökohdat.

2 Taustaa

Tässä luvussa käsittelen ensin museoihin ja arkistoihin sekä niissä säilytettäviin aineistoihin liittyviä käsitteitä ja niissä ilmeneviä eroja. Tämän jälkeen perehdyn tarkemmin niihin prosesseihin, joiden kautta erilaiset aineistot päätyvät museoon tai arkistoon. Lopuksi tarkastelen vielä sitä, minkälaisissa yhteiskunnallisissa kehyksissä nämä instituutiot toimivat eli mitkä tahot ja määräykset ohjaavat niiden toimintaa. Tarkoitus tässä luvussa on luoda peruskatsaus museoihin ja arkistoihin ja niiden välisiin eroihin sekä ymmärtää niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat näissä instituutioissa tehtäviin päätöksiin siitä, mitä kulttuuriperintöä jälkipolville säilytetään.

2.1 Tärkeimpiä käsitteitä

Museot

Museo-termillä voidaan viitata yksittäiseen paikkaan, organisaatioon tai museoinstituutioon laajemmin (Desvallées & Mairesse [toim.] 2010, 56). Museon määritelmiä on monia, mutta yleisesti käytetyn Kansainvälisen museoneuvoston (ICOM) määritelmän mukaan ”museo on pysyvä, taloudellista hyötyä tavoittelematon, yhteiskuntaa ja sen kehitystä palveleva laitos, joka on avoinna yleisölle ja joka tutkimusta ja opetusta edistääkseen ja mielihyvää tuottaakseen hankkii, säilyttää, tutkii, käyttää tiedonvälitykseen ja pitää näytteillä aineellisia ja aineettomia todisteita ihmisestä ja hänen ympäristöstään” (ICOM 2007²). Varsin samankaltaisia museotoiminnan tavoitteita ja toimintamuotoja on listattu myös Suomen museolaissa (729/1992, 1 §): ”Museotoiminnan tavoitteena on ylläpitää ja vahvistaa väestön ymmärrystä kulttuuristaan, historiastaan ja ympäristöstään. Museoiden tulee edistää kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevan tiedon saatavuutta tallentamalla ja säilyttämällä aineellista ja visuaalista kulttuuriperintöä tuleville sukupolville, harjoittamalla siihen liittyvää tutkimusta, opetusta ja tiedonvälitystä sekä näyttely- ja julkaisutoimintaa.”

Museot keräävät edellä mainittuja todisteita tai kulttuuriperintöä *objektien* muodossa. Objektin sijaan käytetään usein myös termiä *esine* (*artefact*), joka sanana antaa kuitenkin turhan yksipuolisen kuvan objektin fyysisestä muodosta. Objektit ovat usein konkreettisia materiaali-

---

² suomennos Suomen museoliitto (n.d.)

sen kulttuurin palasia, jotka voivat olla ihmisen valmistamia tai luonnonobjekteja; toisaalta ne voivat olla myös digitaalisia, ja objekteiksi voidaan katsoa myös ns. mentefaktit eli fyysisestä muodosta riippumaton abstrakti tieto (Kinanen 2007, 170; van Mensch 1992, luku 12; Museo 2015 & Museovirasto 2013a, 19). Objektin määritelmä on siis hyvin väljä, eikä museo-objektia niinkään määrittele sen fyysinen muoto kuin siihen kohdistettu toiminta, mikä näkyy myös Museo 2015 -projektin laatimassa Kokoelmapolitiikan muistilistassa olevassa määritelmässä: ”Museo-objekti on museon tallennuksen, tutkimuksen, hallinnan, säilyttämisen ja käytön kohteena oleva kulttuurin ilmaus, joka museossa on osa kulttuuriperintöä” (Museo 2015 & Museovirasto 2013a, 19). Museo-objektin ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla museossa, vaan esimerkiksi Kinanen (2007, 170) mukaan museo-objektin määritelmään voidaan sisällyttää kaikki materiaallinen kulttuuri, joka kuuluu museaalisen systeemin piiriin eli joka suojellaan, luokitellaan, tutkitaan tai tulkitaan. Tässä yhteydessä on käytetty myös museo-objektia laajempaa termiä museologinen objekti, joka voi siis sijaita myös museon ulkopuolella (Kinanen 2007, 170–171; van Mensch 1992, luku 12). Objektin saapumista tähän museaalisen systeemin piiriin kutsutaan *musealisaatioksi*. Se voi sisältää objektin fyysisen siirtymisen museoon, mutta ei edellytä sitä. Musealisaatiossa on kyse ennen kaikkea siitä, että objektin status muuttuu: siitä tulee todistuskappale, tutkimuksen lähde ja viestinnän väline, joka valikoidaan, kerätään, luokitellaan, säilytetään ja dokumentoidaan. Samalla se eristetään fyysisesti tai käsitteellisesti alkuperäisestä luonnollisesta tai kulttuurisesta ympäristöstään. (Desvallées & Mairesse [toim.] 2010, 50–51; van Mensch 1992, luku 12.)

Museo-objekteista muodostetaan *kokoelmia*. Kokoelmapolitiikan muistilistassa kokoelmaksi on määritelty ”yhteen koottu ja järjestetty joukko objekteja ja niihin liittyvää tietoa tai muuten dokumentoitua aineistoa, jonka säilytyksestä, hoidosta ja tutkimuksesta museo vastaa” (Museo 2015 & Museovirasto 2013a, 16). Ollakseen varsinainen kokoelma objektien pitää muodostaa suhteellisen yhtenäisen ja tarkoituksellisen kokonaisuus. Muista, esimerkiksi yksityiskeräilijöiden kokoelmista museokokoelmat erottaa ennen kaikkea niiden asema osana museo-instituution tavoitteita ja toimintaa, ei välttämättä kokoelmien laatu muutoin. (Desvallées & Mairesse [toim.] 2010, 26–27.) Kuten objektin, myös kokoelman määritelmässä keskeiseksi siis nousee museon siihen kohdistama toiminta.

Arkistot

Sanalla *arkisto* on useita merkityksiä. Sillä voidaan tarkoittaa yksittäistä arkistohuonetta tai laajemmin organisaatiota tai yksikköä, joka säilyttää arkistoaineistoa. Kolmanneksi sillä voi-

daan tarkoittaa sitä asiakirjojen kokonaisuutta, joka on kertynyt tietyn yhteisön tai henkilön toiminnasta. (Lybeck *et al.* 2006, 257–258; Arkistowiki 2013, arkisto.) Sanana arkisto voi siis viitata yhtä aikaa säilytettävään aineistoon, säilyttävään organisaatioon kuin säilytyspaikkaankin.

Yhteisöä tai henkilöä, jonka toiminnan myötä arkisto syntyy, kutsutaan *arkistonmuodostajaksi*. *Arkistonmuodostus* puolestaan viittaa siihen prosessien kokonaisuuteen, jonka tuloksena arkisto – siis asiakirjojen kokonaisuus – muodostuu. (Lybeck *et al.* 2006, 257–258; Arkistowiki 2013, arkistonmuodostus.) Varsinaisella arkistolla on siis aina kiinteä yhteys arkistonmuodostajan toimintaan. Mikäli asiakirjakokonaisuus ei synny arkistonmuodostajan toiminnan tuloksena vaan keinotekoisesti esimerkiksi yksityishenkilön suunnitelmallisen, tiettyyn teemaan keskittyvän keräilytyön tuloksena, puhutaan arkiston sijaan *kokoelmasta* (Lybeck *et al.* 2006, 261; Arkistowiki 2013, kokoelma). Toisin kuin kokoelma, arkisto koostuu siis vain yhden arkistonmuodostajan asiakirjoista, koska arkistotoimeen on 1800-luvulta lähtien vakiintunut *provenienssiperiaate*, jonka mukaan eri arkistonmuodostajien aineistoja ei koskaan sekoiteta keskenään (Lybeck *et al.* 2006, 14). Kokoelmia tämä periaate ei koske.

Arkistoissa säilytetään *asiakirjoja*. Arkistolaisissa (831/94, 6 §) asiakirjalla tarkoitetaan ”kirjallista tai kuvallista esitystä taikka sellaista sähköisesti tai muulla vastaavalla tavalla aikaansaatua esitystä, joka on luettavissa, kuunneltavissa tai muutoin ymmärrettävissä teknisin apuvälinein”. Se voi siis olla esimerkiksi käsin kirjoitettu paperi, ääninauha tai digitaalinen dokumentti. Olennaista asiakirjan kohdalla ei ole se, missä muodossa tieto on, vaan se, missä yhteydessä tieto on syntynyt. Muista dokumenteista asiakirjan erottaa juuri sen syntyminen osana arkistonmuodostajan toimintaa. (Lybeck *et al.* 2006, 13, 16–17.) Rinnakkaisterminä käytetään myös termiä *asiakirjatieto*, jolla tarkoitetaan yhteisön tehtävien hoitamisen tai henkilön toiminnan tuloksena syntyvää tai saapuvaa tietoa (Arkistowiki 2013, asiakirjatieto); terminä *asiakirjatieto* korostaa sitä, ettei kyse ole vain fyysisistä tai digitaalisista dokumenteista, vaan myös esimerkiksi erilaisiin sähköisiin tietokantoihin sisältyvät tiedot ovat asiakirjallista tietoa.

Asiakirjoja ja arkistoaineistoja voidaan säilyttää myös museoissa. Tällöin on kuitenkin hyvä erottaa toisistaan museoissa säilytettävät varsinaiset arkistot ja erilaiset asiakirjakokoelmat, jotka eivät siis muodosta yhtenäistä, yhden arkistonmuodostajan toiminnasta syntyneitä arkistoja. Asiakirjoja voi museossa kuulua myös samaan kokoelmaan esineiden ja muiden museoobjektien kanssa.

Kun verrataan toisaalta arkistoihin ja toisaalta museoihin ja niiden kokoelmiin liittyviä termejä, huomataan, että määrittelyissä korostuu näiden instituutioiden erilainen luonne, vaikka myös yhtäläisyyksiä löytyy. Vaikka museoissa ja arkistoissa olevat kulttuuriperintöaineistot ovat perinteisesti painottuneet eri aineistotyyppisiin – museoissa esineisiin ja arkistoissa paperiasiakirjoihin – keskeistä kummankaan instituution osalta ei ole se, minkälaisessa fyysisessä muodossa niiden säilyttämät aineistot ovat. ”Museo-objekti” tai ”asiakirja” voi siis olla fyysisesti lähes mitä tahansa.

Arkistoja ja asiakirjoja määrittää kuitenkin ensisijaisesti niiden syntytaapa eli yhteys arkistonmuodostajan toimintaan, sekä täten muodostuneen arkiston säilyttäminen yhtenäisenä kokonaisuutena. Toissijaista sen sijaan on, säilytetäänkö arkistoja arkistonmuodostajaorganisaatiossa, jossain muussa arkistoinstituutiossa tai vaikkapa museossa. Museo-objekteilla ja kokoelmilla (myös asiakirjakokoelmilla) vastaavaa niiden syntytaapaan liittyvää kriteeriä ei ole. Sen sijaan museoinstituution rooli määritelmässä nousee vahvemmaksi, vaikka säilytyspaikka ei museo-objektinkaan kohdalla ole määräävä tekijä. Keskeisintä on objektien tuleminen museon toiminnan – kuten luetteloinnin, tutkimuksen, näyttelytoiminnan ja opetuksen – kohteeksi. Jos ajatellaan arkistojen ja kokoelmien muodostumista, arkistot siis ovat peräisin yhdestä lähteestä ja muodostuvat automaattisesti arkistonmuodostajan toiminnan myötä, kun taas museo-kokoelman objektit voivat olla peräisin monesta lähteestä ja kokoelmat muodostetaan valikoimalla tiettyjen tarkoituksien ja tavoitteiden mukaisesti (Desvallées & Mairesse [toim.] 2010, 26).

2.2 Aineiston kartunta arkistoissa ja museoissa

Kulttuuriperintöaineistojen kartunta on erilaista arkistoissa ja museoissa. Eroja on mm. siinä, kuka säilytyspäätökset tekee ja mitä reittejä pitkin aineistot saapuvat lopulliseen säilytyspaikkaansa. Myös arkistojen ja museoiden tapa tallentaa, hallita ja käsitellä kulttuuriperintöaineistoja vaihtelee. Tässä tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tuoda esille tai vertailla yksityiskohtaisia asiakirjoihin tai objekteihin kohdistettavia toimenpiteitä, joita ovat esimerkiksi luettelointi ja kuvailu. Sen sijaan keskityn kuvaamaan kartuntaprosessia yleisellä tasolla ja tuomaan esiin tärkeimpiä eroja arkistojen ja museoiden välillä.

Arkistojen kohdalla – tarkemmin sanoen arkistolain alaisten arkistonmuodostajien osalta – on sikäli harhaanjohtavaa puhua asiakirjan *saapumisesta* arkistoon, että asiakirja kuuluu arkisto-

toimen piiriin heti laatimisestaan lähtien (Lybeck *et al.* 2006, 18). Arkistotieteessä puhutaan usein asiakirjan elinkaaresta, joka suomalaisessa arkistojattelussa on perinteisesti jaettu aktiivivaiheeseen, passiivivaiheeseen ja historialliseen vaiheeseen. Aktiivivaiheessa asiakirjoja käytetään niiden primääritehtävässä ja säilytetään yleensä käsiarkistossa työpisteen välittömässä läheisyydessä. Passiivivaiheessa asiakirjaa ei enää käytetä sen primääritehtävässä, mutta sitä saatetaan yhä tarvita muista syistä, jolloin sitä säilytetään yhä viraston tai laitoksen omassa lähiarkistossa. Historiallisessa vaiheessa asiakirjalla on enää lähinnä tutkimuksellista merkitystä ja se on siirretty lopulliseen päätearkistoon esimerkiksi arkistolaitokseen tai muuhun keskusarkistoon. Kaikki arkistonmuodostajan toiminnassa syntyvät asiakirjat eivät kuitenkaan päädy päätearkistoon asti vaan suurin osa aineistosta hävitetään viimeistään passiivivaiheen päätyttyä. (Lybeck *et al.* 2006, 21–22; Rastas 1994, 52–53.)

Arkistonmuodostaja vastaa pitkälti oman arkistonsa muodostumisesta ja hoitamisesta. Arkistolain piiriin kuuluvan arkistonmuodostajan velvollisuuksiin kuuluu mm. huolehtia asiakirjojen arkistokelpoisuudesta, määrätä määräajan säilytettävien asiakirjojen säilytysajat ja -tavat, hävittää asiakirjat asianmukaisesti (kuten polttamalla tai silppuamalla) säilytysajan päätyttyä sekä siirtää pysyvästi säilytettävät asiakirjat arkistolaitokseen (Lybeck *et al.* 2006, 28–29; Arkistolaki 831/1994, 8 §, 13 §, 14 §). Tärkeä työkalu näiden tehtävien hoidossa on arkistonmuodostussuunnitelma, jota nykyinen arkistolainsäädäntö myös edellyttää. Arkistonmuodostussuunnitelmasta on käytävä ilmi vähintäänkin se, mitä asiakirjoja arkistonmuodostajan toiminnasta syntyy sekä niiden säilytysajat ja -tavat, mutta se voi sisältää myös muuta arkistotoimen kannalta tärkeää tietoa. (Arkistolaki 831/1994, 8 §; Lybeck *et al.* 2006, 79–80.) Sähköisestä arkistonmuodostussuunnitelmasta käytetään myös termiä tiedonohjaussuunnitelma (Arkistowiki 2013, arkistonmuodostussuunnitelma).

Koska kaikkia asiakirjoja ei voida säilyttää ikuisesti, arkistot täytyy seuloa. Seulonnalla tarkoitetaan asiakirjatietojen määrän supistamiseen liittyviä toimenpiteitä. Vielä 1900-luvun alkupuolella arkistotieteessä suhtauduttiin seulontaan välttelevästi, mutta sen merkitys on korostunut sitä mukaa kun julkisen hallinnon asiakirjamäärät ovat kasvaneet, ja 1960-luvulta lähtien se onkin noussut yhdeksi arkistotoimen keskeisimmistä alueista. Seulominen edellyttää *arvonmäärittystä*, jossa asiakirjatiedon säilytysarvo määritellään ja asiakirjat jaetaan sen perusteella pysyvästi ja määräajan säilytettäviin ryhmiin. Seulonta voi kohdistua joko yksittäisiin asiakirjoihin (mikroseulonta) tai laajemmin arkistonmuodostajiin ja niiden tehtäviin (makroseulonta). (Arkistowiki 2013, arvonmäärittäminen, seulonta; Lybeck *et al.* 2006, 56–57, 230, 233, 258, 264.) Määräajan säilytettävien asiakirjojen säilytysajoista päättää siis arkis-

tonmuodostaja itse, ottaen huomioon omaan alaansa liittyvän lainsäädännön. Keskushallintoyksiköt kuten ministeriöt usein koordinoivat säilytysaikojen määrittelyä omalla hallinnonalallaan. Arkistolaitos kuitenkin määrää siitä, mitkä arkistonmuodostajan asiakirjat säilytetään pysyvästi. Käytännössä arkistonmuodostajat yleensä toimittavat arkistolaitokseen arkistonmuodostussuunnitelmansa, joka toimii samalla seulontaesityksenä ja jonka perusteella arkistolaitos määrittelee pysyvästi säilytettävän aineiston seulontapäätöksessään. (Lybeck *et al.* 2006, 28–29, 58.) Asiakirjojen säilytysajat on siis lähtökohtaisesti päätetty jo ennen asiakirjojen laatimista; kyseessä on tällöin *ennakkoseulonta*. Joskus on tarpeen seuloa myös vanhoja, jo muodostuneita arkistoja, jolloin puhutaan *taannehtivasta seulonnasta*. Myös tällaisen aineiston seulonnalle täytyy hakea arkistolaitoksen päätös. (Lybeck *et al.* 2006, 64.) Arkistolaitoksen seulontatoiminnan perusteita on määritelty arkistolaitoksen (2012a, 2012b) seulontapolitiikassa ja seulontastrategiassa.

Merkittävä ero museoihin ja kirjastoihin nähden on se, että arkistoinstituutiot vastaanottavat arkistoaineistoa lakisääteisesti arkistolain piirissä olevilta arkistonmuodostajilta. Arkistolaitoskaan ei siis voi valikoida arkistonmuodostajia, vaikka päättääkin siitä, mitkä niiden asiakirjoista säilytetään pysyvästi. Arkistolain piiriin kuulumattomilta yksityisiltä tahoilta tuleva arkistoaineisto on poikkeus, jonka suhteen voidaan noudattaa ”museomaista hankintapolitiikkaa” eli päättää vapaammin siitä, minkä tyyppisten arkistonmuodostajien aineistoja otetaan talteen. (Lybeck *et al.* 2006, 15.) Yksityisarkistot, jotka tallentavat juuri tällaista aineistoa omalta erityisalaltaan, ovat tässä mielessä lähempänä museoita kuin julkiset arkistoinstituutiot.

Museot kartuttavat kokoelmiaan arkistoja vapaammin. Toisin kuin arkistot, museot eivät nimittäin yleensä ole velvoitettuja vastaanottamaan jotakin tiettyä kokoelmaa tai objektia, vaan museot päättävät hankinnoista ja poistoista pitkälti itsenäisesti. Yleisiä hankintatapoja ovat museoissa esimerkiksi ostot, lahjoitukset, museon omat kenttätyöt ja toisten museoiden tai muiden laitosten lahjat, lainat, siirrot ja talletukset (Museo 2015 & Museovirasto 2013a, 6; Heinonen & Lahti 2001, 79; Kostet 2007, 147). Pääosin suomalaisten museoiden kokoelmat karttuivat vuonna 2013 ostoin ja lahjoituksin (Laakkonen *et al.* 2014, 21). Jotkut objektit, kuten arkeologisten kaivausten yhteydessä tehtävät löydöt, karttavat museoissakin kuitenkin lakisääteisin perustein (ks. luku 2.3).

Kun arkistoissa on paljon vain tietyn määrääjän säilytettäviä aineistoja, museon kokoelmat ovat yleensä lähtökohtaisesti pysyvästi säilytettäviä. Joskus kokoelmista on tosin erotettu py-

syvästi säilytettävät ja ”kuvat” objektit, joita käytetään näyttely- ja opetustoiminnassa ja jotka voivat siten tuhoutua käytössä (Heinonen & Lahti 2001, 87). Museot voivat lisäksi ottaa vastaan määrääkäsia talletuksia eli deponointeja, jolloin lahjoittaja säilyttää omistusoikeuden aineistoon ja voi siten myöhemmin vaatia sitä takaisin. Lahjoituksiin voi myös liittyä erilaisia muita niiden käyttöä ja säilytystä rajoittavia ehtoja, minkä takia omistus- ja käyttöoikeuksiltaan puutteellisia tai epäselviä hankintoja onkin pidetty ongelmallisina. (Heinonen & Lahti 2001, 79–80; Kostet 2007, 153.) Eri asia tietysti on, jos museo vain lainaa jotakin esinettä esimerkiksi näyttelyä varten, jolloin sitä ei ole tarkoitukseen liittämään osaksi museon omia kokoelmia.

Museo-objektit, toisin kuin asiakirjat, eivät yleensä ole syntymästään lähtien museo-objekteja, vaan niillä voi olla ennen musealisaatiota takanaan pitkäkin elinkaari, jonka aikana esimerkiksi niiden paikka, käyttötarkoitus ja omistaja ovat voineet muuttua (Pearce 1992, 16–17). Poikkeuksia ovat esimerkiksi museon kenttätöiden yhteydessä otettavat valokuvat, joiden voidaan ajatella kuuluvan osaksi kokoelmia heti kuvauksesta lähtien. Monet objektit ovat ennen museoon tuloaan olleet osana jotakin yksityistä kokoelmaa. Tämä tarkoittaa sitä, että yksityiskeräilijät vaikuttavat toiminnallaan myös museokokoelmien muodostumiseen. Pearce näkeekin objektin tulemisen ensin yksityiseen ja myöhemmin museokokoelmaan kahtena peräkkäisenä siirtymäriittinä, jotka molemmat vaikuttavat museon kokoelmien muodostumiseen. Hän puhuu museokokoelmien kaksinkertaisesta valikoitumisesta; näitä valikoitumisprosesseja ovat toisaalta alkuperäisen keräilijän valinnat ja toisaalta museon halukkuus vastaanottaa keräilijän kokoelma sen esteettisen, historiallisen tai tieteellisen arvon takia. Tämän jälkimmäisen siirtymäriitin (musealisaation) myötä objektista tulee kulttuuriperintöä. (Pearce 1992, 7, 66.) Suomessa yksityiskokoelmien rooli ei tosin ole yhtä vahva kuin esimerkiksi Isossa-Britanniassa. Täälläkin museon keruutoimintaan vaikuttavat silti objektien alkuperäisten omistajien ja lahjoittajien valinnat. Sattumalla ja monilla käytännön kysymyksillä, kuten objektin hinnalla ja koolla on myös merkitystä. (Heinonen & Lahti 2001, 77; Kostet 2007, 152–154.) Vaikka kokoelmien kartuttaminen siis on museossa vapaampaa kuin arkistoissa, museo ei toisaalta voi samassa määrin vaikuttaa siihen, mitä materiaalia objektien alkuperäiset valmistajat, käyttäjät tai yksityiskeräilijät säästävät tai lahjoittavat museoon; tässä mielessä museokokoelmien karttuminen on sattumanvaraisempaa kuin arkistojen kohdalla.

Museoiden keräystoimintaa onkin vanhastaan leimannut passiivisuus ja sattumanvaraisuus, eli on otettu vastaan mikä tahansa tarjottu materiaali ja päädytty sitä kautta ”esinekaakseen”. Tilannetta on pahentanut se, että kokoelmapoistot ovat olleet vaikeaa ja vältetty aihe; esineet

on haluttu säilyttää ikuisesti, jolloin esinevirta museoihin on ollut yksisuuntaista. (esim. Kos-tet 2007, 147, 157; Vilkuna 2000a, 92; 1993, 3–4; van Mensch 1992, luku 15; Palo-oja 2010, 17.) Nykyään museon passiivista roolia lahjoitusten ja ostotarjousten vastaanottajana ei pidetä hyvänä lähtökohtana, vaan museon pitäisi harjoittaa aktiivista keruuta, jossa hankinnat palvelevat museon tarkoitusta (esim. Heinonen & Lahti 2001, 78–79). Siksi museon kokoelmatyötä pyritään ohjaamaan ja keskittämään olennaisiin aineistoihin laatimalla kokoelmapoliittisia ohjelmia ja tallennussuunnitelmia. Edellisellä tarkoitetaan asiakirjaa, josta käy ilmi museon kokoelmatyön tavoitteet, linjaukset ja periaatteet sekä niiden toteuttamiseen käytettävät menetelmät. Tallennussuunnitelmassa puolestaan määritellään tarkemmin, mitä aineistoja museon kokoelmiin tallennetaan, ja se pohjautuu museon tallennusalueen ajalliseen, maantieteelliseen ja temaattiseen määrittelyyn sekä museoiden väliseen tallennustyönjakoon. (Museo 2015 & Museovirasto 2013a, 16, 20.) Vuoden 2013 Museotilastossa 74 % museoista oli käytössään kokoelmapoliittinen ohjelma (Laakkonen *et al.* 2014, 21). Yhä useammalla museolla on myös käytössään nykyisin jonkinlainen arvoluokitus, jonka avulla objektien museoarvoa ja sopivuutta museon kokoelmaprofiiliin arvioidaan ja se luokitellaan suhteessa tulevaan hoitoon, säilytykseen, käyttöön ja muuhun museokokoelmaan (Museo 2015 & Museovirasto 2013a, 14). Uudempana välineenä objektien museoarvon ja merkitysten määrittämiseen on kehitetty erilaisia merkitysanalyysimenetelmiä (Häyhä *et al.* 2015; Russell & Winkworth 2009).

Etenkin nykypäivän ilmiöiden tallennuksessa museoilla on nykyisin varsin aktiivinen rooli, koska erilaisten dokumentointihankkeiden kautta voidaan tietoisesti pyrkiä tallentamaan tiettyjä ilmiöitä sen sijaan, että vain odotettaisiin mahdollisia lahjoituksia. Nykyajan dokumentointi on noussut tärkeään asemaan 1970-luvulta lähtien, jolloin Ruotsissa perustettiin Samdok-verkosto tallentamaan museoiden kokoelmissa siihen asti aliedustettuna ollutta teollistumisen jälkeistä aikaa (Steen 2004, 198). Suomessa museoiden tallennus- ja kokoelmayhteistyöverkosto TAKO on vuodesta 2009 lähtien kehittänyt nykyajan dokumentointia Samdok-verkoston esikuvan pohjalta (Ahola n.d., 2). Nykypäivän objektien suhteen voidaan tehdä myös ennakoivaa tallennusta, jossa sovitaan etukäteen vielä käytössä olevien objektien dokumentoinnista ja luovuttamisesta museoon käyttöajan päättyessä (Museo 2015 & Museovirasto 2013a, 15).

Myös kokoelmapoistoja pidetään nykyisin hyväksyttävänä ja välttämättöminäkin kokoelmien hallinnan kannalta. Aikaisemmin museoissa tehtiin lähinnä passiivisia kokoelmapoistoja, jotka aiheutuivat esimerkiksi esineiden rikkoontumisesta, pilaantumisesta, häviämisestä tai varkauksista (Heinonen & Lahti 2001, 86). Poistoihin on suhtauduttu kielteisesti ja ne on nähty

eettisesti hankalina, vaikka ne ovat keskeinen osa kokoelmien hallintaa (Kostet 2007, 157–158). Sittenkin kokoelmien seulominen ja rationalisoiminen on kuitenkin tullut niiden kasvun myötä välttämättömäksi, ja useat museot ovat viime vuosina ottaneet käyttöön kirjatun poistopolitiikan (Honkasalo *et al.* 2015, 7–8; Heinonen & Lahti 2001, 86; Palo-oja 2010). Aktiiviset kokoelmapoistot voidaan tehdä harkintaa käyttäen esimerkiksi lahjoittamalla, siirtämällä toiseen museoon, myymällä, vaihtamalla tai tuhoamalla, mutta erityisesti myyntiin liittyy myös eettisiä kysymyksiä (Honkasalo *et al.* 2015, 10; Kostet 2007, 160; myymisen eettisyydestä ks. luku 4.3). Suunnitelmallisempi ja valikoivampi kokoelmien kartuttaminen toisaalta osaltaan ehkäisee myöhempien kokoelmapoistojen tarvetta (Kostet 2007, 158–159). Jos kokoelmapoistoja voi siis verrata arkistoissa tehtävään taannehtivaan seulontaan, rinnastuvat kokoelmapolitiikat ja tallennussuunnitelmat puolestaan ennakoivaan seulontaan ja arkistonmuodostussuunnitelmiin.

Museoissa ja arkistoissa lähtökohdat kulttuuriperintöaineistojen talletukselle ja säilytykselle ovat siis jokseenkin erilaiset. Museot päättävät hankinnoista itsenäisemmin kuin arkistot, jotka vastaanottavat aineistoa lakisääteisesti. Toisaalta arkistolaitoksella on suurempaa valtaa arkistonmuodostajiin kuin museoilla objektien alkuperäisiin omistajiin, jolloin se voi systemaattisemmin määrätä erilaisten aineistojen pysyvästä säilytyksestä. Sekä arkistoaineistolla että museokokoelmilla on viimeiseen säilytyspaikkaansa saapuessaan takanaan enemmän tai vähemmän pitkä elinkaari, mutta museo-objekteilla tämä voi olla paljon monimutkaisempi ja vaihtelevampi kuin asiakirjoilla, joiden paikka arkistossa, samoin kuin säilytysaika, on yleensä arkistonmuodostussuunnitelman kautta selvillä jo etukäteen ja jotka provenienssiperiaatteen mukaisesti säilyttävät alkuperäisen järjestyksensä läpi koko elinkaaren. Arkistotoimi on siis lähtökohdiltaan suunnitelmallisempaa kuin museon keruutoiminta, joka on väistämättä enemmän alttiina sattumanvaraisuudelle. Suunnitelmallisuutta on kuitenkin pyritty lisäämään mahdollisimman paljon myös museotyössä.

2.3 Keskeiset viranomaiset, lait ja muut toimintaa ohjaavat tekijät

Arkisto- ja museotoimen lainsäädäntö sekä viranomaiset Suomessa

Edellä on viitattu jo muutamaan kertaan arkistolakiin ja arkistojen lakisääteisiin velvollisuuksiin. Koska arkistoilla on tärkeä yhteiskunnallinen tehtävä hallinnon, kansalaisten oikeusturvan ja demokratian suhteen – ne mahdollistavat esimerkiksi viranomaisten toiminnan valvon-

nan – niitä, erityisesti viranomaisarkistoja, on tarpeen myös ohjata lainsäädännöllä (Lybeck *et al.* 2006, 25). Tärkein laki tässä mielessä on juuri arkistolaki. Suomessa on ollut arkistolaki vuodesta 1939 lähtien, ja nykyinen laki on vuodelta 1994. Arkistolakia (831/1994) sovelletaan lain 1 § mukaan mm. valtiollisiin ja kunnallisiin viranomaisiin, laitoksiin, toimielimiin ja liikelaitoksiin sekä itsenäisiin julkisoikeudellisiin laitoksiin ja muihin, myös yksityisiin tahoihin niiltä osin, kun ne hoitavat julkisia tehtäviä.

Arkistotoimen ohjaajana Suomessa toimii arkistolaitos, jonka muodostaa Kansallisarkisto yhdessä maakunta-arkistojen kanssa. Arkistolaitoksen tehtäväksi määritellään ”varmistaa kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien asiakirjojen säilyminen ja niiden käytettävyys, edistää tutkimusta sekä ohjata, kehittää ja tutkia arkistointia” (Arkistolaki 831/1994, 4 §). Tarkemmin tehtävistä säädetään asetuksessa arkistolaitoksesta (832/1994). Arkistointia on lain 7 § mukaan hoidettava ”sitä, että se tukee arkistonmuodostajan tehtävien suorittamista sekä yksityisten ja yhteisöjen oikeutta saada tietoja julkisista asiakirjoista, että yksityisten ja yhteisöjen oikeusturva samoin kuin tietosuojaa on otettu asianmukaisesti huomioon ja että yksityisten ja yhteisöjen oikeusturvaan liittyvien asiakirjojen saatavuus on varmistettu sekä että asiakirjat palvelevat tutkimuksen tiedon lähteinä.” Vaikka päävastuu arkistotoimesta on arkistonmuodostajalla, arkistolaki (831/1994, 8 §, 10 §) takaa arkistolaitokselle oikeuden saada tietoja ja tarkastaa niiden arkistointia sekä määrätä asiakirjojen pysyvästä säilytyksestä. Arkistolaitoksen toiminnan painopiste ei kuitenkaan ole valvonnassa vaan arkistotoimen kehittämisessä, ohjauksessa ja koulutuksessa (Lybeck *et al.* 2006, 26).

Asiakirjallisen kulttuuriperinnön tallentamisen kannalta keskeistä laissa on, että sen piirissä olevien arkistonmuodostajien pysyvästi säilytettävät asiakirjat on siirrettävä arkistolaitokseen. Lain mukaan arkistolaitos voi kuitenkin ottaa vastaan muidenkin arkistonmuodostajien aineistoja, kuten yksityisarkistoja. Lisäksi arkistolaitoksella on määrärahojen puitteissa oikeus lunastaa yksityisen hallussa oleva tieteellisen tutkimuksen kannalta tai muusta syystä merkityksellinen arkisto tai asiakirja, jos se on myytävänä tai vaarassa tuhoutua tai hävitä. (Arkistolaki 831/1994, 14 §, 19 §.)

Nykyinen arkistolaki saattaa pian olla historiaa. Lain uudistamista selvittänyt opetus- ja kulttuuriministeriön arkistolakityöryhmä on esittänyt tuoreessa muistiossaan, että nykyinen arkistolaki ja joukko muita julkishallinnon asiakirjahallintoon liittyviä lakeja kumottaisiin, ja niiden tilalle säädettäisiin yksi yleislaki. Tämän lain tiedonhallinnasta ja tietojen käsittelystä julkishallinnossa on tarkoitus yhtenäistää viranomaisten tietoaineistoja koskevaa sääntelyä ja

poistaa epä johdonmukaisuuksia. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015a, 1.) Samaan aikaan valmisteilla on myös uusi yksityisarkistolaki, joka kokoaisi nykyiset arkistolaisissa olevat, yksityisarkistoja koskevat säännökset sekä laissa yksityisten arkistojen valtionavusta (1006/2006) olevat, valtionapua koskevat säännökset yhteen lakiin. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015b, 13.) Kun lait ovat vasta luonnosvaiheessa, en vielä tässä työssä ole voinut ottaa huomioon niiden mahdollisia vaikutuksia, mutta joka tapauksessa vaikuttaa siltä, että lakiuudistukset tuovat muutoksia sekä nykyisiin käytäntöihin että keskeiseen terminologiaan.³

Museoiden puolella vastaava peruslaki on museolaki. Ensimmäinen museolaki ja -asetus säädettiin vuonna 1988; nykyinen laki on vuodelta 1992 (729/1992) ja asetus vuodelta 2005 (1192/2005) myöhemmin tehtyine muutoksineen. Laissa määritellyt museotoiminnan tavoitteet tulivat esille jo museon määrittelyn yhteydessä luvussa 2.1. Lisäksi laissa määrätään museoiden valtionosuuden saamisen edellytyksistä koskien esimerkiksi sääntöjä, henkilöstöä ja tiloja, sekä muista valtionosuuksien myöntämiseen liittyvistä yksityiskohdista. Museolaki ja -asetus ovat melko yleisluontoisia. Ne koskevat vain valtionosuutta saavia museoita eivätkä määrää kovinkaan tarkasti museoiden kokoelmatoiminnasta – kuten edellisessä luvussa tuli ilmi, museoiden hankkimispäätökset ovat sidottuja lähinnä niiden omaan kokoelmapolitiikkaan, mutta senkin museo on saanut laatia melko vapaasti. Lähinnä lainsäädäntö määrää, että museolla tulee olla säännöt, joissa määritellään sen toimiala, sekä suunnitelmat mm. museon tavoitteista ja painopisteistä sekä kokoelmien tallennuksesta, kartuttamisesta ja säilyttämisestä (Museolaki 729/1992, 2 §). Lisäksi museoasetuksen 1 § mukaan toimialan määrittelyssä sekä tallennus-, tutkimus- ja dokumentointitoiminnassa on otettava huomioon ”ainakin museon aihepiiri ja maantieteellinen alue”. Esimerkiksi kunnallisten museoiden ei siten olisi perusteltua hankkia kokoelmiinsa objekteja, jotka eivät liity mitenkään kyseiseen paikkakuntaan.

Kun arkistointia johtaa arkistolaitos, museointia johtaa Museovirasto, josta säädetään laissa (282/2004) ja asetuksessa (407/2004) Museovirastosta. Museoviraston tehtävänä on lain 2 § mukaan huolehtia kulttuurihistoriallisesta kansallisomaisuudesta, toimia kulttuuriperinnön ja ympäristön suojelusta vastaavana asiantuntijaviranomaisena, vastata muinaisjäännösten ja kulttuuriympäristön hoidosta ja valvonnasta sekä huolehtia kulttuuriperinnön tutkimisesta ja tiedon tallentamisesta, säilyttämisestä ja käytettäväksi saattamisesta. Museoviraston organisaatioon kuuluu Kansallismuseo ja muita museoita. Lisäksi Museovirasto on siirtänyt joitakin

---

³ Arkistolain jatkokyöryhmän ehdotuksessa mm. luovutaan kokonaan arkistonmuodostajan käsitteestä ja korvataan arkistonmuodostussuunnitelma tiedonhallintaan laajemmin liittyvällä tiedonhallintasuunnitelmalla (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015a, 18, 21).

kulttuuriympäristön suojelun asiantuntija- ja viranomaistehtäviä esimerkiksi maakuntamuseoille niiden toiminta-alueen osalta (Museovirasto 2012). Museovirasto ei kuitenkaan samassa määrin vaikuta yksittäisten museoiden kokoelmatoimintaan kuin arkistolaitos viranomaisarkistoihin.

Muut toimintaa ohjaavat lait, ohjeet ja strategiat

Museoiden ja arkistojen toimintaan vaikuttaa myös muita lakeja. Tiettyihin kulttuuriperintöaineistoihin liittyy määräyksiä ja rajoituksia, jotka on otettava kokoelmatoiminnassa ja siihen liittyvissä päätöksissä huomioon. Esimerkiksi esihistorialliset esineet ja kiinteät muinaisjäännökset ovat muinaismuistolain (295/1963) perusteella suojeltuja, eikä museo voi kerätä tai tuhota tällaista aineistoa ilman Museoviraston lupaa. Myös rauhoitettuihin eläimiin ja kasveihin liittyy omia määräyksiään (Heinonen & Lahti 2001, 101), kuten luonnonsuojelulain (1096/1996, 40 §) määräykset kuolleena tavatuista rauhoitetuista eläimistä. Laki kulttuuriesineiden maastaviennin rajoittamisesta (115/1999) puolestaan asettaa rajoituksia sekä arkeologisen aineiston että muiden tieteellisesti, taiteellisesti ja historiallisesti arvokkaiden kulttuuriesineiden maastavientiin, joten museot eivät voi esimerkiksi myydä tai lahjoittaa tällaista aineistoa ulkomaille ilman Museoviraston tai (taideteosten osalta) Kansallisgallerian lupaa. Sama laki koskee myös asiakirja-aineistoja ja sitä kautta yksityisiä arkistoja, vaikka ne eivät olekaan sen puoleen museo- kuin arkistolain piirissä.

Erityisesti arkistojen osalta tärkeä on lisäksi laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999), joka määrää hyvästä tiedonhallintatavasta, viranomaisten asiakirjojen lähtökohtaisesta julkisuudesta, sallassapitoperusteista ja -ajoista. Näistä voidaan määrätä tarkemmin myös erityislainsäädännössä (Lybeck *et al.* 2006, 30). Henkilötietolaissa (523/1999) puolestaan määrätään henkilöreistereistä ja niihin liittyvistä rajoituksista. Tärkeä laki museoiden ja arkistojen kannalta on myös tekijänoikeuslaki (821/2005) ja siihen liittyvät asetukset, jotka esimerkiksi takaavat tietyille arkistoille, museoille ja kirjastoille oikeuden valmistaa kappaleita kokoelmissaan olevista aineistoista niiden säilyvyyden turvaamista ja entistämistä tai muuta hyväksyttävää syytä varten sekä määräävät teosten käyttämisestä ja saataville asettamisesta näissä instituutioissa. Muita mainittavia lakeja ovat esimerkiksi hallintolaki, kielilaki, laki sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa ja laki rakennusperinnön suojelusta. (Lybeck *et al.* 2006, 33–34; Museo 2015 & Museovirasto 2013b, 28–34.) Lakien lisäksi monet kulttuuriperintöä koskevat kansainväliset sopimukset vaikuttavat osaltaan myös museoiden ja arkistojen toimintaan, kuten UNESCO:n (1972) yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperin-

nön suojelusta ja niin ikään UNESCO:n (2003) yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta.

Ammattikunnat ja instituutiot pyrkivät säätelemään toimintaansa myös sisältäpäin. Tässä mielessä tärkeitä ovat esimerkiksi ammattilaisten eettiset säännöt. Kansainvälinen arkistoneuvosto (ICA) vahvisti vuonna 1996 arkistonhoitajan eettiset säännöt (ICA 1996), ja Suomen arkistoyhdistys on julkaissut vuonna 2006 myös omat arkistoalan ja asiakirjahallinnon eettiset ohjeet (Lybeck *et al.* 2006, 201–202). Museoalalla puolestaan on käytössä Kansainvälisen museoneuvoston (ICOM) laatimat museoammattilaisten eettiset säännöt, jotka julkaistiin alunperin vuonna 1986 ja muokattuna vuonna 2004 (ICOM 2004). Lisäksi instituutioiden omat strategiat ja niihin perustuvat toimintasuunnitelmat ohjaavat niiden toimintaa myös hankintojen osalta. Esimerkiksi arkistolaitoksen strategiassa todetaan, että arkistolaitos ”varmistaa hankintapolitiikallaan, että tutkimuksella on käytettävissään viranomaisarkistojen lisäksi yhteiskunnan eri toimijoilta tasapuolinen, riittävä ja todistusvoimainen aineisto” (Arkistolaitos n.d., 9), millä voidaan perustella muidenkin kuin arkistolain alaisten arkistonmuodostajien aineistojen hankkimista. Museoiden toimintaa ohjaavista kokoelmapolitiikoista ja tallennussuunnitelmista oli jo aiemmin puhetta.

Myös erilaiset muistiorganisaatioiden väliset yhteistyöverkostot ja -hankkeet ohjaavat ja kehittävät niiden toimintaa. Esimerkiksi museoiden välille on viime aikoina pyritty luomaan valtakunnallista tallennustyönjakoa, missä TAKO-verkosto on ollut aktiivinen (Ahola n.d.). Arkistojen, museoiden ja kirjastojen digitaalisten kulttuuriperintöaineistojen pitkäaikaissäilytystä ja digitointia puolestaan on kehitetty vuonna 2008 perustetussa Kansallinen digitaalinen kirjasto -hankkeessa. Muita muistiorganisaatioiden toimintaan erityisesti digitaalisten aineistojen osalta vaikuttavia kansallisia ja kansainvälisiä strategioita ja linjauksia on myös listattu hankkeen verkkosivuilla (Kansallinen digitaalinen kirjasto 2014).

3 Kulttuuriperinnön arvon muodostuminen

Tässä luvussa lähestyn kulttuuriperinnön arvottamisen teoriaa kahdesta eri näkökulmasta. Ensimmäisessä alaluvussa pohdin arkistojen ja museoiden roolia kulttuuriperinnön säilyttäjinä ja arvottajina. Tarkastelen, miten käsitykset arvottamisesta ovat muuttuneet, kun objektiivisuutta edellyttäneet ihanteet ovat korvautuneet muistiorganisaatioiden valtaa ja arvottamisen subjektiivisuutta korostavilla näkemyksillä. Kun tässä osuudessa korostuu museoiden ja arkistojen ja niiden työntekijöiden rooli kulttuuriperinnön määrittelyssä, toisessa alaluvussa lähestyn arvottamista itse kulttuuriperinnön, objektien ja asiakirjojen näkökulmasta. Tutkin, millä tavalla asiakirjojen ja objektien arvot muuttuvat niiden elinkaaren aikana ja erityisesti siinä vaiheessa, kun niistä tulee pysyvästi säilytettävää kulttuuriperintöä. Näiden kahden eri lähestymistavan avulla pyrin hahmottamaan sitä, mitä oikeastaan tapahtuu siinä prosessissa, jossa tietty aineisto muodostuu säilyttämisen arvoiseksi kulttuuriperinnöksi.

3.1 Arkistot ja museot – puolueettomista säilyttäjistä aktiivisiksi arvottajiksi

Sekä arkistot että museot on perinteisesti nähty puolueettomina kulttuuriperinnön säilyttäjinä. Pyrkimys objektiivisuuteen ja neutraaliuteen näkyy jo siinä, että molemmissa instituutioissa kulttuuriperinnön arvottamista ja aineistoihin kohdistuvaa seulontaa sekä poistoja on vanhaan pidetty ja pidetään joskus edelleen ongelmallisina. Museoiden aikaisempi kielteinen suhtautuminen kokoelmapoistoihin tuli esille jo 2. luvussa; aiheesta 1990- ja 2000-luvulla käyty keskustelu osoittaa, että asenteet ovat vasta viime vuosikymmeninä alkaneet hitaasti muuttua. Arkistojen puolella seulonnasta on keskusteltu kauemmin, mutta sielläkin asenteissa tapahtuneiden muutosten suunta on ollut sama.

Ajatus museoista ja arkistoista puolueettomina ja objektiivisina säilyttäjinä on ollut osin näiden instituutioiden itsensä luoma myytti. Sillä on vastattu yhteiskunnan arkistoja ja museoita kohtaan asettamiin odotuksiin, joiden mukaan esimerkiksi arkistojen tulisi olla passiivisia, hyödynnettäviä resursseja, jotka tarjoavat historiantutkimukselle neutraaleja faktoja. (Schwartz & Cook 2002, 1.) Laajemmin objektiivisuuden korostaminen liittyy tieteessä 1900-luvun alkupuolella vallinneeseen positivistiseen paradigmaan, jonka usko järkeen, objektiiviseen tietoon ja totuuteen palautuu 1600-luvun lopulla kypsyneeseen modernistiseen ajatte-

luun. Objektit ja asiakirjat on siten nähty neutraaleina todistuskappaleina, joita tutkimalla rationaalinen mieli voi ymmärtää objektiivista, luonnollista tietoa ja saada selville totuuksia maailmasta. (Trace 2010, 58; Pearce 1995b, 110–111.) Museoiden ja arkistojen rooliksi on jäänyt vain säilyttää näitä todistuskappaleita puolueettomasti.

Arkistoteoriassa tätä näkemystä korosti voimakkaasti 1920-luvulta lähtien englantilainen Hilary Jenkinson, joka painotti nimenomaan arkistojen puolueettomuutta ja aitoutta. Hänen mielestään arkistojen arvonnääritys ja seulonta eivät kuuluneet arkistonhoitajalle, vaan arkistonmuodostajalla itsellään oli parhaat edellytykset päättää, mitkä asiakirjat tuhoetaan ja mitkä siirretään arkistoon. Arkistonhoitajan tehtävänä oli vain ottaa luovutetut asiakirjat vastaan ja puolustaa niitä niin fyysisesti kuin moraalisestikin tuhoutumiselta, sekoittumiselta, väärentämiseltä ja muilta uhilta. Asiakirjojen seulominen oli hänen mukaansa ristiriidassa tämän tavoitteen kanssa. Arkistonhoitajan roolin piti siten olla passiivinen, jotta arkistojen objektiivisuus ei vaarantuisi. Kun arkistonmuodostaja itse päätti asiakirjojen kohtalosta, arkisto sai muodostua luonnollisesti, ilman että ulkopuolinen arkistonhoitaja (yksityisine motiiveineen) sekaantuu asiaan. (Jenkinson 1922, 44–45, 66–68, 124–131; Ridener 2008, 55–56, 59; Trace 2010, 49; Craig 2004, 61–62; Kolsrud 1992, 27; Lybeck *et al.* 2006, 231, 236.) Arkistojen passiivista roolia Jenkinsonin ajattelussa voi verrata museoiden keräystoimintaa vanhastaan leimanneeseen passiivisuuteen eli museon rooliin lahjoitusten passiivisena vastaanottajana (ks. luku 2.2). Molemmissa instituutioissa puolueettomuuden, objektiivisuuden ja neutraaliuden ihanne on johtanut haluttomuuteen tehdä arvottamista vaativia valintoja; siinä missä Jenkinson on ilmaissut tämän pyrkimyksen ääneen, museoissa se on voinut olla osin tiedostamatontakin tai itsestään selvää.

Asenteet arvottamista, seulontaa ja poistoja kohtaan ovat kuitenkin sittemmin muuttuneet. Tähän on vaikuttanut yhtäältä objektien ja asiakirjojen määrän huomattava kasvu ja sen aiheuttama käytännön pakko, toisaalta tieteessä ja arvottamiseen liittyvissä teorioissa tapahtuneet muutokset, jotka liittyvät erityisesti postmodernismin nousuun. Kun museoissa passiivinen keruu on johtanut esinekaaokseen ja sitä kautta tallennussuunnitelmien ja poisto-ohjelmien kasvavaan merkitykseen (ks. luku 2.2), arkistoissa varsinkin julkisen hallinnon asiakirjamäärien kasvu on luonut paineita asiakirjojen ankarampaan seulontaan (Lybeck *et al.* 2006, 25, 57, 215). Koska yhteiskunnat eivät voi muistaa kaikkea, kulttuurista muistia luodaan unohtamisen kautta (Ridener 2008, 135); unohtamista tapahtuu muistiorganisaatioissa sekä valittaessa tallennettavaa aineistoa että kirjattaessa muistiin aineistoon liittyviä tietoja, ja tämä unohtaminen on luonteeltaan sekä tiedostettua että tiedostamatonta (Vilkuna 2007b, 21). Kulttuu-

riperintöaineistojen arvottaminen ja siihen perustuva valikointi on siis yhteiskunnan muistin kannalta välttämätöntä.

Arvottamisen ja valikoinnin välttämättömyys ei kuitenkaan ole yksinään poistanut objektiivisuuden ihannetta, vaan juuri objektiivisuus on usein nähty valikoinnin perustana tai tavoitteena. Esimerkiksi van Menschin mukaan museokeräilyä on usein kuvattu objektiiviseksi, rationaaliseksi ja tieteellisiin kriteereihin pohjautuvaksi toiminnaksi, erotuksena yksityisestä keräilystä, joka on subjektiivista ja pohjautuu keräilijän henkilökohtaisiin kriteereihin. Objektiivisuus siis erottaisi museot muista keräilyistä. van Menschin mukaan museologisessa kirjallisuudessa onkin korostettu liikaa rationaalisten, tieteellisten kriteerien merkitystä, vaikka esimerkiksi taidemuseoissa kuraattorin subjektiiviset, henkilökohtaiset näkemykset ovat hyvin merkittävässä osassa. Valikointi on siten nähty objektiivisena prosessina, jossa objektien arvoa analysoidaan rationaalisesti; nykyään kuitenkin korostetaan tämän toiminnan subjektiivisuutta. (van Mensch 1992, luvut 18, 19.) Myös arkistoissa on alettu korostaa, että vaikka arvonnäilyksessä pyrittäisiin objektiivisuuteen, valintoihin liittyy kuitenkin aina tietty määrä subjektiivisuutta (Loewen 2005, 93). Schwartzin ja Cookin (2002, 5) mukaan ammatillinen myytti objektiivisuudesta ja neutraaliudesta elää arkistoissa jossain määrin kuitenkin edelleen.

Subjektiivisuuden korostaminen objektiivisuuden sijaan liittyy postmodernismin mukanaan tuomiin paradigman muutoksiin museologiassa ja arkistotieteessä. Postmodernismin myötä muistiorganisaatioita on entistä enemmän alettu tarkastella viestinnän, vallan ja tulkinnallisuuden näkökulmasta (esim. Lybeck *et al.* 2006, 239–240; Trace 2010, 59). Kulttuuriperintö, arkistot tai museoiden kokoelmat eivät tämän näkemyksen mukaan ole muodostuneet ”luonnollisesti” tai ”neutraalisti”, vaan ne heijastavat yhteiskunnan hierarkioita ja symboloivat valtaa (esim. van Mensch 1992, luku 15; Bohman 1997, 9). Vastaavasti käsitys asiakirjoista ja objekteista ”neutraaleina faktoina” on väistynyt niiden valtaa ja tulkinnallisuutta korostavien näkemysten tieltä. Kun Jenkinson näki arkistojen muodostuvan luonnollisesti ja korosti asiakirjojen totuutta, postmodernistinen ajattelu kiistää asiakirjojen olevan hallinnollisen tai yksityisen toiminnan ”viattomia” sivutuotteita (Lybeck *et al.* 2006, 240). Lisäksi asiakirjojen ja objektien merkitykset riippuvat museoiden ja arkistojen tulkinnoista, jotka eivät suinkaan ole objektiivisia (esim. Kallio 2007, 113).

Esimerkiksi arkistoalan ammattilaisia ei siten enää nähdäkään passiivisina asiakirjojen säilyttäjinä vaan aktiivisina arkistollisen kulttuuriperinnön ja kulttuurisen muistin muovaajina (Ridener 2008, 130–131; Lybeck *et al.* 2006, 239). Sama määritelmä sopii hyvin myös museoi-

hin, joissa valintaprosessin merkitys vielä korostuu, kun säädökset eivät vaikuta kokoelmien kartuntaan samassa määrin kuin esimerkiksi viranomaisarkistoissa. Muistiorganisaatioiden työntekijät ovat siten vallan haltioita, jotka päättävät, millaiseksi menneisyys tulevaisuudessa muodostuu. (Vilkuna 2007a, 52; 2007c, 179; ks. myös Booms 1987, 77.) Sekä museologit että arkistotieteilijät ovatkin usein (esim. Ridener 2008, 1; Vilkuna 2007b, 22; Booms 1987, 78; Samuels 1986, 110) lainanneet George Orwellin (1949) kuuluisaa lausetta: ”Who controls the past, controls the future: who controls the present, controls the past”.

Muistiorganisaatioiden kautta hallitaan menneisyyttä, asetetaan jotkut äänet etusijalle ja toiset marginaaliin, eli harjoitetaan ja vahvistetaan sosiaalista valtaa. Tämä valta on perustavanlaatuisista liittyessään yhteiskunnan muistiin, identiteettiin ja arvoihin; arkistot ja museot muovaavat historiantutkimusta, yhteisöllistä muistia ja kansallista identiteettiä. Ne samaan aikaan sekä heijastavat että muokkaavat yhteisön käsityksiä siitä, mikä on arvokasta ja tärkeää, ja vaikuttavat paitsi kuvaamme menneisyydestä ja nykyisyydestä myös siihen, miten ihmiset toimivat. (Schwartz & Cook 2002, 1–2, 8; Pearce 1992, 89; Bohman 1997, 10.) Erityisesti arkistoilla on niiden yhteiskunnalliseen tehtävään liittyvää konkreettista valtaa esimerkiksi kansalaisten oikeusturvan, yksityisyyden suojan ja tiedon vapauden toteutumisessa sekä viranomaisten toiminnan valvonnassa (Lybeck *et al.* 2006, 25; Schwartz & Cook 2002, 2). Muistiorganisaatioiden valta on kuitenkin laadultaan kaksiteräistä. Koska objektien ja asiakirjojen sisältämä tieto vaatii tulkintaa, niitä voidaan käyttää moniin eri tarkoituksiin ja ne voivat toimia välineenä joko yhteiskunnan valtarakenteiden ja valtaapitävien tukemiseen tai niiden vastustamiseen, sorrettujen auttamiseen tai sarron vahvistamiseen. (Ridener 2008, 127, 130; Schwartz & Cook 2002, 13–15.) Esimerkiksi arkistojen ulkopuolelle on historiassa jätetty naisten tekemiä tai naisia koskevia asiakirjoja, jolloin arkistot ovat instituutioina tukeneet patriarkaattia (Schwartz & Cook 2002, 16). Kulttuuriperinnöllä on ollut keskeinen rooli myös Euroopan kansallisissa ja etnisissä konflikteissa (Bohman 1997, 10).

Muistiorganisaatioiden valta näkyy kulttuuriperinnön valikoinnin ja säilytyspäätösten ohella myös siinä, mihin resursseja kohdistetaan ja miten eri aineistoja priorisoidaan esimerkiksi hakemistojen, julkaisujen, näyttelyiden ja verkkosivustojen kautta (Schwartz & Cook 2002, 17) tai konservoinnissa. Kaikkiin näihin toimintoihin sisältyy arvottamista, jossa päätetään, mikä kulttuuriperintö on säilyttämisen, konservoimisen, tutkimisen ja yleisölle välittämisen arvoista. On kuitenkin otettava huomioon, että vaikka arvottaminen on aina luonteeltaan subjektiivista, kulttuuriperinnölle muodostuvat arvot eivät kuitenkaan ole peräisin vain yksittäisten museo- ja arkistotyöntekijöiden mielikuvituksesta vaan laajemmin siitä yhteiskunnallis-

ta, kulttuurisesta ja historiallisesta kontekstista, jossa he toimivat. Museaalisen kulttuuriperinnön määrittelyyn vaikuttavat siten myös museotoiminnan ulkopuoliset tekijät, ennen kaikkea yhteiskunnan yleiset sosiaaliset, poliittiset ja ideologiset arvot; museolla on kuitenkin vahva institutionaalinen rooli tässä kulttuuriperinnön määrittelyssä (Bohman 1997, 9, 15; Pulkkinen 2013, 18). Sama koskee asiakirjallisen kulttuuriperinnön osalta arkistoja. Muistioorganisaatioiden työntekijät ovat siis aina sidoksissa yhteiskuntaan ja sen arvoihin, mutta tekevät arvottaessaan kuitenkin myös henkilökohtaisia valintoja (ks. Booms 1987, 74–75; Ravenwood 2013, 23).

Arvottamiseen sisältyvän subjektiivisuuden ja vallan tunnistaminen on nykynäkemyksen valossa tärkeää. Vallan jättäminen huomiotta, tunnustamatta ja haastamatta voi olla harhaanjohtavaa ja pahimmillaan vaarallista, sillä ainoastaan tunnustettu valta on mahdollista myös kyseenalaistaa (Schwartz & Cook 2002, 2). Kun subjektiivisuus tunnustetaan, sen vaikutuksia voidaan myös pyrkiä vähentämään tekemällä päätöksenteosta mahdollisimman läpinäkyvää ja moniäänistä (Wickham 2004, 222). Näitä näkemyksiä heijastaen arkistolaitoksen (2012a, 3–4) seulentapolitiikassa todetaankin: ”Seulentatoiminta on aina sidoksissa kulloisenkin yhteiskunnan arvoihin eli siihen sisältyy tietty määrä subjektiivisuutta. Tätä pyritään minimoimaan valmistelemalla asiakirjojen pysyvää säilyttämistä koskevat arkistolaitoksen päätökset yhteistyössä niiden arkistonmuodostajien kanssa, joiden asiakirjatietojen seulonnasta on kysymys.” Tietty objektiivisuuden ihanne on siis edelleen nähtävissä, mutta sen rajoitukset kuitenkin hyväksytään.

3.2 Elinkaari ja muuttuvat arvot

Sekä arkistotieteessä että museologiassa objektien tai asiakirjojen elinkaari on ollut tärkeä tutkimusaihe. Tämän työn kannalta elinkaari tarjoaa työkalun pohtia, miten objekteille ja asiakirjoille annetut arvot muuttuvat niiden elinkaaren aikana ja millaista arvoa muodostuu niille aineistoille, jotka lopulta valikoituvat museoon tai arkistoon pysyvästi säilytettäväksi.

Kuten aiemmin tuli esiin, museo-objekteilla voi olla pitkä ja monimutkainen elinkaari takanaan jo niiden saapuessa museoon. Objekti voi esimerkiksi olla ensin tavallinen käyttöesine, myöhemmin hävitä, löytyä uudelleen, päätyä yksityiskeräilijän kokoelmaan ja saapua lahjoituksena museoon. Monimutkaisen elinkaaren aikana myös objektille annettu arvo voi muut-

tua; arvostetusta objektista voi tulla jätettä, ja myöhemmin se voidaan ”herättää henkiin” uudelleen ja liittää lopulta museon kokoelmiin (Pearce 1992, 16–17).

van Mensch on erottanut museo-objektin elinkaaresta kolme mahdollista vaihetta eli kontekstia, joissa myös objektin saamat arvot ovat erilaisia. Ensisijaisessa kontekstissa objekti on käytössä alkuperäisessä ympäristössään, jolloin sillä on ennen kaikkea käyttöarvoa ja taloudellista arvoa. Museologisessa kontekstissa objekti on suojeltu, ja se on saanut arvoa dokumenttina. (van Mensch 1992, luku 15.) Museologisella kontekstilla ei siis tarkoiteta pelkkää museota vaan laajemmin museaalista systeemiä, kuten *in situ* -suojeltuja kohteita. van Menschin mukaan konteksti onkin luonteeltaan ennemminkin käsitteellinen kuin fyysinen. Kolmannessa eli arkeologisessa kontekstissa objekti on väliaikaisesti tai lopullisesti pois käytöstä, pois heitettyä tai unohdettuna. Elinkaarensa aikana objekti voi siirtyä näiden eri kontekstien välillä tai yhden kontekstin sisällä, esimerkiksi ensisijaisessa kontekstissa kierrätyksen kautta ja museaalisisessa kontekstissa museosta toiseen museoon siirrettäessä tai museon varastosta näyttelyyn siirrettäessä. Kontekstista toiseen siirtyessään myös objektin merkitykset muuttuvat ja sen arvo määritellään uudelleen; nämä muutokset eivät lakkaa museossakaan, koska museon tutkimus- ja näyttelytoiminnan sekä muiden objektiin kohdistettujen toimien myötä objekti saa jatkuvasti yhä uusia merkityksiä. (Kinanen 2007, 175–181; van Mensch 1992, luku 15; Alberti 2005, 567–569.)

Tämä van Menschin ajatus objektin kolmesta erilaisesta kontekstista toistuu hieman eri nimillä myös muualla ja pohjautuu osin jo aikaisemmin esitettyihin teorioihin. Michael Thompsonin (1979) luomassa tunnetussa mallissa (*Rubbish Theory*) objektit jakautuvat niin ikään kolmeen ryhmään: niihin joiden (taloudellinen) arvo laskee ajan myötä (*transients*), niihin joiden arvo kasvaa ja on pysyvää (*durables*) ja niihin jotka ovat menettäneet arvonsa (*rubbish*). Tähän viimeiseen roskakategoriaan kuuluvat objektit voivat kuitenkin nousta takaisin kasvavan arvon ryhmään esimerkiksi silloin, kun niistä tulee keräilyesineitä. Kasvavaa arvoa omaaviin objekteihin liittyy pysyviä henkisiä, tieteellisiä tai psykologisia arvoja, jotka kohottavat ne markkinoiden yläpuolelle, ja kuten Pearce tuo esille, museo-objektitkin kuuluvat juuri tähän ryhmään.⁴ Pearcen mukaan kokoelmien poisto tai myynti on museoissa hankala aihe juuri siksi, että se tarkoittaisi objektin siirtämistä pois pysyvän arvon luokasta jompaankumpaan toiseen ryhmään, minkä voi nähdä sotivan museon ideaa vastaan. (Thompson 1979, 12; Pear-

---

⁴ *Durables* ei kuitenkaan suoraan vastaa van Menschin museologista kontekstia, vaan siihen voi kuulua myös ensisijaisessa kontekstissa olevia objekteja (van Mensch 1992, luku 15).

ce 1992, 34.) Kyse on siis tavallaan käänteisestä musealisaatiosta ja objektin statuksen tai arvon laskemisesta.

Sekä van Menschin että Thompsonin mallissa objektin arvo on kussakin kontekstissa tai ryhmässä erilainen. Myös Kopytoff on tarkastellut tätä arvon muuttumista, joskin hänen mallissaan objektit on jaettu vain kahteen ryhmään: markkina-arvoa omaaviin hyödykkeisiin (*commodities*) sekä singularisoituihin (*singularized*) objekteihin, jotka on vedetty pois tyypillisestä hyödykkeiden ympäristöstä eivätkä ole enää vaihtokelpoisia, vaan joista on tullut erityisiä tai pyhiä.⁵ Tällaisia ovat hänen mukaansa esimerkiksi julkinen maa, monumentit, valtion taidekokoelmat ja rituaaliset objektit, eli kategorian voi nähdä jossain määrin vastaavan van Menschin museologista kontekstia ja Thompsonin pysyvän arvon ryhmää. Kopytoffin mallissa singularisuus puhtaimmillaan edellyttää, ettei objektin arvoa voi määrittää rahallisesti. Paradoksaalista kuitenkin on, että keräilyesineille – ja museoesineille – muodostuu usein hintajuuri siksi, että niitä kerätään, ja hinta puolestaan ajaa alas niiden singularisuutta. Museoissa esimerkiksi taideteokselle joudutaan määrittelemään hinta, kun se vakuutetaan; Kopytoffin mukaan museoiden voidaankin tällöin syyttää muuttavan taiteen hyödykkeeksi. Osumampaa olisi ehkä puhua potentiaalisesta hyödykkeestä, sillä täyden ja kyseenalaistamattoman hyödykestatuksen objektit saavat Kopytoffin mukaan vain myymisen hetkellä. (Kopytoff 1986, 73–74, 80–83.) Palaan myymiseen liittyviin ongelmiin luvussa 4.3.

Kaikissa edellä käsitellyissä malleissa ovat vastakkain toisaalta museaaliset tai singularisoidut objektit niihin liittyvine pysyvine, kulttuurisine arvoineen, ja toisaalta ensisijaisessa käytössä olevat tai markkinoilla liikkuvat objektit taloudellisine arvoineen. Kun siirrytään tarkastelemaan elinkaarta arkistotieteessä, voidaan huomata, että sama kahtiajako näkyy myös siellä. Kuten aiemmin tuli ilmi, asiakirjojen elinkaari on perinteisesti jaettu aktiivivaiheeseen, passiivivaiheeseen ja historialliseen vaiheeseen. Aktiivi- ja passiivivaiheessa arkistonmuodostaja tarvitsee asiakirjoja joko primääri- tai muiden tehtävien hoitamisessa tai juridisista syistä. Tässä vaiheessa asiakirjoilla on siis ensisijaisesti käyttöarvoa, joka kumpuaa arkistonmuodostajan omista tarpeista, ja siksi niitä säilytetään yleensä arkistonmuodostajaorganisaatiossa. Historiallisessa vaiheessa puolestaan asiakirjoja säilytetään ensisijaisesti tutkimuksen ja kulttuurin tarpeisiin, ja nämä asiakirjat säilytetään pysyvästi päätearkistossa. (Lybeck *et al.* 2006, 22; Rastas 1994, 52–53.) Kaikki asiakirjat eivät siis päädy pysyvään säilytykseen, mutta ne

---

⁵ van Mensch (1992, luku 16) käsittelee Pomianin [1990] luomaa vastaavaa mallia, jossa singularisoiduista objekteista käytetään termiä *semiophore*. Tässäkin mallissa nämä objektit on otettu pois taloudellisesta käytöstä ja niihin on liitetty jotakin kulttuurista tai symbolista arvoa.

jotka päätyvät, ovat käyneet läpi vastaavan arvonmuutoksen kuin museo-objektit: käyttöarvon tilalle on tullut historiallinen ja kulttuurinen arvo (ks. taulukko 1).

Erityisesti yhdysvaltalaiset arvonmäärityksen teoreetikot ovatkin esittäneet tähän liittyen ajatuksia asiakirjojen erilaisista arvoluokista. Tunnetun teoreetikon, Theodore R. Schellenbergin 1950-luvulla kehittämässä arvonmääritysmallissa asiakirjoilla on siten kahdenlaista arvoa: primaarista arvoa, joka liittyy nimenomaan arkistonmuodostajan omiin hallinnollisiin, taloudellisiin ja juridisiin tarpeisiin, sekä sekundaarista, kestäväää arvoa tutkimuksen ja tiedon lähteenä. Tämä tutkimusarvo liittyy sekä asiakirjojen sisältämään tietoon koskien arkistonmuodostajaa ja sen toimintaa, että niiden merkitykseen tutkimukselle yleisesti. Vastaavankaltaisista arvoluokista oli jo ennen Schellenbergiä kirjoittanut niin ikään yhdysvaltalainen Philip C. Brooks. (Schellenberg 2003, 133; Lybeck *et al.* 2006, 232; Kolsrud 1992, 35; Trace 2010, 50–51.)

	Objektit ja asiakirjat elinkaaren alkuvaiheessa	Museoissa ja arkistoissa pysyvästi säilytettävä kulttuuriperintö
Objekti	Ensisijainen konteksti	Museologinen konteksti
	Objektit, joiden arvo laskee	Objektit, joiden arvo kasvaa
	Markkinoilla liikkuvat hyödykkeet	Singularisoidut objektit
Asiakirja	Aktiivi- ja passiivivaihe	Historiallinen vaihe
	Asiakirjahallinto	Arkistonhoito
	Säilytys arkistonmuodostajalla	Säilytys päätearkistossa
Arvot	Käyttöarvo	Historiallinen ja kulttuurinen arvo
	Taloudellinen arvo	Taloudellinen arvo epäolennaista
	Alkuperäisen käyttäjän ja arkistonmuodostajan tarpeet	Tutkimuksen ja kulttuurin tarpeet

Taulukko 1. Museo-objektien ja asiakirjojen elinkaaren eri vaiheet niihin liittyvine arvoineen. Pysyvään säilytykseen päätyvät kulttuuriperintöaineistot sijoittuvat lopulta taulukon oikeanpuoleiseen sarakkeeseen.

Tämä jako on kuitenkin yksinkertaistettu. Erityisesti asiakirjojen osalta on huomattava, että suomalaisessa arkistojatteluksessa vältetään liian jyrkkää jakoa ajankohtaisiin ja historiallisiin asiakirjoihin. Kyseinen jako on peräisin juuri amerikkalaisesta ajattelusta, jossa on erotettu toisistaan ajankohtaisiin asiakirjoihin keskittyvä asiakirjahallinto ja historiallisiin asiakirjoihin

keskittyvä arkistohoito. Suomessa asiakirjahallinto ja arkistotoimi ovat läheisempiä, koska arkistotoimen katsotaan vaikuttavan asiakirjoihin koko niiden elinkaaren ajan. Tästä syystä elinkaari hahmotetaan Suomessa Kanadan ja Australian tapaan ennemminkin jatkumona, jonka eri vaiheet vaikuttavat toisiinsa. Käyttöarvo ei yhtäkkiä vaihdu historialliseksi arvoksi, vaan ajankohtaisillakin asiakirjoilla voi olla tutkimusarvoa, ja vastaavasti vanha asiakirja voi yhä olla organisaation toiminnalle arvokas. (Lybeck *et al.* 2006, 19, 21.) Ja kun asiakirjojen säilytysajat yleensä nykyään päätetään jo etukäteen ennakkoseulonnessa tapahtuvan arvomäärityksen yhteydessä, on selvää, että asiakirjojen historiallista merkitystä on pakko arvioida jo niiden aktiivivaiheessa.

Museo-objektien osalta siirtymä taloudellista ja käyttöarvoa sisältävästä kategoriasta pysyvää, historiallista arvoa sisältävään museaaliseen kategoriaan on tässä mielessä selkeämpi, musealisaation yhteydessä tapahtuva statuksen muutos. Toisaalta nämä kategoriat ja niihin liittyvät arvot ovat objektienkin osalta usein rajoiltaan häilyviä. Kuten Kopytoff toi ilmi, museo-objektitkaan eivät välttämättä ole täysin taloudellisten arvojen ja markkinoiden ulkopuolella. Museo-objekteilla voi myös yhä olla merkitystä niiden alkuperäisessä käytössä: esimerkiksi Helsingin yliopistomuseon kokoelmiin kuuluvat, vuonna 1640 valmistetut Turun akatemian hopeavaltikat ovat edelleen käytössä yliopiston avajaisissa ja promootiokulkueissa (Helsingin yliopisto 2004). Sen puoleen historiallisen vaiheen asiakirjat kuin museo-objektitkaan eivät siis ole täysin muihin elinkaaren vaiheisiin kuuluvien arvojen ulkopuolella, mutta joka tapauksessa niillä on lisäksi sellaista historiallista, kulttuurista ja tutkimuksellista arvoa, jonka takia ne valikoituvat pysyvään säilytykseen.

4 Arvottamisen periaatteet ja kriteerit

Tässä luvussa perehdyn tarkemmin niihin periaatteisiin ja kriteereihin, joiden pohjalta kulttuuriperintöaineiston arkistollinen arvo tai museoarvo määritetään. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen niitä ominaisuuksia, joiden on yleisimmin nähty vaikuttavan yksittäisten objektien tai asiakirjojen arvoon ja joita on käytetty kriteereinä säilytyspäätöksiä tai poistoja tehtäessä. Toisessa alaluvussa siirrän huomion laajempiin arvottamista ohjaaviin näkökulmiin. Tarkastelussa on erityisesti se, miten arvottamisessa on siirrytty kriteereihin perustuvasta yksityiskohdaisesta arvottamisesta ilmiölähtöiseen ja kokonaisvaltaiseen arvottamiseen. Lopuksi käsittelem vielä erikseen arvottamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja erityisesti kahta teemaa, jotka ovat herättäneet arkisto- ja museokentällä viime aikoina runsasta keskustelua sekä ristiriitallaneita: yksityisyyden suojan vaikutusta aineistojen säilytykseen sekä kulttuuriperinnön omistajuuteen ja kauppaan liittyviä kysymyksiä.

4.1 Kulttuuriperinnön arvoa määrittävät ominaisuudet ja kriteerit

Museoiden ja arkistojen välillä on tietysti eroja siinä, millaisia kriteereitä erityyppisten kulttuuriperintöaineistojen arvottamisessa on milloinkin painotettu. Useat yhteisetkin kriteerit perustuvat lisäksi sellaisiin käsitteisiin, joiden merkitykset museologiassa ja arkistotieteessä vaihtelevat. Tästä huolimatta on havaittavissa, että samankaltaisia arvoa määrittäviä ominaisuuksia liitetään sekä museo-objekteihin että asiakirjoihin. Niiden käsittely rinnakkain on siten mielekästä yhteisten, arvottamisen taustalla vaikuttavien periaatteiden hahmottamiseksi. Museoiden ja arkistojen vakiintuneissa arvottamisperiaatteissa ja -käytännöissä vallitsevien erojen lisäksi viime aikoina on tapahtunut myös muistiorganisaatioiden välistä lähentymistä ja pyrkimystä kehittää yhteisiä kriteerejä kulttuuriperintöaineistojen merkitysten ja arvojen analysoimiseksi ja välittämiseksi. Tätä tarkoitusta varten esimerkiksi Australiassa on kehitetty arkistojen, kirjastojen, museoiden ja kaikkien muidenkin kulttuuriperintöaineistojen keräävien tahojen tarpeisiin yhteisiin kriteereihin perustuva *Significance*-menetelmä (Russell & Winkworth 2009), johon myös suomalaisia museoita varten kehitetty merkitysanalyysimenetelmä (Häyhä *et al.* 2015) osittain pohjautuu.

Tässä käsitellyt kriteerit ovat niitä, jotka ovat nousseet esiin museologian ja arkistotieteen teoriasta, aikaisemmista tutkimuksista, museoiden ja arkistojen tallennustoimintaa kuvaavista

asiakirjoista ja arvottamistyötä varten laadituista ohjeista tai oppaista, joita esittelin johdannossa. Kirjallisten lähteiden kautta muodostuu kuitenkin vain rajallinen kuva siitä, millä perusteella muistiorganisaatioiden työntekijät tekevät ratkaisunsa käytännön tilanteissa. Esimerkiksi Ravenwood (2013, 179) on huomauttanut, että *Significance*-menetelmän kaltaiset kriteerilistaukset toimivat lähinnä yleisluontoisina oppaina eivätkä välttämättä sovellu yhtä hyvin kaikille eri instituutioille, ja haastattelujen perusteella muistiorganisaatioiden työntekijät käyttävätkin niitä vain harvoin. Virallisten kriteerien ohella työntekijät käyttävät päätöksenteossa epämuodollisia arviointikriteerejä sekä kokemuksen kautta karttunutta tietoa ja ammattitaitoa (Ravenwood 2013, 192). Viralliset, ylös kirjatut kriteerit ovat kuitenkin niitä, joiden perusteella päätöksiä on mahdollista viime kädessä perustella, ja siksi ne muodostavat tärkeän kehikon arvottamiselle.

Luvussa 3.2 käsiteltiin asiakirjojen ja objektien elinkaaren kautta kulttuuriperinnölle muodostuvia arvoja, kuten historiallista, kulttuurista ja tutkimuksellista arvoa. ”Historiallinen”, ”kulttuurinen” tai ”tieteellinen merkitys” on käyttämissäni lähteissä usein myös mainittu varsinaisina arvottamiskriteereinä. Näen itse nämä arvot tai merkitykset kuitenkin ennemminkin kulttuuriperinnön luonnetta kuvaavina yläkäsitteinä, joita arvioidaan useiden tarkempien kriteerien pohjalta. Tätä käsitystä tukee se, että silloin kun näitä käsitteitä on lähteissä avattu, niistä löytyy yhtymäkohtia useampiin alla käsiteltyihin tekijöihin, kuten aineistojen todistusvoimaan, tietosisältöön, kontekstiin, autenttisuuteen ja käytettävyyteen. Siksi en käsittele niitä tässä erillisinä kriteereinä.

Todistusvoima ja dokumenttiarvo sekä niiden suhde asiakirjojen ja objektien tietosisältöön ja kontekstiin

Sekä asiakirjojen että museo-objektien yksi keskeisimmistä ominaisuuksista, joka erottaa ne mistä tahansa kappaleista tai informaatiosta ja johon niiden arvo kulttuuriperintönä perustuu, on niiden luonne todistuskappaleina. Asiakirjojen osalta tässä yhteydessä käytetään etenkin termiä todistusvoima⁶. Kuten asiakirjan ja arkiston määritelmistä (ks. luku 2.1) kävi ilmi, asiakirjoilla on aina suora yhteys arkistonmuodostajan toimintaan. Tästä seuraa, että asiakirjalla on todistusvoimaa eli se todistaa siitä tapahtumasta tai toiminnasta, jonka yhteydessä se on syntynyt. Todistusvoima liittyy sekä tutkimuksellisiin että oikeudellisiin näkökohtiin: asia-

---

⁶ Todistusvoiman tapaan käytetään joskus termiä todistusarvo, mutta toisinaan tällä sanalla viitataan Schellenbergin evidentiaalisen arvon käsitteeseen (ks. edempänä s. 35). Tässä työssä vältän tarkoituksella todistusarvo-termin käyttöä, jotta nämä käsitteet eivät mene sekaisin, ja puhun yksinomaan todistusvoimasta ja evidentiaalisesta arvosta.

kirjoja voidaan käyttää yhtäältä tieteellisen tutkimuksen lähteinä ja toisaalta juridisissa tarkoituksissa, kuten viranomaisen toiminnan asianmukaisuuden perustelussa. Laajemmassa mielessä asiakirjojen todistusvoimaisuus liittyy siten kiinteästi yhteiskunnan toimintaan julkisuusperiaatteen, oikeusturvan, demokratian toteutumisen ja hallinnon toimivuuden kannalta. Sitä pidetään asiakirjojen keskeisenä tunnusmerkkinä, ja se onkin toiminut tärkeänä kriteerinä arvonnäilyksessä niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. (Lybeck *et al.* 2006, 13–15, 57–58, 168, 192.) Todistusvoimaisuuden säilyttäminen mainitaan arkistohoidon ja seulonnan keskeisenä tavoitteena esimerkiksi Arkistoyhdistys ry:n laatimissa eettisissä ohjeissa (Lybeck *et al.* 2006, 201) ja arkistolaitoksen (2012a, 3) seulontapolitiikassa.

Myös museo-objektien arvon kannalta keskeisimpänä ominaisuutena on usein pidetty juuri niiden dokumentoivaa luonnetta todistuskappaleina. Jo musealisaation määritelmään (ks. luku 2.1) sisältyy tiiviisti ajatus objektin muodostumisesta todistuskappaleeksi. Stránský onkin kuvannut museoarvon muodostuvan sen kautta, että objekti on todiste (*evidence*), joka kantaa todistusta (*testimony*). Keskeistä museoarvossa on hänen mukaansa juuri objektin suhde objektiiviseen, konkreettiseen todellisuuteen. (Stránský 1995, 19, 43–45.) van Mensch (1992, luku 16) käyttää tässä yhteydessä termiä dokumenttiarvo (*documentary value*), jonka objekti siis saa musealisaation myötä, kun objektista tulee dokumentti ja tiedon lähde. Dokumenttiarvossa on siis kyse siitä, että museointiprosessin yhteydessä objektista tulee todistuskappale eli se alkaa edustaa ja dokumentoida sitä todellisuutta, josta se on irrotettu. Vaikka myös museo-objektien osalta on toisinaan (esim. Häyhä *et al.* 2015, 8) käytetty termiä todistusvoima, niillä ei kuitenkaan ole pääsääntöisesti samankaltaista juridista todistusvoimaa kuin asiakirjoilla. Siinä missä asiakirjojen juridinen todistusvoima perustuu siihen, että asiakirja ei ainoastaan dokumentoi tiettyä päätöstä vaan se itsessään *on* tuo päätös (Lybeck *et al.* 2006, 13), museo-objektin suhteen todellisuuteen ajatellaan pikemminkin katkeavan samassa museointiprosessissa, jossa sen dokumenttiarvo muodostuu. Tätä ristiriitaa kuvaa hyvin myös seuraava musealisaation määritelmä: ”*a specific value which documents reality, but is in no way reality itself*” (Desvallées & Mairesse [toim.] 2010, 51).

Asiakirjojen ja objektien todistusvoima tai dokumenttiarvo kumpuaa kaikesta siitä tiedosta, mistä ne kertovat. Tätä tietoa on kahdenlaista: objekteihin ja asiakirjoihin kiinteästi sisältyvää tietoa sekä ulkoapäin niiden yhteyteen liitettävää tietoa. van Mensch kuvaa tätä kahdenlaista tietoa fyysisen objektin luontaiseksi tietosisällöksi ja objektiin dokumentoinnin kautta liitettäväksi tiedoksi. Musealisaation yhteydessä dokumentoinnilla yritetään paikata sitä tietoa, joka muuten häviää kun objekti eristetään alkuperäisestä yhteydestään, ja tämän dokumentoinnin

taso vaikuttaa objektin dokumenttiarvoon. (van Mensch 1992, luvut 12 & 16.) Itse fyysisen objektin lisäksi dokumenttiarvon kannalta on siis keskeistä se, mitä esineeseen liittyvää tietoa eli *kontekstitietoa* saadaan tallennettua. Kontekstitieto voi olla tietoa esimerkiksi objektin valmistajasta, käyttöhistoriasta tai -paikasta sekä sellaisista tapahtumista tai laajemmista historiallisista ilmiöistä, joihin objekti liittyy.⁷

Kontekstitiedon merkitystä objektin museoarvolle on painotettu hyvin vahvasti. Esimerkiksi Stránskýn (1995, 43–35) mukaan museoarvon muodostuminen edellyttää objektin alkuperäisen kontekstin dokumentoimista. Myös muut ovat pitäneet kontekstitietoa yhtenä keskeisimmistä objektin museoarvoon vaikuttavista asioista; huonosti dokumentoiduilla, kontekstitiedottomilla objekteilla ei ole nähty olevan arvoa (Kostet 2007, 159; Vilkuna 1993, 3). van Menschin kehittelemässä mallissa kokoelmat jaotellaan kolmeen arvoryhmään kontekstitietojen mukaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluvilla objekteilla on hyvät kontekstitiedot ja siten korkea museoarvo, jolloin erityisesti niiden konservoinnista tulee huolehtia. Toiseen luokkaan kuuluvat objektit, joista kontekstitietoja on vähän tai ei lainkaan eli joiden museoarvo on matala, jolloin ne voidaan jättää konservoimatta. Kolmas luokka sisältää kontekstitiedottomat, huonokuntoiset objektit, joilla ei ole museoarvoa lainkaan. (van Mensch 1987, tässä Kostet 2007, 159.) Kontekstitiedoilla on ratkaiseva merkitys myös suomalaisten museoiden käyttämissä arvoluokituksissa, joissa arvokkaimman luokan esineillä on tyypillisesti laadukkaat kontekstitiedot. Alhaisemmissa arvoluokissa kontekstitietojen taso on vastaavasti matalampi, mistä syystä objektit on mahdollista poistaa, korvata toisilla tai siirtää käyttökokoelmaan. (esim, Helsingin kaupunginmuseo 2014, 25; Ahola *et al.* 2014, 41–42; Hassinen *et al.* 2009, 9; Pulkkinen 2013, 63–64.)

Kontekstin tallentamista on korostettu joskus jopa tärkeämpänä kuin itse fyysisen objektin tallentamista, sillä siinä missä kontekstitiedoton objekti on arvoton, tietoa on periaatteessa mahdollista tallentaa myös ilman fyysistä objektia (ks. esim. van Mensch 1992, luku 18). Siten esimerkiksi Janne Vilkunan mukaan useiden samanlaisten tai samankaltaisten objektien sijaan museot voisivat tallentaa vain yhden fyysisen objektin ja liittää sen yhteyteen rinnakkaiset kontekstitiedot (sekundäärikontekstit) toisista objekteista. Siten vältettäisiin päällekkäistä kartuntaa ja rikastettaisiin säilytettävän objektin kontekstitietoja. (Vilkuna 2013, 29; 2015.) Usein – erityisesti silloin, kun kokoelmien liiallisesta karttumisesta ei vielä oltu huo-

---

⁷ Kontekstin ohella erityisesti digitaalisten aineistojen osalta sekä museoissa että arkistoissa puhutaan metadatasta tai metatiedosta. Vaikka puhun tässä ”fyysisestä objektista” ja ”kontekstitiedosta”, käsitteiden voi ajatella soveltuvan myös digitaalisiin aineistoihin, joista yhtä lailla voi erottaa ”fyysisen objektin” (esim. JPEG-tiedosto) ja siihen ulkoapäin liitettävän metatiedon.

lestuneita – museot ovat kuitenkin nähneet omana erityisalanaan juuri fyysisen objektin, jonka aitous liittyy nimenomaan sen konkreettisuuteen sekä tiedon ja materian väliseen suhteeseen (Pearce 1992, 24; Pearce 1995b, 301; Kinanen 2007, 168). Arvottamisessa lisäksi kiinnitetään paljon huomiota objektin fyysiseen tilaan, ja yksi yleisimmistä ja hyväksytyimmistä perusteista kielteiselle hankintapäätökselle, alhaiselle arvaluokitukselle tai kokoelmapoistolle on objektin niin huono kunto, ettei sitä voi tai kannata konservoida (esim. Palo-oja 2010, 17; Heinenon & Lahti 2001, 83; Palo-oja & Willberg 2000, 74; Ahola *et al.* 2014, 43; Pulkkinen 2013, 68; Hassinen *et al.* 2009, 9, 44; Honkasalo *et al.* 2015, 21; Tampereen kaupungin museopalvelut 2009, 60). Toisaalta objektin huonon kunnan ei nähdä suoraan vaikuttavan objektiin liittyvän tiedon arvoon, joten poistettaessa fyysisesti huonokuntoinen objekti museokokoelmasta se voidaan tarvittaessa dokumentoida ja säilyttää luettelointitiedot (Honkasalo *et al.* 2015, 11; Tampereen kaupungin museopalvelut 2009, 57; Ahola *et al.* 2014, 5).

Joskus voi kuitenkin olla tapauksia, joissa objekti on siihen kiinteästi sisältyvän tiedon takia arvokas kontekstietojen laadusta riippumatta. Esimerkkinä tällaisesta objektista James Cuno (2008, xiv–xv) mainitsee Rosettan kiven, kontekstittoman (eli joidenkin argumenttien mukaan merkityksettömän) arkeologisen löydön, jolla oli ratkaiseva osa muinaisen Egyptin hieroglyfien tulkitsemiselle ja egyptologian kehitykselle. Tällaisessa tapauksessa objektiin itseensä sisältyvä tieto on siis niin arvokasta, ettei kontekstietojen puuttuminen tee objektista arvotonta. Myös ICOM:n (2004) eettisissä säännöissä (3.4) jätetään tämä mahdollisuus auki: ”Joissakin hyvin poikkeuksellisissa tapauksissa esine, jolla ei ole provenienssia⁸, voi olla itsessään tieteellisesti niin merkittävä, että sen talteen ottaminen on yleisen edun mukaista.”

Asiakirjojenkin arvottamisessa on käyty keskustelua yhtäältä niiden tietosisällön ja toisaalta niiden kontekstin merkityksestä. Kontekstin merkitys korostuu paljolti jo arkistoihin liittyvissä peruskäsitteissä. Varsinaisina arkistoinahan pidetään ainoastaan kontekstiltään ehyitä, yhden arkistonmuodostajan asiakirjoista koostuvia arkistoja; eri arkistonmuodostajien aineistojen sekoittuminen rikkoo kontekstin ja on vastoin arkistotieteessä yleisesti hyväksyttyä alkuperäperiaatetta. Asiakirjojen kontekstin säilyttämistä pidetäänkin olennaisen tärkeänä juuri siksi, että niiden todistusvoima säilyisi (Lybeck *et al.* 2006, 16). Kontekstietojen vaikutus todistusvoimaan ja asiakirjojen arvoon on siis selvä, ja niiden turvaaminen onkin keskeinen tavoite arkistolaitoksen (2012a, 3) seulontapolitiikassa. Kontekstietojen merkitys on koros-

---

⁸ Provenienssilla tarkoitetaan museologiassa tietoa kohteen alkuperästä sekä käyttökontekstin ja omistussuhteiden historian tuntemisesta (Häyhä *et al.* 2015, 12). Kaikki tämä on objektiin ulkoapäin liitettävää tietoa, jonka katson tässä sisältyvän laajempaan kontekstin käsitteeseen.

tunut myös arkistoteoreetikkojen esittämissä konkreettisissa seulontakriteereissä. Jo 1920–1930-luvulla saksalaiset arkistoteoreetikot Müllers ja Meisner esittivät asiakirjojen arvon määräytyvän niiden laajemman kontekstin kautta. Tärkeä arvonmäärityskriteeri oli siten se, mikä oli asiakirjan luoneen arkistonmuodostajaorganisaation asema hallintohierarkiassa (keskushallinnon asiakirjat olivat tärkeämpiä kuin paikallishallinnon). Toisaalta samoihin aikoihin Zimmermann oli päinvastoin sitä mieltä, että arvonmäärityksen pitäisi asiakirjojen alkuperän sijaan perustua niiden tietosisältöön. (Trace 2010, 49; Kolsrud 1992, 31–32; Lybeck *et al.* 2006, 230–231.)

Schellenberg on ottanut tähän kiistaan kantaa mallilla, jossa arvonmääritys perustuu tiedon luonteesta riippuen joko asiakirjan tietosisältöön tai kontekstiin. Schellenbergin arvonmääritysmallissa asiakirjojen sekundäärinen eli pysyvä arvo (ks. luku 3.2) koostuu evidentialisesta arvosta (*evidential value*) ja informatiivisesta arvosta (*informational value*). Evidentialinen arvo liittyy asiakirjojen todistusvoimaan suhteessa arkistonmuodostajaan siten, että ne dokumentoivat arkistonmuodostajan historiaa, organisaatiota ja toimintaa. Informatiivinen arvo taas viittaa aineiston tietosisältöön laajemmassa, yhteiskuntaa ja sen ilmiöitä dokumentoivassa mielessä, sillä asiakirjat voivat sisältää tietoa erilaisista asioista ja ilmiöistä, joiden kanssa arkistonmuodostaja on ollut tekemisissä. (Schellenberg 2003, 139–140; Lybeck *et al.* 2006, 232; Kolsrud 1992, 35; Trace 2010, 51.) Evidentialinen ja informatiivinen arvo liittyvät molemmat asiakirjan rooliin todistuskappaleena, mutta mielenkiintoista on, että niitä pitäisi Schellenbergin mukaan arvioida eri lähtökohdista. Evidentialiseen arvoon vaikuttaa hänen mukaansa arkistonmuodostajan merkitys, toiminta ja asema hallintohierarkiassa. Informatiivinen arvo sen sijaan määrittyy yksiselitteisesti asiakirjojen sisältämän tiedon perusteella, riippumatta siitä, minkä arkistonmuodostajan aineistosta on kyse. (Kolsrud 1992, 35; Schellenberg 2003, 142, 148.) Schellenbergin ajattelussa konteksti vaikuttaa siis pelkästään asiakirjojen evidentialiseen arvoon, kun taas informatiivisen arvon ratkaisee asiakirjojen tietosisältö.

Tällaista jakoa voidaan myös kritisoida. Voidaan esimerkiksi kysyä, miksi konteksti ei vaikuttaisi informatiiviseen arvoon: vaikka asiakirjan tietosisältö olisi kiinnostavaa jo itsessään, tieto asiakirjan kontekstista ja arkistonmuodostajasta (kuka asiakirjan on tehnyt, miten ja miksi se on luotu) auttaa arvioimaan tämän tietosisällön luotettavuutta. Samoilla linjoilla näyttää olevan myös arkistolaitos, jonka seulontastrategiassa painottuu sekä asiakirjojen tietosisältö ja informaatioarvo että niiden konteksti. Strategiassa annetaan paljon painoa arkistonmuodostajan yhteiskunnalliselle merkitykselle: asiakirjatiedot ovat lähtökohtaisesti sitä merkittävämpiä, mitä keskeisempi organisaation asema yhteiskunnassa on ja mitä laajemmat vaikutukset sen

toiminnalla on. Informaatioarvon, joka strategiassa on selitetty Schellenbergin informatiivisen arvon tavoin, määrittelyssä on strategian mukaan analysoitava arkistonmuodostajan ja sen toimintaympäristön välisiä suhteita, eli kontekstilla on myös sen osalta suuri merkitys. (Arkistolaitos 2012b, 2–3, liite s. 1.)

Sekä objektien että asiakirjojen rooli todistuskappaleina liittyy siis yhtäältä niissä itsessään olevaan tietoon ja toisaalta tietoon niiden kontekstista. Teoreetikosta tai näkökulmasta riippuen jompikumpi voi näyttäytyä tärkeämpänä, mutta käytännössä varmastikin molempia joudutaan arvioimaan säilytyspäätöksiä tehtäessä. Kontekstin merkitys on entisestään korostunut sen myötä, kun arkistoissa ja museoissa on siirrytty ilmiölähtöiseen arvottamiseen; tätä käsitelen seuraavassa alaluvussa. On huomattava, että siinä missä kontekstieto liitetään aineistoon aina ulkoapäin, objektien ja asiakirjojen luontainen tietosisältö liittyy kiinteämmin niiden fyysiseen olemukseen, kuten objektin ulkoisiin piirteisiin tai asiakirjan tekstiin. Kuitenkin myös tämänkaltainen tieto on ainakin osittain mahdollista säilyttää fyysisestä kappaleesta riippumatta, esimerkiksi aineistoa valokuvaamalla ja digitoimalla. Tätä pidetään hyvänä menetelmänä mm. silloin, kun fyysinen objekti on liian suuri tai hauras säilytettäväksi; taustalla on ajatus, että objektien arvo ei niinkään ole niissä itsessään, vaan niiden sisältämässä tiedossa (Heinonen & Lahti 2001, 80–81; Ahola *et al.* 2014, 5). Tiedon, olipa se peräisin aineistosta itsestään tai ulkoapäin, voikin ajatella olevan sitä varsinaista kulttuuriperintöaineistoa; se, säilytetäänkö tieto fyysisen kappaleen vai aineettoman informaation muodossa, ei ole niin tärkeää. Digitaalisten aineistojen yleistyessä tämä näkökanta saanee yhä enemmän kannatusta. Museoissa tiedonhankinta ilman fyysisen esineen tallentamista on entistä tärkeämpää nykyään ja tulevaisuudessa valtavasta esinemäärästä johtuen (Heinonen & Lahti 2001, 80–81), ja vastaavasti sähköisen arkistoinnin yleistyessä fyysisten paperiasiakirjojen merkitys jatkuvasti vähenee. Osittain tästä syystä nykyään käytetäänkin asiakirjan sijaan käsitettä asiakirjatieto, joka ei ole samassa määrin fyysisyyteen sidottu. Tiedon merkitystä fyysisten objektien tai asiakirjojen sijaan korostaa omalta osaltaan myös ns. aineettoman kulttuuriperinnön saama lisääntynyt huomio; UNESCO:n yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta (2003) tuli Suomessa voimaan vuonna 2013. Kun kulttuuriperinnön mieltää tietona, jako aineettoman ja aineellisen kulttuuriperinnön välillä ei edes ole olennainen, koska kaikkien aineellistenkin objektien taustalla on aineetonta tietoa, taitoa ja henkisiä arvoja (Vilkuna 2015, 114).

Autenttisuuskäsitys arkistoissa ja museoissa

Asiakirjojen todistusvoimaan ja objektien dokumenttiarvoon vaikuttaa niiden tietosisällön ja kontekstin rinnalla niiden autenttisuus, jota onkin pidetty keskeisenä arvottamiskriteerinä (Ravenwood 2013, 17). Arkistotieteessä autenttisuudella tai aitoudella tarkoitetaan sitä, että ”asiakirjatiedon alkuperä voidaan tunnistaa luotettavalla tavalla ja asiakirjatieto on oikeellinen ja väärentämätön” (Arkistowiki 2013, aitous) eikä sitä ole valtuudettomasti muutettu (ICA Multilingual Archival Terminology 2013, autenttisuus). Autenttisuus liittyy asiakirjan fyysisiin ominaisuuksiin, rakenteeseen, sisältöön ja kontekstiin. Ennen kaikkea kyse on siitä, että asiakirjan on laatinut se, joka laatijana esitetään, mikä voidaan todeta esimerkiksi allekirjoituksesta tai musteesta. Autenttisuus ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita, että asiakirja olisi luotettava. (Society of American Archivists 2005, authenticity.) Luotettavuudella nimittäin viitataan siihen, että asiakirja on kattava ja virheetön esitys asioista, joista se todistaa (Arkistowiki 2013, luotettavuus); jos asiakirjan laatijalla ei ole ollut käytettävissään oikeaa tietoa, asiakirja voi olla autenttinen mutta ei luotettava. Autenttisuus siis on asiakirjan todistusvoiman kannalta välttämätöntä, mutta se ei kuitenkaan ole sen ainoa tae. Läheinen käsite autenttisuudelle on myös eheys, jolla tarkoitetaan asiakirjatiedon virheettömyyttä ja muuttumattomuutta sekä teknisessä että semanttisessa eli sisällöllisessä mielessä. Käsitettä käytetään usein sähköisen asiakirjatiedon yhteydessä, koska sähköisessä muodossa olevan tiedon muokkaaminen on helpompaa, jolloin sen eheyden ja sitä kautta todistusvoimaisuuden säilyttäminen vaatii erityisiä toimenpiteitä. (Arkistowiki 2013, eheys; Lybeck *et al.* 2006, 71.)

Museologiassa autenttisuutta on usein ollut hankala määritellä, vaikka se on museoarvon kannalta keskeinen käsite. Käsitteen moninaisia merkityksiä kuvaa hyvin esimerkiksi van Mensch, joka on erottanut kolme erilaista autenttisuuden lajia. Autenttisuus voi hänen mukaansa kuvata ensinnäkin suhdetta objektin ja sen tekijän välillä, eli objektin alkuperäisyyttä ja aitoutta. (van Mensch 1992, luku 16.) Tämä on ehkä yleisin tapa ymmärtää autenttisuus (ks. esim. Häyhä *et al.* 2015, 12), ja määritelmä vastaa hyvin asiakirjojen autenttisuusmääritelmää. Lisäksi autenttisuus voi van Menschin mukaan kuvata suhdetta alkuperäisen objektin ja kopion välillä, jolloin autenttinen kopio on siis alkuperäisen objektin tarkka tai virallisesti hyväksytty kaksoiskappale (van Mensch 1992, luku 16). Asiakirjojenkaan osalta autenttisuuden käsite sinänsä ei sulje pois kopioita, mikäli ne ovat alkuperältään tunnistettavia ja sisällöltään muuttumattomia. Vaikka kopiot ja kaksoiskappaleet määritellään esimerkiksi museoiden arvoluokituksissa usein museoarvoltaan vähäisemmiksi kuin aidot objektit (ks. Pulkkinen 2013, 84–85), ja arkistoistakin kaksoiskappaleet pääsääntöisesti seulotaan (Lybeck *et al.* 2006, 61;

Pohjola *et al.* 2011, 4), autenttisilla kopioilla voi olla suurta arvoa silloin kun alkuperäiset asiakirjat eivät ole säilyneet.

Kolmanneksi van Mensch ymmärtää autenttisuuden tarkoittavan objektin alkuperäisen ja nykyisen identiteetin suhdetta. Alkuperäinen tai tosiasiallinen identiteetti muodostuu van Menschin mukaan objektille silloin, kun objektin valmistaja toteuttaa ideansa ja objekti syntyy. Identiteetti koostuu esimerkiksi objektin fyysisistä ominaisuuksista, käyttötavoista ja kontekstista. Objektin nykyinen identiteetti puolestaan viittaa siihen, miltä objekti näyttää meille nyt, eli sitä kokonaisuutta mikä muodostuu kaikesta aikaisemmasta tiedosta, objektin käytöstä, kulumisesta ja niin edelleen. Vaikka objekti on sama kuin ennen, sen kemialliset tai fyysiset ominaisuudet, merkitykset, funktiot ja kontekstit ovat muuttuneet. (van Mensch 1992, luvut 12 & 16.) Kolmannessa autenttisuuden lajissa on siis kyse siitä, kuinka hyvin tämä objektin nykyinen muoto vastaa sen alkuperäistä muotoa.

Tämän kolmannen, elinkaaren aikana tapahtuneisiin muutoksiin viittaavan autenttisuuden lajin suhteen museoiden ja arkistojen näkökulmat hieman poikkeavat toisistaan. Asiakirjojen autenttisuus ja eheys sisältää ajatuksen muuttumattomuudesta – siitä, että asiakirja vastaa alkuperäistä. Vaikka esimerkiksi sähköisen asiakirjatiedon säilytysformaatti voi muuttua, eheys edellyttää tiedon sisällöllistä muuttumattomuutta⁹. Museo-objektien osalta autenttisuuden suhde muuttumattomuuteen ei kuitenkaan ole itsestään selvä. Voitaisiin olettaa, että objekti on sitä autenttisempi ja arvokkaampi, mitä lähempänä alkuperäistä se on, ja tällainen yleissääntö onkin esitetty (Russell & Winkworth 2009, 40). Toisaalta myös objektin nykyistä identiteettiä voidaan sikäli pitää autenttisena, että se on kehittynyt objektille luonnollisesti ajan kuluessa ja materiaalin vanhetessa (van Mensch 1992, luku 16). Museoiden ja arkistojen suhteen autenttisuuden lähtökohdat ovat sikäli erilaiset, että asiakirjat ovat syntymästään lähtien osa arkistoa ja siten muutoksilta suojattuja, kun taas museo-objekti on usein museoon tullessaan jo kokenut muutoksia. Ei ole itsestään selvää, milloin objekti on ”valmis” eli milloin sen ”alkuperäinen” identiteetti muodostuu, sillä esineen valmistaja tai joku muu voi esimerkiksi muokata esinettä käytön myötä mielestään paremmaksi (van Mensch 1992, luku 12). Museoarvon kannalta esineelle jälkeinpäin tehdyt muutokset voivat tapauksesta riippuen olla joko nostavia tai laskevia, eikä esineen kuluneisuuskään automaattisesti laske sen arvoa (Ahola *et al.* 2014, 43). Se, miten autenttisuus määritellään, voikin vaikuttaa esimerkiksi siihen, mikä objektin –

---

⁹ Digitaalisten aineistojen muuttumattomuuden vaatimuksesta on tosin joidenkin näkemysten mukaan joskus tarpeen luopua myös niiden sisällön osalta, johtuen materiaalin dynaamisesta ja muokattavasta luonteesta. Tärkeänä pidetään tällöin kuitenkin kaikkien muutosten dokumentoimista metatietoihin. (Ravenwood 2013, 31.)

esimerkiksi historiallisen rakennuksen – elinkaaren vaihe valitaan restaurointi- tai konservointityön lähtökohdaksi. Tässä yhteydessä puhutaan myös objektin *ideaalitulasta* eli siitä objektin historiallisesta (mutta ei välttämättä alkuperäisestä) tilasta, jossa sen merkitykset tulevat parhaiten esiin (Honkasalo *et al.* 2015, 25; Häyhä *et al.* 2015, 13).

Toinen ero asiakirjojen ja museo-objektien välillä on niiden autenttisuuden suhde kontekstiin. Asiakirjojen kohdallahan ihanne on, että asiakirjojen yhteydet toisiinsa säilyvät ja arkistoa hoidetaan proveniensiiperiaatteen mukaisesti rikkomattomana kokonaisuutena. Asiakirjan paikka arkistossa on lähtökohtaisesti päätetty jo ennen sen syntymää ja säilyy samana läpi elinkaaren. Tämä kontekstin pysyvyys on olennainen osa asiakirjan autenttisuutta. Objektit sen sijaan irrotetaan musealisaation yhteydessä niiden alkuperäisestä kontekstista, ja vaikka tähän sisältyy dokumentaatiota, objektit eivät tässä mielessä voi säilyä alkuperäisinä; tätä on kutsuttu ”museon dilemmaksi” (van Mensch 1992, luku 16). Toisaalta voidaan kysyä, onko asiakirjojenkaan konteksti niin muuttumaton kuin usein oletetaan. Arkistohan voisi olla täysin ehyt kokonaisuus vain silloin, jos seulontaa ei tehtäisi lainkaan. Koska suurin osa asiakirjoista kuitenkin tuhoetaan määrääjän jälkeen, ei jäljelle jäävien asiakirjojen konteksti tässä mielessä ole täysin alkuperäinen.

Autenttisuus on siis sekä museo-objektien että asiakirjojen osalta tärkeä, mutta suhteellinen arvo. Tätä suhteellisuutta kuvastaa myös Susan Pearcen museoihin soveltama, kulttuurista arvottamista kuvaava A. J. Greimasin ”semioottinen neliö”. Kyseisessä mallissa objektit arvotetaan jakamalla ne neljään luokkaan siitä riippuen, miten ne sijoittuvat kahdella akselilla, joista toisella ovat vastakkain autenttinen ja epäaito, toisella mestariteokset ja tavanomaiset esineet (ks. jälkimmäisestä jaottelusta edempänä s. 40–41). Nelikentän toiselle puolelle – museon toimintakentälle – sijoittuvat siten autenttiset objektit (sekä taideteokset että historialliset esineet), toiselle puolelle jäävät väärennökset sekä merkityksettömät tai kontekstittomat massatuotteet. Mallin mukaan epäaito ei koskaan voi olla arvokasta eikä sitä myöskään ole syytä tallettaa jälkipolville, eli objektin arvo liittyy nimenomaan sen aitouteen ja autenttisuuteen. Näkökulma tai konteksti kuitenkin vaikuttaa objektin sijoittumiseen tällä nelikentällä; esimerkiksi taideväärennös on taidemarkkinoilla liikkeessaan epäaito, mutta väärennöksenä esillä ollessaan aito. (Pearce 1995a, 18–20; Pearce 1995b, 287–289, 192–195; Aurasmaa 2002, 19–20.) Vastaavasti väärennetty asiakirjakin voi toimia autenttisena todistuskappaleena väärentämisestä. Fyysisiä ominaisuuksia tai alkuperää keskeisemmäksi autenttisuuden mittariksi muodostuu siis se, onko objekti tai asiakirja sitä, mitä sen sanotaan olevan.

Ainutlaatuisuus ja harvinaisuus

Tavalla tai toisella harvinaislaatuiset tai ainutkertaiset objektit ja asiakirjat on usein mielletty erityisen arvokkaiksi. Esimerkiksi museoiden arvoluokitusmalleissa yhtenä arviointikriteerinä on mainittu ”kansallisesti ja kansainvälisesti korvaamaton ainutkertaisuus” (Palo-oja & Willberg 2000, 75). Ainutlaatuisuutta ei kuitenkaan aina määritellä tarkemmin, mikä tekee siitä tulkinnallisen käsitteen. Arkistolaitoksen (2012b, 3) seulonstrategiassa kiinnitetään myös huomiota asiakirjojen ainutkertaisuuteen, millä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, ettei säilytetä tarpeettomasti samansisältöisiä asiakirjatietoja kuin muissa arkistoissa. Samansuuntaiseen ainutlaatuisuuden määritelmään viittaa myös Helsingin kaupunginmuseon (2014, 19) kokoelmapolitiikassa mainittu kriteeri: ”objekti on ainutlaatuinen eikä vastaavaa ole muissa suomalaisissa museoissa”. Tällä tavalla määritely ainutlaatuisuus edellyttää melko suurta tietämystä muiden muistiorganisaatioiden aineistoista, mitä tällä hetkellä harvalla museolla varmaankaan on.

Ainutlaatuisuus liitetään siten harvinaisuuteen, joka voi olla luonteeltaan paitsi määrällistä, myös laadullista. Yksi ainutlaatuisuuteen liittyvä ominaisuus on aineiston ikä. Ikä on eri yhteyksissä mainittu asiakirjojen yhdeksi arvonmäärityskriteeriksi, eli tiettyä aikarajaa vanhemmat asiakirjat on haluttu säilyttää pysyvästi (esim. Kolsrud 1992, 31; Lybeck *et al.* 2006, 230). Suomessa tällaisena rajana toimii vuosi 1920 (kirjanpitoaineistojen osalta vuosi 1901), jota vanhemmat julkishallinnon asiakirjat säilytetään kaikki pysyvästi (Arkistolaitos 2012b, 1). Museo-objektien osalta on huomautettu, ettei objektin ikä yksinään tee siitä arvokasta (Knell 2004, 32), mutta toisaalta ikää on kuitenkin joskus käytetty arvottomuskriteerinä (Wickham 2004, 226). Lisäksi iällä on merkitystä vähintäänkin lainsäädännöllisesti, koska esimerkiksi muinaismuistolaki (295/1963, 16 §) koskee yli 100 vuotta vanhoja irtaimia muinaisesineitä ja laki kulttuuriesineiden maastaviennin rajoittamisesta (115/1999, 4 §) aineistotyypistä riippuen yli 100 tai yli 50 vuoden ikäisiä esineitä. On siis selvää, että ikä jossain määrin vaikuttaa kulttuuriperintöaineiston arvottamiseen.

Iän lisäksi ainutlaatuisuus voi liittyä esteettisyyteen tai taiteellisuuteen. Pearcen edellä mainitussa semioottisessa mallissa kriteerinä on autenttisuuden ohella se, onko objekti ”mestari-teos” vai ”tavallinen esine”. Mestari-teoksella Pearce viittaa etenkin hienoon ja korkeaan taiteeseen, kun taas tavalliset esineet voivat olla esimerkiksi sosiaalishistoriallista, arkeologista tai luonnonhistoriallista aineistoa. Mestari-teokset eivät itsessään ole arvokkaampia, sillä molemmilla ryhmillä on museoarvoa silloin, kun objektit ovat autenttisia. Mestari-teosten – siis tai-

deobjektien – osalta hienous, laatu ja ikä nousevat kuitenkin merkittävämmiksi kriteereiksi. (Pearce 1995b, 292–293.) Tämä heijastelee yleistä käsitystä siitä, että esteettisyys olisi arvo etenkin taidemuseoiden puolella (Heinonen & Lahti 2001, 76), mutta yhtä lailla myös kulttuurihistoriallisiin ja muihin ei-taideobjekteihin liitetään esteettistä tai taiteellista arvoa. Sen on nähty kumpuavan mm. objektin innovatiivisesta muotoilusta, teknologiasta, objektin heijastamasta käsityötaidosta ja luovuudesta tai ajan patinan tuomasta lumosta. (esim. van Mensch 1992, luku 14; Häyhä *et al.* 2015, 39.) Asiakirjoillakin voi olla esteettistä arvoa (Lybeck *et al.* 2006, 13), mutta kaiken kaikkiaan arkistoissa esteettisillä arvoilla ei liene niin suurta merkitystä kuin museoissa, joissa objektien visuaalisella esillepanolla on näyttelyiden kautta suurempi rooli. Kuitenkin esimerkiksi valokuvat ovat aineistotyyppi, jota voi olla niin museokoelmissa kuin arkistoissakin ja johon tyypillisesti liitetään taiteellista arvoa. Arkistolaitoksen julkaisemassa yksityisarkistojen seulontaohjeessa kiinnitetäänkin huomiota valokuvaan ”mielipiteenä tai taideteoksena” sekä valokuvaajan asemaan artistina sitä kautta, että tunnettujen valokuvaajien ottamat valokuvat määritetään arvokkaammiksi kuin tuntemattomien (Pohjola *et al.* 2011, 13).

Ainutkertaisuus ja harvinaisuus koetaan arvokkaaksi monesta syystä. Ilmeisin syy on se, että halutaan säilyttää jotain, mikä on uhanalaista tai erittäin harvalukuisesti säilynyttä (Pohjola *et al.* 2011, 12; Russell & Winkworth 2009, 40). Tämän kautta esimerkiksi ikä nousee luonnolliseksi kriteeriksi, koska materiaalia on tyypillisesti säilynyt vähemmän kaukaisemmilta ajoilta. Harvinaisuuksien haalimisella voi myös olla ns. lööppiarvoa, koska esimerkiksi museoissa harvinaisuuksien ajatellaan houkuttelevan museokävijöitä ja tuovan samalla muillekin kokoelmille näkyvyyttä (Heinonen & Lahti 2001, 76; Pearce 1992, 33). Esteettisessä ja taiteellisessa mielessä Pearce näkee harvinaislaatuisuuden liittyvän siihen inhimilliseen taitoon, jota objektit edustavat ja joiden kautta ilmaistaan syviä ja keskeisiä kulttuurisia normeja ja ihanteita. Tämän takia etenkin taideobjektit koskettavat ja ylevöittävät ja saavat siksi kulttuurista arvoa. (Pearce 1995b, 297–298.)

Arvoksi on kuitenkin harvinaisuuden lisäksi mainittu yhtä usein ja yleensä samassa yhteydessä myös tyypillisuus tai edustavuus. Siten museoiden arvoluokituksissa korkeimman arvoluokan objekteja kuvataan sekä harvinaisiksi että tyypillisimmiksi lajinsa edustajiksi (Pulkinen 2013, 63). Tässä ei kuitenkaan välttämättä nähdä ristiriitaa, koska sama kohde voi olla yhtä aikaa harvinainen ja edustava (Russell & Winkworth 2009, 40). Objekti voi esimerkiksi olla omalle ajalleen tyypillinen, mutta säilyneessä muodossaan ja kontekstitiedoiltaan harvinainen: siten esimerkiksi Valtosen (2006, 29) väitöskirjassaan tarkastelema Messerschmitt-lentokone

on valikoitunut museo-objektiksi, koska se on ollut aikansa yleisimpiä hävittäjiä, mutta sitä on toisen maailmansodan jäljiltä säilynyt vain harvoja kappaleita.

Käytettävyys

Luvussa 3.2 esitettiin, että kaikkien objektien ja asiakirjojen elinkaaren alkuvaiheessa niihin liittyy käyttöarvoa ja taloudellista arvoa, mutta lopulta historiallinen ja kulttuurinen arvo nousevat tärkeämmiksi sen aineiston osalta, joka valikoituu pysyvään säilytykseen eli josta tulee museoiden ja arkistojen kulttuuriperintöä. Kulttuuriperintö ei kuitenkaan täysin ole taloudellisten tai hyötyä korostavien arvojen ulkopuolella. Päinvastoin objekteja ja asiakirjoja arvotetaan usein muiden kriteerien ohella sen pohjalta, millaista hyötyä niistä on esimerkiksi museolle tai arkistonmuodostajalle itselleen tai aineiston käyttäjille ja millaisia kustannuksia tai taloudellisia hyötyjä niihin liittyy.

Arkistotieteessä, erityisesti amerikkalaisessa seulontateoriassa, alettiin 1940-luvulta lähtien korostaa laajaa hyötynäkökulmaa, jossa historian tutkimuksen ja kansalaisten tarpeet nousivat keskeisiksi arvonmäärityksen kannalta. Asiakirjojen arvon nähtiin olevan siinä, miten niitä tarvitaan esimerkiksi oikeuksien turvaamiseen ja tiedonjanon tyydyttämiseen. Tiedon kysyntä ja tutkimuksen tarpeiden ennakointi nousivat tämän ajattelun myötä tärkeiksi seulontakriteereiksi. (Trace 2010, 50.) Myös Schellenbergin 1950-luvulla kehittämässä arvonmääritysmallissa sekundaariselle eli pysyvälle arvolle keskeistä oli asiakirjojen arvo niiden potentiaaliselle käyttäjälle, ja tärkeää oli siksi arvioida, miten asiakirjoja tulevaisuudessa käytettäisiin (Ridener 2008, 87). Arkistojen tutkimuskäytöllä on myös Suomessa ollut vaikutusta arvonmääritykseen, ja osaltaan käytön merkitys on vielä korostunut sähköisen säilytyksen yleistyttyä (Kuusela 2014, 2). Edelleen arkistolaitoksen (2012b, 1, liite s. 2–3) mukaan ” arvonmäärityksessä nojataan tietoon siitä, mitä asiakirjatietoja tutkimus tähän asti on käyttänyt, ja harkintaan siitä, minkälaisiin kysymyksiin tutkimus tulevaisuudessa haluaa saada vastauksia.”

Myös museoissa objektien käyttömahdollisuudet ovat vaikuttaneet arvottamiseen. Nykyisen ja tulevan tutkimuskäytön arviointia pidetään tärkeänä kriteerinä esimerkiksi *Significance*-menetelmässä (Russell & Winkworth 2009, 39). Objektien tutkimuskäytön ohella arvottamiseen ovat vaikuttaneet viestinnälliset ja pedagogiset tarpeet, etenkin objektien hyödyntäminen näyttelyissä. Esimerkiksi suomalaisessa merkitysanalyysimenetelmässä (Häyhä *et al.* 2015, 13) arvioidaan yhtenä kriteerinä objektin hyödynnettävyyttä ja käytettävyyttä lähde- tai tutkimusaineistona, opetus- ja näyttelymateriaalina, museon vetovoimatekijänä tai inspiraation lähteenä uusille tuotteille tai palveluille. Samoin Espoon kaupunginmuseossa pohditaan ai-

neiston käyttökelpoisuutta tutkimuksen, näyttelyiden ja tulevien hankkeiden kannalta (Eskola *et al* 2011, 26). Honkasalo *et al.* (2015, 25) mainitsevat heikon hyödynnettävyyden ja käytettävyyden myös mahdollisena kokoelmapoiston perusteena sillä varauksella, että poistoa puoltavat myös muut seikat.

Museo-objektin rooli viestinnällisenä välineenä onkin keskeinen objektin arvoon vaikuttava tekijä. van Mensch (1992, luku 16) on itse asiassa esittänyt, että museo-objektin arvot voidaan jakaa kahteen aspektiin: objekti on toisaalta tiedon lähde (*source*) ja toisaalta tiedon välittäjä (*medium*). Tässä luvussa aiemmin käsiteltyjen kriteerien osalta keskeinen on ollut nimenomaan objektin rooli tiedon lähteenä eli todistuskappaleena. Myös käytettävyyden, erityisesti tutkimuskäytön kannalta se on merkittävä aspekti, mutta puhuttaessa objektista potentiaalisena näyttelymateriaalina tai inspiraation lähteenä korostuu objektin rooli tiedon välittäjänä. Objekti voi välittää tietoa monella eri tasolla. Kuten Susan Pearce (1992, 27) on kuvannut, objekti toimii sekä merkinä – todistuskappaleena niistä asioista, joihin objektilla on välitön yhteys – että symbolina, jonka avulla voidaan viestiä myös sellaisista asioista, joihin objekti ei suoraan liity. Tämä tarkoittaa, että objektien arvoon vaikuttavat niiden varsinaisen tietosisällön ja kontekstitiedon ohella niiden symboliset ja tulkinnalliset merkitykset. Tähän liittyy myös Kjell Hansenin käyttämä käsite kaksoisrepresentaatio, jota Sjöberg-Pietarinen on soveltanut väitöskirjassaan. Objektin ensimmäinen representaatio koostuu sen tietosisällöstä, kaikesta tiedosta mitä se voi edustaa, kun taas toinen representaatio viittaa siihen tulkintaan, mikä objektista välitetään esimerkiksi museonäyttelyssä (Sjöberg-Pietarinen 2004, 6, 318).

Toisin sanoen kun museot arvottavat objekteja niiden mahdollisen näyttelykäytön perusteella, arvioidaan objektien tietosisällön lisäksi niiden potentiaalia symbolisten viestien välittäjinä ja tulkintojen herättäjinä. Keskeiseksi nousee museokävijän näkökulma ja museokokemus. Esimerkiksi merkitysanalyysimenetelmässä yhtenä arviointikriteerinä käytetäänkin elämyksellistä tai kokemuksellista merkitystä, joka voi ”ilmetä esimerkiksi positiivisena tai negatiivisena esteettisenä, nostalgisena, emotionaalisenä tai älyllisenä elämyksenä tai kokemuksena. Elämyksellistä tai kokemuksellista merkitystä arvioidaan kohteen potentiaalilla herättää katsojassa tai käyttäjässä (voimakkaita tai mieleenpainuvia) reaktioita, esimerkiksi tunteita, muistoja ja muistelua tai tarjota aineksia identiteettien rakentamiseen.” (Häyhä *et al.* 2015, 12.) Elämyksellisyyteen liittyvät arvot korostunevat museo-objektien osalta museoinstituution kasvatuksellisesta ja viestinnällisestä roolista johtuen: opetus- ja näyttelytoiminta kuuluvat museoiden perustoimintoihin. Kuitenkin myös asiakirjoilla voi olla pedagogisia ja näyttelytoimintaan liittyviä arvoja (Lybeck *et al.* 2006, 13), ja on varmasti selvää, että myös arkistoinstituutioilla on

niiden varsinaisen tietosisällön ja tutkimuskäytön ohella erilaista symbolista ja tiedonvälitykseen liittyvää arvoa.

Käytettävyys, liittyipä se sitten tutkimuskäyttöön tai näyttelyihin ja kokemuksellisuuteen, on siis keskeinen arvottamiskriteeri. Käyttöä korostavaa näkökulmaa on painotettu kansainvälisissä keskusteluissa vielä enemmän kuin Suomessa. Kulttuuriperintöaineistojen käytettävyyden korostaminen liittyy osaltaan ajatukseen, että arkistojen ja museoiden tehtävänä ei ole olla vain säilyttäjiä, vaan niiden olomassaolon oikeutus perustuu siihen, että aineistot ovat saavutettavissa ja käytettävissä. (Pulkkinen 2013, 31; Menne-Haritz 2001, 62.) Tämän ajatuksen mukaan arkistot (tai museot) aineistoineen eivät itsessään ole yhteiskunnan muisti, vaan muisti syntyy vasta aineistojen käytön myötä (Menne-Haritz 2001, 58–59). Erityisen voimakkaasti käyttöä ja hyödynnettävyyttä on korostettu digitaalisten aineistojen osalta, koska niillä ei ole nähty olevan senkään vertaa arvoa pelkkänä esineenä kuin ei-digitaalisella aineistolla (Ravenwood 2013, 165). Käyttömahdollisuuksien painottaminen arvottamisessa ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Tämänhetkisten prioriteettien ylikorostumista voi pitää lyhytnäköisenä (ks. esim. Ravenwood 2013, 38; Danielson 2010, 93–94), mistä varoitetaan myös ICOM:n (2004) eettisten sääntöjen kohdassa 3.1: ”Kokoelmapolitiikasta on myös käytävä ilmi, että sitä eivät ohjaa ohimenevät ajatussuuntaukset tai museokäytännöt”. Nykyinen käyttö ei kerro kaikkea aineiston käyttöpotentiaalista, kun taas tulevan tutkimuskäytön ja muiden käyttäjien tarpeiden ennustamista on pidetty vaikeana tai mahdottomana (Ravenwood 2013, 106; Lybeck *et al.* 2006, 61), eikä sitä olekaan pidetty hyvänä kriteerinä esimerkiksi uudemmassa makroseulonassa (Loewen 2005, 94; Cook 2005, 128, 131). Vaikka käytettävyys siis on tärkeä näkökohta, kulttuuriperintöaineistojen kartuttaminen vain nykyinen käyttö tai tuleva käyttöpotentiaali mielessä voi olla ongelmallista.

Taloudellinen arvo

Kulttuuriperinnön rahallisesta arvosta ja kaupasta on keskusteltu enemmän museoiden puolelta johtuen ehkä siitä, että museot keräävät usein samankaltaista materiaalia, jota liikkuu myös yksityiskeräilijöiden markkinoilla ja huutokaupoissa. Siinä missä nykyinen museoesine on aikaisemmassa elinkaarensa vaiheessa usein liikkunutkin markkinoilla, asiakirjat puolestaan ovat yleensä kuuluneet arkistoon syntymästään lähtien eikä niiden omistaja ole vaihtunut missään välissä. Tämä pätee varsinkin julkishallinnon asiakirjoihin, jotka Suomessa ja muualla Euroopassa on katsottu tiiviimmin valtion omaisuudeksi kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa virallisiakin asiakirjoja on päätynyt yksityisomistukseen (Danielson 2010, 263). Kysy-

mys asiakirjojen taloudellisesta arvosta liittyy suomalaisessa kontekstissa siten lähinnä yksityisarkistoihin ja erilaisiin asiakirjakokoelmiin, joiden osalta taas kysymykset ovat pitkälti yhteisiä museosektorin kanssa.

Museoissa kokoelmien taloudellinen arvo usein kiistetään tai ainakin jätetään määrittämättä, koska arvottamisen nähdään perustuvan muihin kuin taloudellisiin kriteereihin. Taloudellisesta arvosta puhuminen on nähty jopa sopimattomana, tai sitten sitä ei ole pidetty kiinnostavana. (Levä 2015; Ravenwood 2013, 111, 158.) Levän mukaan taloudellisen arvon määrittäminen museo-objekteille olisi kuitenkin mahdollista. Mahdollisina määrittämiskeinoina hän mainitsee huutokauppojen ja keräilyesineiden kaupan seuraamisen (ks. asiakirjojen osalta myös Danielson 2010, 73) sekä kulupohjaisen hinnoittelun, jossa hinnan muodostaa kohteen hankkimiseen ja huoltamiseen tai äärimmäisessä tapauksessa esimerkiksi uudelleenrakentamiseen käytetty raha. (Levä 2015.)

Jos ajatellaan kulttuuriperinnön rahallista arvoa kulupohjaisesti, on selvä, että taloudelliset realiteetit vaikuttavat museoiden ja arkistojen säilytyspäätöksiin. Esimerkiksi amerikkalaisessa arvonmäärityksessä on kiinnitetty suurta huomiota kustannuksiin, jopa niin että kustannusten on nähty vaikuttavan suoraan asiakirjojen arkistolliseen arvoon; tämän ajatuksen mukaan historiallisesti arvokkaista asiakirjoista voidaan luopua silloin, jos säilyttämisen kustannukset ovat saavutettuja hyötyjä suuremmat (Lybeck *et al.* 2006, 232; Trace 2010, 50). Suomalaisessa ajattelussa kustannukset ovat kuitenkin olleet ennemminkin käytännön toimiin vaikuttava taustatekijä kuin arvonmääritystä ohjaava arvo. Esimerkiksi arkistolaitoksen seulonstrategiassa todetaan, että seulontatoiminnassa otetaan huomioon asiakirjatietojen seulonnasta, säilytyksestä ja käytettävyyden varmistamisesta aiheutuvat kustannukset. Kustannustekijät voivat vaikuttaa esimerkiksi säilytysmuodon valintaan tai päätökseen tallentaa aineistosta vain otanta, mutta ne ”eivät kuitenkaan saa ensisijaisesti ratkaista, mitä asiakirjatietoja säilytetään pysyvästi”. (Arkistolaitos 2012b, 3–4)

Myös museoiden kokoelmapolitiikoissa kustannustekijät mainitaan joskus yhtenä hankintatai poistoperusteena (esim. Helsingin kaupunginmuseo 2014, 19, 24; Ahola *et al.* 2014, 30), joskin Pulkkisen (2013, 64, 68–69, 75) mukaan taloudellisia syitä esitetään poistokriteereinä kuitenkin harvemmin kuin esineen fyysisiin tai sisällöllisiin puutteisiin liittyviä syitä. Kustannukset eivät myöskään saisi olla ainoa syy poistoon (Honkasalo *et al.* 2015, 25; Hassinen *et al.* 2009, 45). Kustannustekijät joka tapauksessa hankaloittavat museoiden kokoelmapoliittisten tavoitteiden toteutumista. Esimerkiksi Kansallismuseossa ostoihin käytetyt budjettivarat

ovat pienet, ja kun mielenkiintoinen esineistö kulkeutuu yhä useammin antiikkimarkkinoille sen sijaan että sitä tarjottaisiin museoon, on museon vaikea toteuttaa suunnitelmallista hankintapolitiikkaa rahallisesti arvokkaan esineistön kohdalla (Järvinen [toim.] 2010, 22). Kun muistiorganisaatioilla on rajallinen budjetti käytössään, on jonkin aineiston hankkimiseen, säilyttämiseen tai konservoimiseen käytetty raha samalla pois jostain muualta. Toisaalta myös koelmapoistojen valmistelu ja siihen usein sisältyvä objektien arvoluokittaminen vie resursseja, mistä syystä kustannustekijät voivat olla syynä myös siihen, ettei kokoelmien uudelleenarviointia tai poistoja tehdä (Pulkkinen 2013, 76). Kustannustekijöiden vaikutus museoiden ja arkistojen säilytyspäätöksiin ei ole digitaalisten aineistojen suhteen yhtään se pienempi, vaan itse asiassa kustannuksilla on niiden kohdalla erityisen paljon painoarvoa (Ravenwood 2013, 177–178); vaikka digitaaliset aineistot eivät viekään samalla tavalla fyysistä säilytystilaa kuin perinteiset aineistot, niiden säilyttäminen käyttökelpoisina ja ymmärrettävinä voi olla hyvin kalliista.

Vaikka kulttuuriperintöaineistoille ei haluttaisi määritellä rahallista arvoa, viimeistään kustannusperusteisesti niille kuitenkin muodostuu jonkinlainen arvo, joka vaikuttaa museoiden ja arkistojen mahdollisuuksiin hankkia ja säilyttää aineistoja. Taloudellisen arvon määrittäminen ja kertominen ääneen voisi antaa kulttuuriperinnön arvosta konkreettisemmän kuvan ja olla viestinnällisestikin tehokasta, mutta toisaalta pelkona ovat tiedon väärinkäyttö, taloudellisten arvojen ylikorostuminen tai niiden muuttuminen hinnaksi ja lopulta myyntituloksi. (Levä 2015.) Luvussa 3.2 käsiteltiin objektien elinkaaren yhteydessä ajatusta siitä, että museoobjektin taloudellinen arvo jotenkin ajaisi alas sen museaalista, kulttuurihistoriallista arvoa. Tämä ei ehkä yksiselitteisesti pidä paikkaansa, koska samalla objektilla voi olla sekä suuri rahallinen arvo esimerkiksi taide- tai antiikkimarkkinoilla että valtava kulttuurihistoriallinen merkitys. Taloudellinen arvo itsessään ei siis välttämättä ole ristiriidassa museoarvon kanssa, mutta toisaalta ne eivät missään nimessä myöskään kulje käsi kädessä. Esimerkiksi vuonna 2013 Realia Management oy:n tekemä arvio Museoviraston kiinteistöjen ja rakennusten taloudellisesta arvosta herätti suurta huomiota ja tunteikasta keskustelua (esim. Levä 2013a), sillä arviot perustuivat kohteiden kassavirtaan ja kauppa-arvoon eivätkä niiden kulttuurihistorialliseen merkitykseen. Levä (2015) on huomauttanut, ettei taloudellinen arvo ole sama kuin hinta, joka viittaa myymisen mahdollisuuteen. Kuitenkin rahallisen arvon ja sitä kautta potentiaalisen hinnan määrittelyn voi katsoa merkitsevän uhkaa kohteiden kulttuuriperintöstatukselle erityisesti silloin, kun rahallinen arvo antaa kohteen merkityksestä täysin vähättelevän kuvan (ks. myös kulttuuriperinnön myymiseen liittyvät eettiset kysymykset luvussa 4.3).

Kimmo Levän (2013b) mukaan kulttuurihistoriallisista kohteista markkinatalouden termein puhuttaessa pitäisikin puhua sekä näkyvästä että näkymättömästä pääomasta. Näkyvä pääoma on sitä, millä on markkina-arvo ja mikä voidaan tarvittaessa muuttaa rahaksi. Näkyvän pääoman arvoa on vaikea määrittää sellaisen kulttuuriperinnön osalta, jolle ei ole olemassa valmiita markkinoita ja jota ei aiota koskaan laittaa myyntiin (ks. myös Danielson 2010, 73–75). Kulttuuriperintökohteilla onkin Levän mukaan enemmän näkymätöntä pääomaa, joka on yhteisölle merkityksellistä niiden muistojen, tapahtumien ja tunteiden takia, joita se edustaa. (Levä 2013b.) Näkymättömän pääoman käsite korostaa sitä yleistä käsitystä, että kulttuuriperinnön osalta henkiset arvot ovat taloudellisia tärkeämpiä.

4.2 Kohti ilmiökeskeistä ja kokonaisvaltaista arvottamista

Edellisessä alaluvussa huomio oli sellaisissa ominaisuuksissa ja kriteereissä, joiden avulla voidaan arvioida tiettyjen yksittäisten objektien tai asiakirjojen museaalista tai arkistollista arvoa. Arvottamista tehdään kuitenkin myös korkeammalla tasolla: itse objektien ja asiakirjojen ohella arvotetaan niitä asioita ja ilmiöitä, joista ne todistavat. Samalla kun arvottamisessa on siirrytty yhä enemmän painottamaan asiakirjojen ja objektien laajempia konteksteja, on tallennus- ja dokumentointityön kohteeksi pyritty ottamaan yhteiskunnan eri ilmiöt kokonaisuutena tiettyjen kapeiden sektoreiden sijaan. Erityisen selvästi tämä näkyy arkistoissa ja arkistotieteessä nykyisin vallitsevista seulontateorioissa, mutta samanlaista liikehdintää kohti kokonaisvaltaisempaa näkökulmaa on havaittavissa myös museokentällä.

1970-luvulla arkistoteoretikot, ensimmäisten joukossa saksalainen Hans Booms, alkoivat painottaa laajempaa yhteiskunnallista näkökulmaa arvonmääritykseen. Yksittäisten asiakirjojen sijaan huomio piti kiinnittää yhteiskunnallisiin prosesseihin. Booms kehitti ajatuksen dokumentaatio suunnitelmasta, jossa kartoitettaisiin tietyn aikakauden tärkeimmät historialliset ja poliittiset tapahtumat ja kehityskulut ja joka ohjaisi arvonmääritystä siten, että niitä parhaiten dokumentoivat asiakirjat säilytettäisiin. (Booms 1987, 104–105; Lybeck *et al.* 2006, 231.) Satunnaisten asiakirjojen säilyttämisen sijaan tällä tavoin taattaisiin tärkeimpien ilmiöiden tallentuminen arkistolliseen muistiin. Boomsin malli ei saavuttanut kovin suurta suosiota käytännön sovellusten muodossa, mutta teoriana sillä oli vaikutusta myöhempään postmoderniin arkistoteoriaan ja erityisesti makroseulonnan kehitykseen (Booms 1991, 28–29; Lybeck *et al.* 2006, 231, 233). Makroseulonnaksi kutsutaan joukkoa 1980-luvun puolivälistä lähtien kehi-

tettyjä seulptateorioita, joissa arvonmääritys kohdistuu ensisijaisesti asiakirjoja tuottaviin organisaatioihin ja näiden toimintaan, ei niinkään yksittäisiin asiakirjoihin. Makroseulonnassa huomio kiinnitetään ensin asiakirjojen alkuperään ja laajempaan kontekstiin, ja vasta sen jälkeen voidaan tarvittaessa arvioida yksittäisiä asiakirjoja tietyillä kriteereillä. Edetään siis ylempältä tasolta kohti alemmaa tasoa, mistä syystä makroseulontaa on kutsuttu ”top-down”-menetelmäksi. (Lybeck *et al.* 2006, 233; Cook 2005, 101, 131; Craig 2004, 88.) Osittain makroseulonnan kehitys liittyy myös asiakirjamäärien kasvuun, sillä makroseulonta mahdollistaa arvonmäärityksen kohdistamisen kerralla suureen joukkoon asiakirjoja ja soveltuu siten erityisen hyvin nykypäivän asiakirjamassojen hallitsemiseen (Ravenwood 2013, 18, 26, 57).

Makroseulonta on nykyisin vakiinnuttanut asemansa hyödyllisenä metodina arkistotieteessä kansainvälisesti (Loewen 2005, 93) ja sitä on sovellettu myös Euroopassa mm. Hollannissa ja Sveitsissä (Lybeck *et al.* 2006, 233–234). Käytännön sovellukset ja niiden painopisteet vaihtelevat. Esimerkiksi Kanadassa on käytössä Terry Cookin kehittämä makroseulonnan malli, jossa arvonmääritys perustuu keskeisiin yhteiskunnallisiin funktioihin ja analyysiin kansalaisten ja viranomaisten välisestä suhteesta (Cook 2005, 101, 127–131; Lybeck *et al.* 2006, 233). Makroseulonta on löytänyt tiensä myös Suomeen. Arkistolaitoksen seulptastrategiassa todetaan arkistolaitoksen yhdistävän makro- ja mikroseulptontaa. Tavoitteena on tunnistaa pysyvästi säilytettävät asiakirjatiedot jo mahdollisimman yleisellä tasolla, joten arvonmäärityksessä edetään makrotasolta alaspäin. Huomio on siten ensisijaisesti arkistonmuodostajan yhteiskunnallisessa merkityksessä, kuten organisaation tehtävissä, toiminnan laajuudessa ja vaikutuksissa; vasta mikrotasolla huomio kiinnittyy tarkemmin asiakirjojen tietosisältöihin. (Arkistolaitos 2012b, 2–3.) Makroseulptonnallisia piirteitä sisältyy myös Suomen arkistotoimeen vakiintuneisiin arkistonmuodostussuunnitelmiin, joiden kautta seulptonnassa korostuvat nimenomaan asiakirjojen yhteydet organisaation tehtäviin ja toimintaan (Lybeck *et al.* 2006, 57).

Museologiaan ei ole toistaiseksi vakiintunut makroseulptonnan kaltaista arvottamisteoriaa, joka mahdollistaisi suurten aineistojoukkojen museoarvon määrittämisen kerralla; museoissa huomio on edelleen enemmän yksittäisissä objekteissa (Ravenwood 2013, 26). Makroseulptonnan menetelmät eivät myöskään todennäköisesti suoraan soveltuisi museoihin, joiden aineistot kertyvät epäsäännöllisemmin, ennakoimattomammin, usein pienempinä erinä ja hajanaisemmista lähteistä. Arkistoissakin lähestymistavan on nähty sopivan huonommin esimerkiksi yksityishenkilöiden tai muiden sellaisten tahojen aineistoihin, joilla ei ole samanlaisia selkeästi määriteltyjä funktioita kuin vakiintuneilla organisaatioilla (Craig 2004, 72–73). Museoissa tämä korostuu entisestään.

Museoiden toiminnassa on kuitenkin nähtävissä samansuuntaista kehitystä ilmiölähtöiseen arvottamiseen. Tämä tulee selväksi esimerkiksi joidenkin museoiden kokoelmapoliittisista ohjelmista, joissa painotetaan tallennuksen siirtymistä pois esinekeskeisestä lähestymistavasta ilmiökeskeiseen kartuttamiseen. Objektien yksilöllisiä ominaisuuksia tärkeämmäksi muodostuvat objektien kontekstiedot ja etenkin se, mihin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ne liittyvät. Tämä korostuu varsinkin lähimenneisyyden ja nykypäivän objektien tallennuksessa. (Järvinen [toim.] 2010, 13, 19, 21; Närhi 2012, 15.) Ilmiöiden tallentamista esinekeruun sijaan korostetaan myös Keski-Suomen museon (2015) laatimassa nykyajan dokumentoinnin ohjeistuksessa, joka on tarkoitettu museoiden lisäksi suuren yleisön tarpeisiin.

Erityisen selvästi ilmiölähtöisyys ja tietty pyrkimys kokonaisvaltaisuuteen näkyvät Suomen museokentällä paitsi nykypäivän dokumentoinnin, myös museoiden välisen tallennustyönjaon kehityksessä. Ajatus kulttuurihistoriallisten museoiden valtakunnallisesta tallennustyönjaosta oli olemassa jo 1980-luvulla, ja osittain sen kehittämiseen vaikutti ruotsalainen nykydokumentointiverkosto Samdok. Suomessa TAKO-verkosto alkoi ensimmäisten toimintavuosiensa jälkeen vuonna 2012 laatia nykyistä valtakunnallista tallennustyönjakoa. Tallennustyönjaon tavoitteena on ollut saada suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöt tallentumaan hallitusti museoiden kokoelmiin, karsia turhaa päällekkäiskartuntaa ja kartoittaa niitä yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöitä, joita ei tällä hetkellä tallenneta missään museossa. Käytännössä työnjako perustuu museoiden vapaaehtoisesti itselleen määrittämiin tallennustehtäviin, joiden kautta museo sitoutuu tallentamaan tiettyä ilmiötä valtakunnallisesti tai omalla toiminta-alueellaan. (Ahola n.d., 1–4, 9.) Tallennustyönjakoa päivitetään vuosittain, viimeksi tammikuussa 2015 (Museovirasto 2015).

Tallennustehtävät perustuvat samoihin aihealueisiin kuin TAKO-verkoston nykyajan dokumentointia organisoivat yhteistyöryhmät eli poolit. Tämä on sikäli luontevaa, että tallennustyönjako kohdistuu erityisesti museoiden aktiivisesti karttuviin kokoelmiin, ja nykydokumentointi on kartunnassa keskeisessä osassa. Pääaihealueita on seitsemän¹⁰ ja kunkin alla on vaihtelevasti tarkempia teemoja, joita museot ovat itselleen määrittäneet. Koska tallennustyönjako perustuu museoiden omiin määritelmiin, se ei kuitenkaan muodosta täysin yhtenäistä kokonaisuutta, vaan tallennustehtävien laajuus ja tarkkuus vaihtelee suuresti. Aihealueet eivät myöskään käsitä koko museoiden kokoelmatoimintaa, sillä tallennustyönjakoon ei ole sisällytetty esimerkiksi tiettyjä hyvin yleisiä, lukuisten museoiden tallentamia aiheita, eikä tiettyjä

---

¹⁰ 1) Ihminen ja luonto; 2) Yksilö, yhteisö ja julkinen elämä; 3) Arki; 4) Tuotanto, palvelut ja työelämä; 5) Viestintä, liikenne ja matkailu; 6) Koulutus, taide, korkeakulttuuri ja urheilu; 7) Trendit, vaikuttajat ja käännekohtat

erityisaineistoja, kuten arkeologista materiaalia, jonka tallentamista säätelevät muut sopimukset. (Ahola n.d., 5, 8.) Tallennustyönjaon kautta ei siis voi suoraan hahmottaa sitä, mitä yhteiskunnan ilmiöitä museot kokonaisuudessaan tallentavat ja kuinka laajasti, vaan ennemminkin se valaisee tiettyjä erityisiä teemoja, jotka museot ovat määritelleet omiksi erikoisalueikseen. Joka tapauksessa tallennustyönjaon ja nykydokumentointipoolien taustalla olevat aihealueet toimivat välineenä jäsentää museoiden nykyistä kartuntaa keskittämällä se tiettyihin tärkeinä pidettyihin ilmiöihin. Poolien, joiden idea niin ikään tuli Ruotsista, roolia onkin naapurimaassamme kuvattu tässä suhteessa merkittäväksi: ”They have the job of deciding what constitutes the memory of society and turning this into reality” (Steen 2004, 199).

Sekä museoiden tallennustyönjako että arkistojen makroseulonta ovat merkkejä muistiorganisaatioiden pyrkimyksestä hahmottaa entistä kokonaisvaltaisemmin sitä, mitkä yhteiskunnalliset ilmiöt tällä hetkellä tulevat dokumentoiduiksi ja mitkä eivät. Yhteisiä piirteitä makroseulonnalle ja museoiden toiminnalle ovat etenkin ilmiölähtöinen tallentaminen ja kulttuuriperintöaineistojen laajempien kontekstien korostuminen. Lisäksi sekä makroseulonta että museoiden tallennustyönjako ovat osaltaan syntyneet tarpeesta hallita nykypäivän dokumentoimista. Molempiin liittyy myös vahvana halu kartoittaa yhteiskunnallisen muistin katvealueita. Tallennustyönjaossa tämä näkyy siinä, että eri aihealueista on listattu ”mustia aukkoja” eli tallennusteemoja, jotka toistaiseksi puuttuvat tallennustyönjaosta (Museovirasto n.d.). Arkistoissa erityistä huomiota on kiinnitetty esimerkiksi useissa muistiorganisaatioissa hajallaan oleviin yksityisarkistoihin, joista pyritään saamaan kattavampi kuva mahdollisten aineistoaukkojen kartoittamiseksi ja aktiivisten hankintakampanjoiden käynnistämiseksi (Arkistolaitos 2007, 2). Vilkuna (2015) on toisaalta museoiden osalta suhtautunut varauksella tallennustoiminnan liialliseen systemaattisuuteen ja ”mustien aukkojen” kartoittamiseen, koska tavoitteena ei voi olla tallentaa kaikkea, vaan kartuntaa tulisi edelleen vähentää.

Katvealueiden kartoittaminen on kuitenkin etenkin arkistoissa toiminut tärkeänä välineenä lisätä yhteiskunnan marginaalissa olevien ryhmien kattavampaa näkyvyyttä asiakirjallisessa kulttuuriperinnössä. 1970-luvulla arkistoteoretikot alkoivat nimittäin kiinnittää huomiota siihen, etteivät arkistoaineistot heijastaneet koko yhteiskuntaa, vaan yhteiskunnan valtaapitävät tahot kuten julkishallinto ja suuryritykset olivat niissä yliedustettuina. Tarve saada myös muiden ryhmien ääni kuuluviin arkistossa edellytti uusia keinoja, kuten suullisten lähteiden tallentamista ja suunnitelmallisempaa yhteiskunnan dokumentoimista selvittämällä arkistollisen muistin katvealueet. (Craig 2004, 68; Lybeck *et al.* 2006, 240.) Valtaapitävillä tahoilla on edelleen näkyvä asema arvonnäilyksessä. Esimerkiksi arkistolaitoksessa tallennetaan valta-

kunnallisesti, alueellisesti tai paikallisesti merkittäviä yksityisarkistoja, joita ovat tuottaneet mm. keskeiset poliitikot, johtavat virkamiehet, merkittävät tutkijat, vaikuttaneet suvut ja historialliset kartanot. Näissä määritteissä korostuu toimijoiden vaikutusvaltaisuus. Lisäksi arkistolaitos kuitenkin kertoo tallentavansa aineistoja, jotka kertovat merkittävästä yhteiskuntailmiöistä kuten vähemmistökulttuureista. (Arkistolaitos 2007, 2.)

Vähemmistökulttuurien tallentaminen näkyy tärkeänä myös monien museoiden kokoelmapolitiikoissa. Tärkeinä aihealueina mainitaan siten sekä valta- että alakulttuurien tallentaminen (Tampereen kaupungin museopalvelut 2009, 14) ja erityisesti maahanmuuttajien kulttuurin tallentaminen (Eskola *et al.* 2011, 26; Järvinen [toim.] 2010, 21). Museot ovat lisäksi arkistoja voimakkaammin suuntautuneet ns. tavallisten ihmisten arjen dokumentoimiseen. Kun esimerkiksi arkistolaitoksen yksityisarkistojen seulontaohjeessa todetaan henkilöarkistojen olevan pääsääntöisesti ”sitä arvokkaampia, mitä merkittävämpää henkilön toiminta on ollut” (Pohjola *et al.* 2011, 7), museo-objektien historiallinen merkitys voi liittyä ”yhtä hyvin historian käännekohtiin ja vaikuttajiin kuin arjen historiaan ja tavallisiin ihmisiin” (Häyhä *et al.* 2015, 12). Arkistojen makroseulonnassakin silti omalta osaltaan korostuu tavallisen ihmisen näkökulma. Vaikka makroseulonnassa nousee varhaisempien asiakirjojen kontekstia korostaneiden seulontateorioiden tavoin keskeiseksi arkistonmuodostajan asema, huomio ei ole pelkästään hallintohierarkiassa, vaan organisaation ja kansalaisten välisessä vuorovaikutuksessa. Siten esimerkiksi arkistolaitos kyllä painottaa arvonmäärityksessä organisaation keskeistä asemaa yhteiskunnassa, mutta pysyvästi säilytetään myös sellaisia paikallishallinnon asiakirjatietoja, jotka ”valaisevat keskushallinnon määräysten ja ohjeiden täytäntöönpanon vaikutuksia kansalaisiin ja muuhun toimintaympäristöön” (Arkistolaitos 2012b, liite s. 1). Makroseulontaa voisi ”top-down”-menetelmän sijaan Cookin (2005, 132) mukaan kuvatakin ”bottom-up”-lähestymistavaksi siksi, että sen tavoitteena on ollut nimenomaan huomioida kansalaisten näkökulma eikä suosia poliittista eliittiä arvonmäärityksessä.

Suurten ja merkittävien historioiden ohella muistiorganisaatioissa on siis alettu pitää tavallisen kansan elämää arvokkaana ja säilyttämisen arvoisena, mikä on demokratisoinut käsitystä kulttuuriperinnöstä (Hall 2005, 25). Demokratisoitumiseen liittyy myös se, että vähemmistöjä muita aliedustettuja ryhmiä ei ainoastaan ole pyritty saamaan paremmin tallennuksen piiriin, vaan on alettu painottaa myös näiden ryhmien suurempaa osallistumista päätöksentekoon siitä, mitä säilytetään tai hävitetään. Aiemmin mainitulla Hans Boomsilla oli varsin demokraattinen idea arvonmääritykseen: hänen mukaansa kansalaisten vapaan mielipiteen tuli olla ratkaisevassa asemassa arvonmäärityksessä, minkä takia nykypäivän tärkeimmät tallennettavat

ilmiöt valittaisiin kansalaispaneelien avulla. Tämä ajatus demokraattisesta, kansalaisia aktiivista arvonmäärittämisestä osoittautui tosin ajan myötä utopistiseksi. (Booms 1987, 104–105; Booms 1991, 28–29; Lybeck *et al.* 2006, 231.) Nykyäänkin esiintyy kuitenkin äänenpainoja siitä, että esimerkiksi museoiden kokoelmapolitiikkojen pitäisi olla demokraattisempia ja avoimempia (Ravenwood 2013, 91), ja että aineiston merkityksiä analysoitaessa tulisi ottaa huomioon moniäänisesti eri toimijoiden näkemykset, ristiriitaiset merkitykset ja tulkinnat (Häyhä *et al.* 2015, 12). Vaikka päätöksenteon haluttaisiin periaatteessa olevan demokraattista ja moniäänistä, käytännössä eri ryhmien huomioon ottamista ja yleisön osallisuuden lisäämistä pidetään kuitenkin haastavana (Ravenwood 2013, 88–89). Tiettyjen ryhmien konsultointia on pidetty kuitenkin erityisen tärkeänä sellaisen kulttuuriperintöaineiston kohdalla, jolla on erityistä sosiaalista tai henkistä merkitystä sille yhteisölle, jonka uskomiin, tapoihin tai perinteisiin se liittyy (Russell & Winkworth 2009, 39).

Tässä luvussa ovat painottuneet arkisto- ja museosektorin sisäiset pyrkimykset suunnitelmalliseen ja kokonaisvaltaiseen yhteiskunnan dokumentoimiseen. Joskus on esitetty ajatuksia myös siitä, että muistiorganisaatioiden tulisi toimia tässä suhteessa yhteistyössä. Esimerkiksi Helen Samuels kehitti 1980-luvulla arkistojen ja muiden muistiorganisaatioiden yhteiskäyttöön dokumentaatiostrategian, jonka tarkoitus oli taata tietyn ajallisesti ja paikallisesti rajatun teeman kattava dokumentointi. Tavoitteena ei ollut pelkästään kartoittaa ja seuloa olemassa olevia aineistoja, vaan lähtökohtana oli perehtyä valittuun aiheeseen ja määritellä tarvittavat tiedot sen pohjalta. Jos aihe ei ollut riittävän hyvin dokumentoitu, arkistotyöntekijöiden tehtävänä olisi pyrkiä vaikuttamaan siihen, että arkistonmuodostajat tai muut tahot luovat tarpeellista dokumentaatiota jatkossa. (Samuels 1986, 117, 120; Trace 2010, 53; Lybeck *et al.* 2006, 233.) Dokumentaatiostrategiassa olennaista oli ottaa huomioon kaikki mahdolliset eri muodoissa olevat tiedonlähteet, joita voi olla arkistojen lisäksi esimerkiksi museoissa ja kirjastoissa. Esimerkiksi tietokonetyypin kehitykseen liittyvää informaatiota voi olla erilaisissa perustamisasiakirjoissa, teknisissä raporteissa, ohjekirjoissa, valokuvissa, mainoksissa ja fyysisessä laitteessa, mutta kaikista tietokonemalleista ei välttämättä ole tarpeen tallentaa näitä kaikkia. (Samuels 1986, 121.) Ajatuksena dokumentaatiostrategia ei siis lähde instituutioista, vaan keskeistä on kokonaisvaltainen, kaikki muistiorganisaatiot käsittävä selvitys siitä, miten tietyt ilmiöt tulevat dokumentoiduksi. Dokumentaatiostrategiaa on kuitenkin kritisoitu mm. työläydestä, epäkäytännöllisyydestä ja sopimattomuudesta viranomaisarkistoihin, eikä se olekaan tullut yleisesti käyttöön (Trace 2010, 53; Lybeck *et al.* 2006, 233).

On kuitenkin selvää, että muistiorganisaatioiden suunnitelmallista toimintaa helpottaa tietämys myös muiden muistiorganisaatioiden aineistoista ja kartuntaperiaatteista. Tiettyjä aineistoja kuten yksityisarkistoja voi olla sekä museoissa että arkistoissa, mistä syystä arkistolaitoksen hankintapolitiikassa otetaankin huomioon myös muiden muistiorganisaatioiden vastuualueet niiden suhteen (Arkistolaitos 2007, 1). Erityisesti digitaalisten aineistojen osalta muistiorganisaatioiden välinen yhteistyö on viime aikoina tiivistynyt. Suomessa esimerkiksi Kansallinen digitaalinen kirjasto -hankkeessa on kehitetty muistiorganisaatioiden digitaalisia aineistoja varten yhteensopivia käytäntöjä. Hankkeessa seurataan, ”millainen kokonaisuus kirjasto-, arkisto- ja museosektoreiden palveluista muodostuu”, ja osana hanketta on luotu digitaalisten aineistojen yhteinen hakupalvelu Finna. (Kansallinen digitaalinen kirjasto 2014.) Vastaavia hankkeita, kuten osin EU-rahoitteinen Europeana-hanke (Europeana Foundation n.d.) on käynnissä myös kansainvälisellä tasolla.

Yhteistyöstä huolimatta muistiorganisaatiokentällä on vain vähän viitteitä kulttuuriperintöaineistojen arvottamiskriteerien ja -menetelmien yhdenmukaistumisesta eri instituutioissa. Vaikka esimerkiksi edellisessä alaluvussa paljon esillä ollut australialainen *Significance*-menetelmä pyrkii luomaan kaikille kokoelmia kartuttaville instituutioille yhteiset kriteerit, menetelmällä ei ole ollut yhtä suurta vaikutusta arkistoissa ja kirjastoissa kuin museoissa (Ravenwood 2013, 24). Tässä ja edellisessä alaluvussa olen kuitenkin tuonut esiin useita yhtymäkohtia museoiden ja arkistojen arvottamisperiaatteiden välillä sekä yksityiskohtaisten kriteerien että laajempien linjausten osalta. En pidäkään mahdottomana sitä, että näiden yhtymäkohtien kautta voitaisiin tulevaisuudessa muodostaa muistiorganisaatioiden välille entistä yhteisempiä arvottamisteorioita ja -käytäntöjä.

4.3 Eettisiä kysymyksiä

Kuten luvussa 3.1 tuli esiin, muistiorganisaatiot ovat vallankäyttäjiä päättäessään siitä, mitä kulttuuriperintöä tuleville sukupolville säilytetään. Valta tuo mukanaan myös eettistä vastuuta. Etiikalla yritetään vastata kysymyksiin siitä, mikä on oikein tai väärin ja mikä hyvää tai pahaa. Luomalla ja ottamalla käyttöön eettiset säännöt ammattikunnat määrittelevät itselleen oikeat toimintatavat ja ohjaavat ammatilaisia ymmärtämään työhönsä sisältyvän moraalisen vastuun sekä velvollisuutensa yhteiskuntaa kohtaan. Tällä tavalla eettiset säännöt luovat luottamusta ammattikunnan ja yhteiskunnan välille. Vaikka eettiset säännöt yleensä pohjaavat

lainsäädäntöön, eettisyys ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin laillisuus, sillä kaikki epäeettinen toiminta ei ole laitonta eivätkä kaikki eettiset teot lain mukaisia. (Benedict 2003, 1–3.)

Myös museo- ja arkistoalalla on käytössä toimintaa ohjaavat eettiset säännöt. Ne tosin antavat yleensä vain varsin yleisluonteisia neuvoja eivätkä sisällä kovin tarkkoja ohjeita esimerkiksi erilaisiin arvottamiseen liittyviin tilanteisiin. Museoalalla käytössä olevat säännöt ovat tässä mielessä kuitenkin tarkempia kuin arkistoalalla. ICOM:n (2004) laatimissa Museotyön eettisissä säännöissä käsiteltäviä teemoja ovat esimerkiksi museoiden tavoitteet, hallinnolliset vaatimukset, kokoelmatyö ja näyttelyt; säännöt ottavat siten kantaa moniin erilaisiin museotyön osa-alueisiin. ICA:n ja Arkistoyhdistys ry:n säännöt puolestaan ovat yleisemmät ja tuovat esille lähinnä tärkeimpiä arkistotyössä sovellettavia periaatteita. Arvottamiseen liittyviä näkökohtia tulee niissäkin silti esiin: esimerkiksi luvussa 4.1 käsitellyistä arvottamiskriteereistä eheyden, todistusvoiman, dokumenttiarvon, autenttisuuden ja käytettävyyden varmistaminen mainitaan säännöissä useassa kohtaa (ICA 1996, kohta 1–4; Lybeck *et al.* 2006, 201). Näiden sääntöjen ohella ammattilaisten eettistä toimintaa ohjaavat kansallinen ja kansainvälinen lainsäädäntö sekä erilaiset kansainväliset sopimukset ja luonnollisesti myös muu omalla alalla käyty eettinen keskustelu.

Tässä työssä olen jo useammassa kohdassa sivunnut arvottamisen etiikkaa, sillä eettisiä valintoja sisältyy koko arvottamisprosessiin. Luvussa 3.1 käsiteltiin puolueettomuuden ja objektiivisuuden ihannetta, jonka perusteella koko arvottamista ja valintojen tekemistä itsessään on joskus pidetty epäeettisenä. Samoin luvussa tuli esiin tarve tunnustaa arvottamiseen sisältyvä subjektiivisuus ja valta, mitä voi pitää nykyisten teorioiden valossa tärkeänä eettisenä periaatteena. Vallan näkökulmasta yhdeksi tärkeäksi eettiseksi lähtökohdaksi on sekä museo- että arkistoalalla muodostunut työntekijän riippumattomuus. Riippumattomuus liittyy kiinteästi arvottamiseen: päätökset eivät saa olla liian subjektiivisia tai tuottaa työntekijälle henkilökohtaista hyötyä. Epäeettistä seulontaa on siten sellainen, jossa taustalla on mukavuudenhalu tai epämiellyttävien tehtävien välttäminen, kuten työruuhkan vähentäminen, tai jossa tiettyjen asiakirjojen merkitys korostuu työntekijän omien mieltymysten tai harrastusten mukaan (Lepänen 2003). Arkistoyhdistys ry:n eettisten sääntöjen kohdassa 6 painotetaan toiminnan puolueettomuutta, luotettavuutta ja tasapuolisuutta: ”Mikään vakaumus, sitoumus tai mielipide ei vaikuta ammattilaisen työhön. Ammattilainen toimii aina vastuullisesti, luotettavasti, tasapuolisesti ja puolueettomasti suhteessa asiakkaisiin ja sidosryhmiin.” Eettinen toiminta puolestaan kuvataan sääntöjen 10. kohdassa näin: ”Ammattilainen ei käytä asemaansa väärin eikä tavoittele missään tilanteessa oikeudetonta hyötyä itselleen tai muille. Hän ei hyväksy epäeettistä

menettelyä ja toimii aina oikeudenmukaisesti ja rehellisesti.” (Lybeck *et al.* 2006, 201–202.) Puolueettomuutta ja riippumattomuutta korostetaan myös ICOM:n (2004) eettisissä säännöissä, joissa esimerkiksi suhtaudutaan varauksella henkilökunnalta peräisin olevien aineistojen hankintoihin (kohta 2.10), kielletään henkilökuntaa ostamasta poistettuja aineistoja (kohta 2.17) tai käyttämästä kokoelmia henkilökohtaisiin tarkoituksiin (kohta 2.26) sekä otetaan kantaa lahjoihin, etuihin ja muihin eturistiriitaihin (kohdat 8.12–8.17). Tällaisten ohjeiden tarkoitus on estää työntekijöitä käyttämästä väärin omaa valtaansa ja rajoittaa subjektiivisten näkemysten ja pyrkimysten vaikutusta heidän työhönsä.

Myös muita eettisiä näkökohtia on jo tullut tässä työssä vastaan ainakin pohdittaessa kulttuuriperinnön rahallista arvoa (luvut 3.2 ja 4.1), kustannustekijöiden ja aineistojen käytön vaikutuksia arvottamiseen (luku 4.1) sekä arvottamisen demokraattisuutta (luku 4.2). Osa näistä teemoista on esillä myös tässä luvussa. Koska etiikka on hyvin laaja tema, joka läpäisee kaiken museo- ja arkistotyön, en pysty tässä työssä käymään läpi kaikkia mahdollisia eettisiä ongelmia. Museo- ja arkistotalalla käydyistä eettisistä keskustelusta nousee kuitenkin esiin tiettyjä kulttuuriperinnön arvottamiseen liittyviä erityiskysymyksiä, jotka vaativat tarkempaa käsittelyä. Tarkastelenkin seuraavaksi kahta tässä mielessä mielenkiintoista ja monella tapaa ajankohtaista teemaa: yksityisyyden suoja ja sen suhdetta tiedon avoimuuteen ja säilytyspäättöksiin sekä kulttuuriperinnön omistajuuteen ja kauppaan liittyviä eettisiä kysymyksiä. Siinä missä ensimmäistä teemaa on pohdittu ennen kaikkea arkistojen puolella ja jälkimmäinen taas on puhuttanut enemmän museoita, kumpikin kuitenkin koskettaa läheisesti koko kulttuuriperintöalaa ja sitä kautta kaikkia muistiorganisaatioita. Molempiin teemoihin liittyy ristiriitaisia eettisiä vaatimuksia, joista ei vallitse täyttä yksimielisyyttä. Samoin molempia teemoja voi pitää tällä hetkellä erityisen ajankohtaisina sekä Suomessa että muualla maailmalla, kuten niiden yhteydessä esiin tulevat esimerkit osoittavat.

Yksityisyyden suoja

Viime aikoina muistiorganisaatioiden ja samalla koko tietoyhteiskunnan toimintaan on vaikuttanut kaksi osittain vastakkaisista tavoitetta: pyrkimys lisätä tiedon avoimuutta ja pyrkimys turvata yksityisyyden suoja. Avoin tieto, jolla tarkoitetaan paitsi julkista, myös kaikkien vapaasti hyödynnettävissä ja saavutettavissa olevaa tietoa, on esimerkiksi hallitusohjelmassa ja EU-linjauksissa nostettu julkishallinnon tärkeäksi päämääräksi (Valtiovarainministeriö n.d.). Samalla se on löytänyt tiensä myös museoihin (Paavola 2013, 32) ja muihin muistiorganisaatioihin, jotka ovat entistä enemmän alkaneet avata aineistojaan verkkoon vapaasti käytettä-

väksi. Tämä on kuitenkin samalla herättänyt kysymyksiä siitä, missä määrin esimerkiksi museolla on oikeus levittää kuvia verkossa ottaen huomioon sekä tekijänoikeuksia että henkilösuoja koskevat säädökset; vanhoissa lahjoitussopimuksissa tätä mahdollisuutta ei tietenkään ole osattu ottaa huomioon (Paavola 2013, 33). ICOM:n (2004) eettisten sääntöjen kohdassa 2.22 todetaan, että ”Museoiden on estettävä arkaluontoisen henkilökohtaisen tai muun informaation sekä muiden luottamuksellisten asioiden joutuminen yleisön ulottuville kokoelmatietoja julkistettaessa”, ja tätä on sovellettu museoissa esimerkiksi niin, ettei lahjoittajan nimeä tai henkilötietoja mainita verkkoon menevissä tietueissa (Patjas *et al.* 2008, 27). ICA:n (1996) eettisten sääntöjen kohdan 7 mukaan ”Arkistonhoitajan tulee kunnioittaa sekä tiedon avoimuutta että yksityisyyttä ja toimia voimassaolevan lainsäädännön asettamissa rajoissa.” Tämä ei kuitenkaan aina ole helppoa, sillä erään kyselyn mukaan 77% asiakirjahallinnan ammattilaisista koki tämän periaatteen toteutumisen aiheuttavan eettisiä ongelmia (Wilhelmsson 2014, 36).

Nykypäivänä ihmisistä kertyy paljon tietoa, jonka säilytykseen ja käyttöön ihmisillä on vain rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa. Tämä aiheuttaa eettisiä kysymyksiä myös muistiorganisaatioille. Esimerkiksi yksityisarkistojen suhteen voidaan pohtia, missä määrin niiden seulonnassa ja käyttörajoituksissa tulee ottaa huomioon elävien tai edesmenneiden asiakirjojen laatijoiden ja heidän sukulaistensa toiveet; lisäksi yksityiset asiakirjat, kuten kirjeet ja päiväkirjat, voivat sisältää tietoja kolmansista osapuolista, jotka eivät edes tiedä niiden olemassaolosta. Liian tiukat tai löyhät salassapitomääräykset voivat haitata tutkimusta, aiheuttaa henkilöille turhaa kärsimystä, vaikuttaa negatiivisesti arkistojen ja yleisön väliseen luottamukseen ja johtaa jopa asiakirja-aineiston tuhoamiseen arkistoinnin sijaan. (Danielson 2010, 183–184, 193–195; Wilhelmsson 2014, 43.) ICA:n (1996, kohta 6) eettiset säännöt antavat tilaa neuvotteluille käyttörajoitusten suhteen: ”Arkistonhoitajan tulee pyrkiä torjumaan aineistojen saatavuuteen ja käyttöön kohdistuvia kohtuuttomia rajoituksia, mutta hän voi ehdottaa tai hyväksyä luovutusehtoja, jotka ovat selkeästi määriteltyjä ja ajallisesti rajattuja.” Aina yksilöillä ei kuitenkaan ole minkäänlaista vaikutusvaltaa tietojensa säilyttämiseen. Suomessa mm. sosiaaliviranomaisten henkilöasiakirjoja on seulottu syntymäpäiväotannalla, jossa jokaisen kuukauden 8., 18. ja 28. päivänä syntyneiden henkilöiden asiakirjat säilytetään pysyvästi (Lybeck *et al.* 2006, 64). Koska henkilöiden ei ole mahdollista kieltää tietojensa säilytystä, menetelmän voisi nähdä rikkovan perustuslain yhdenvertaisuusperiaatetta (Leppänen 2003).

Ihmisten oikeus omiin tietoihinsa on korostunut viime aikoina avoimen ja digitaalisen tiedon osalta. Kun verkkoon päätyy tietoa, joka voi periaatteessa olla saatavilla sieltä ikuisesti, on

alettu vaatia yksilöiden oikeutta tulla unohdetuiksi (ks. Vilkuna 2013, 28). EU:n tuomioistuin on määrännyt tämän EU:n perusoikeusasiakirjaan perustuvan oikeuden perusteella esimerkiksi Googlea poistamaan yksityishenkilöiden pyynnöstä hakutulokset heitä koskeviin tietoihin, jotka ovat virheellisiä, puutteellisia tai vanhentuneita. Myös Suomessa tietojen poistamista voidaan vaatia Googlelta tai tuoda asia tarvittaessa tietosuojavaltautetun käsiteltäväksi. (Ollila 2014.) Yksityisyyden suojassa tapahtuneet kiristykset ovat vaikeuttaneet esimerkiksi tutkimuksen tekemistä, mutta paradoksaalista on, että esimerkiksi Yhdysvalloissa turvallisuussyyt ovat samaan aikaan tehneet hallinnolle helpommaksi tunkeutua kansalaisten yksityiselämään (Danielson 2010, 200).

Vaikka yksityisyyden suoja koskevat huolet liittyvät ennen kaikkea tietoaisteistojen julkisuuteen, salassapitoon ja käytettävyyteen, niillä on vaikutusta myös siihen, mitä tietoja ylipäätään säilytetään pysyvästi. Pohjoismaissa ja erityisesti Ruotsissa on viime vuosikymmeninä puhuttu ns. ”eettisestä seulonnasta”, jonka tarkoituksena on hävittää arkaluonteiset ja yksityisyyttä loukkaavat asiakirjat lyhyiden säilytysaikojen kuluttua yksityisyyden suojaamiseksi (Leppänen 2003; Orrman 2012, 27). Suomessakin on tällä perusteella esimerkiksi poistettu väestorekistereistä merkintöjä mielisairaalahoitoista (Orrman 2012, 27–28). Ongelmana tällaisessa seulonnassa on, että tuhoamalla epämieluisia tai arkaluonteisia aineistoja jätetään jälkimaailmalle vääristynyt kuva menneisyydestä, joka saattaa näyttäytyä harmittomalta idylliltä. Vaikka aineistoista hävitettäisiin vain yksilöiden tunnistamisen estävät tunnistetiedot, tehdään joka tapauksessa mahdottomaksi sellainen perustutkimus, joka tarvitsee yksilökohtaista tietoa. (Orrman 2012, 27–28; Leppänen 2003.) Yhteiskunnan arvot myös muuttuvat, eikä nykyään häpeällisinä tai arkaluonteisina pidettyjä asioita myöhemmin välttämättä pidetä lainkaan ihmeellisinä; hyvä esimerkki tästä on esimerkiksi suhtautuminen homoseksuaalisuuteen. Vaikka tietyn tiedon salaaminen voi olla ensiarvoisen tärkeää yksilön elinaikana, myöhemmin sillä voi paljastua olevan laajempaa historiallista merkitystä. (Danielson 2010, 187; Leppänen 2003.)

Suomessa arkistolaitos on suhtautunut ”eettiseen seulontaan” varsin kielteisesti. Yksityisyyden suojaan liittyviä kysymyksiä ei arkistolaitoksen kannan mukaan pitäisi ratkaista seulonnalla, sillä julkisuuslain salassapitoajat riittävät turvaamaan yksityisyyden suojan. (Orrman 2012, 31–32; Leppänen 2003.) Kiistoja syntyy silti yhä. Vastikään uutisoitiin arkistolaitoksen ja puolustusvoimain pääesikunnan välille puhjenneen erimielisyyttä siitä, voidaanko varusmiesten älykkyys- ja soveltuvuustestien tuloksia säilyttää pysyvästi. Pääesikunnan mukaan tiedot tuli tuhota arkaluonteisina, kun taas arkistolaitos vetosi lailliseen velvollisuuteensa huo-

lehtia kansallisesta kulttuuriperinnöstä ja tutkimuksen eduista. Pääesikunta valitti arkistolaitoksen säilytyspäätöksestä Helsingin hallinto-oikeuteen. (Helsingin sanomat 25.3.2015.) Arkistolaitoksen toimivallan asiakirjojen pysyvän säilytyksen suhteen on myös nähty viime aikoina rapautuneen. Käytännössä monien sähköisten henkilörekisterien ja tietojärjestelmien pidosta säädetään nykyään arkistolain sijaan rekisteri- ja tietojärjestelmäkohtaisilla laeilla, joita arkistolaitos ei ole ollut mukana valmistelemassa ja jotka yleensä edellyttävät arkistolaitoksen kantaa laajempaa tietojen hävittämistä. (Orrman 2012, 28–30.) Tämän menettelytavan eettisyys voidaan kyseenalaistaa, sillä ICA:n (1996) eettisten sääntöjen kohdan 7 mukaan ”Arkistonhoitajan tulee huolehtia siitä, että yleinen ja yksityinen etu sekä kansallinen turvallisuus taataan ilman, että tietoja hävitetään etenkin sähköisistä asiakirjoista, joiden kohdalla päivittäminen ja vanhentuneen tiedon hävittäminen ovat yleisiä käytäntöjä.”

Ongelmallista on sekin, että yksityisyyden suojaan perustuvat vaatimukset asiakirjojen salassapidosta tai hävittämisestä voivat tosiasiaassa olla lähtöisin muista motiiveista. Pahimmillaan kyse voi olla tietoisista pyrkimyksistä muovata menneisyyttä. (Orrman 2012, 31.) Suoranaiseseen sensuuriinkin perustuvaa seulontaa on tehty eri aikoina, mistä Leppänen (2003) mainitsee esimerkkeinä kuningasta arvostelevien lausuntojen hävittämisen 1600-luvun Ruotsissa ja vallan väärinkäytöstä todistavien arkaluontoisten asiakirjojen tuhoamisen DDR:ssä. Nykyisestä näkökulmasta katsottuna tämä on selkeästi epäeettistä, sillä arkistotyöntekijän ”on vastustettava painostusta, jonka tavoitteena on aineiston käsittely tosiasioiden salaamiseksi tai vääristämiseksi” (ICA 1996, kohta 1). Vaikka todellisuutta ei tietoisesti haluttaisikaan vääristää, yksityisyyden suojan perusteella salattavien tietojen hävittäminen liian lyhyellä aikavälillä voi heikentää yksilöiden oikeusturvaa, kun todistusaineistoa heihin kohdistuneista virheellisistä hallintotoimenpiteistä ei enää ole (Orrman 2012, 29, 31).

Käsitys siitä, millaista yksilöihin liittyvää tietoa muistiorganisaatioiden on eettistä säilyttää, riippuu siis siitä, korostetaanko yksityisyyden suoja, oikeusturvaa tai tutkimuksen tarpeita. Vaikka yksityisyyden suojan kunnioittaminen on tärkeä eettinen periaate, sen käyttäminen perusteena aineistojen tuhoamiselle (tai kielteiselle tallennuspäätökselle) ei välttämättä ole eettistä – nykyiset yksityisyysvaatimukset eivät heijasta aineistojen pitkäaikaista arvoa kulttuuriperintönä. Tästä syystä on erittäin tärkeää, että muistiorganisaatiot ja koko muikin yhteiskunta käsittelevät yksityisiä tietoja luottamuksellisesti ja asianmukaiset salassapitomääräykset huomioiden, olipa sitten kyse julkisuuslainsäädännön määrittämisestä salassapitoajoista tai aineistojen lahjoittajien omista, perustelluista tarpeista. Liian laaja julkisuus tai epäluottamus sitä kohtaan, että käyttörajoituksia ja salassapitomääräyksiä noudatetaan, voi johtaa siihen,

että tietoja jätetään tarkoituksella laatimatta tai ne tuhotaan (Danielson 2010, 194, Orrman 2012, 31). Kysymykset kulttuuriperintöaineistojen julkisuudesta ja yksityisyyden suojasta eivät siten liity ainoastaan aineistojen käyttöehtoihin ja saavutettavuuteen, vaan niillä on laajoja vaikutuksia siihen, millaiset mahdollisuudet museoilla ja arkistoilla on säilyttää arvokasta, yksityisluonteista tietoa sisältävää kulttuuriperintöä.

Kulttuuriperintö omaisuutena ja kauppatavarana

Kysymys siitä, kenelle kulttuuriperintö kuuluu ja kuka sen omistaa, on ollut pitkään ajankohtainen ja on sitä yhä. Jotkut ovat pitäneet erityisesti ajallisesti kaukaisia muinaismuistoja koko ihmiskunnan yhteisenä kulttuuriomaisuutena (esim. Cuno 2008, 146), mutta käytännössä kulttuuriperinnön omistajuus määräytyy nykyään sen perusteella, mihin kulttuuriin ja maantieteelliseen alueeseen se liittyy. Taustalla ovat paitsi käytännön sanelemat tekijät, myös ajatus siitä, että kulttuuriperinnön ”todellinen arvo on ymmärrettävissä vain sellaisessa yhteydessä, jossa sen alkuperästä, historiasta ja perinteellisestä ympäristöstä tiedetään mahdollisimman paljon”; siksi ”jokaisen valtion velvollisuus on suojella alueellaan olevaa kulttuuriomaisuutta varkauksilta, luvattomilta kaivauksilta ja luvattomalta vienniltä” (UNESCO 1970). Kulttuuriperintö nähdään siten valtioiden omaisuutena, jota suojellaan mm. lainsäädännöllä. Näin ei tosin ole kaikissa maissa, sillä esimerkiksi Yhdysvalloissa kulttuuriperintö on pitkälti yksityisomistuksessa, eivätkä lait suojaa esimerkiksi yksityisellä maalla sijaitsevia arkeologisia kohteita (Messenger 1999, 118). Eurooppalaisesta ja suomalaisesta näkökulmasta katsottuna kulttuuriperintöä voidaan joka tapauksessa pitää pääsääntöisesti julkisena valtion omaisuutena.

Kulttuuriperintöön on kohdistunut ja kohdistuu edelleen rikoksia, joista monet kytkeytyvät tavalla tai toisella kulttuuriesineiden laittomaan kauppaan. Tällaisia ovat esimerkiksi arkeologisten kohteiden laittomat kaivaukset, hylkyryöstöt, arvoesineiden etsimisen aiheuttama tuho suojelluille kohteille, museoihin tai muihin kohteisiin kohdistuvat ryöstöt sekä kulttuuriesineiden laiton maastavienti ja maahantuonti (Thomas & Grove 2014, 1–2). Kulttuuriperinnön ryöstely ja laiton kauppa muodostavat maailmanlaajuisen ongelman, johon on yritetty vaikuttaa kansainvälisillä sopimuksilla. Vuonna 1954 solmittiin Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemiseksi aseellisen selkkauksen sattuessa (UNESCO 1954), jonka tarkoituksena oli puuttua sodankäynnin aiheuttamaan kulttuuriperinnön ryöstelyyn ja tuhoamiseen. Toinen merkittävä sopimus on UNESCO:n (1970) Yleissopimus kulttuuriomaisuuden luvattoman tuonnin, viennin ja omistusoikeuden siirron kieltämiseksi ja ehkäisemiseksi, joka ratifioitiin Suomessa vuonna 1999. Sopimuksessa painotetaan valtioiden oikeutta omaan kulttuuriomai-

suuteensa. Sopimusvaltioita edellytetään mm. estämään ”alueellaan sijaitsevia museoita ja niihin verrattavia laitoksia hankkimasta jonkin toisen sopimusvaltion alueelta peräisin olevaa kulttuuriomaisuutta, joka on viety laittomasti maasta tämän yleissopimuksen tultua voimaan asianomaisissa maissa” ja ryhtyvän toimenpiteisiin tällaisen kulttuuriomaisuuden palauttamiseksi alkuperämaahan (UNESCO 1970, 7. artikla).

Jo edellisten lainausten perusteella on selvää, että kulttuuriomaisuuteen kohdistuvat rikokset ja niiden ehkäisy koskettavat läheisesti myös muistiorganisaatioita. Museoissa ja arkistoissa suhtaudutaankin nykyään varsin kriittisesti sellaisen aineiston hankkimiseen, jonka alkuperästä ei ole täyttä varmuutta tai jonka epäillä liittyvän laittomaan toimintaan. ICOM:n eettisissä säännöissä tähän otetaan kantaa erityisesti kohdassa 2.3: ”Ennen minkään ostettavaksi, lainaksi, lahjaksi, testamentin perusteella tai vaihdossa tarjotun esineen tai näytteen hankkimista on pyrittävä kaikin tavoin varmistamaan, ettei sitä ole hankittu tai viety vastoin lakia alkuperämaastaan tai muusta maasta, jossa se mahdollisesti on omistettu laillisesti” ja kohta 2.4:” Museoiden ei tule hankkia esineitä, jos on perusteltua epäillä niiden hankkimiseen liittyvän muistomerkkien, arkeologisten tai geologisten kohteiden, lajien tai asuinympäristöjen luvantonta, epätieteellistä tai tarkoituksellista tuhoamista tai vahingoittamista.” Lisäksi säännöissä suhtaudutaan kriittisesti alkuperältään tuntemattomien tai kyseenalaisten aineistojen näytteilepanoon (kohta 4.5), rohkaistaan museoita osallistumaan keskusteluun kulttuuriomaisuuden palauttamisesta alkuperämaahan (kohdat 6.2 ja 6.3), kehoitetaan välttämään vallatuilta alueilta peräisin olevien kulttuuriesineiden hankkimista (kohta 6.4) sekä kielletään museoammattilaisia edistämästä suoraan tai epäsuorasti kulttuuriomaisuuden laitonta kauppaa (kohta 8.5) tai osallistumasta voittoa tavoittelevaan kaupankäyntiin kulttuuriperinnöllä (kohta 8.14). (ICOM 2004.) ICA:n (1996) eettisissä säännöissä aihetta käsitellään lyhyemmin lähinnä kohdassa 4: ”Arkistonhoitajan tulee olla tietoinen siitä, että hämää alkuperää olevien asiakirjojen hankkiminen, niin kiinnostavia kuin ne olisivatkin, voi rohkaista laittomaan kaupankäyntiin.” Kuten museo-objektien, myös asiakirjojen kannalta keskeisenä on siksi pidetty niiden provenienssin ja omistusoikeuden tarkistamista hankintojen yhteydessä (Danielson 2010, 66, 69). Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi provenienssitodistuksen pyytämistä tarjotusta aineistosta, kuten Pohjois-Karjalan museossa (Patjas *et al.* 2008, 23).

Museot ja arkistot ovat siten omaksuneet UNESCO:n asettamat eettiset vaatimukset. Osittain myönteisestä kehityksestä huolimatta kulttuuriperinnön ryöstely ja laitton kauppa on edelleen suuri ongelma, ja erityisesti poliittisesti epävakaisissa ja sodankäynnin riepottelemisissa maissa ongelmat ovat paikoin jopa lisääntyneet (Polk 2014, 206–210). Osaltaan laitonta kauppaa on

nopeuttanut myös verkkohuutokauppojen yleistyminen (Danielson 2010, 58–59). Vaikka kulttuuriperintörikosten ja -kaupan ongelmat keskittyvät kulttuuriperinnöltään rikkaisiin ja poliittisesti epävakaisiin maihin, Suomikaan ei ole niiden ulkopuolella. Museovirastossa on kiinnitetty viime vuosina huomiota metallinetsintäharrastuksen räjähdysmäiseen kasvuun, joka on lisännyt laitonta etsimistä rauhoitetuilla muinaisjäännösalueilla. Kansainvälisenä ilmiönä tunnettu kulttuuriperintöön liittyvä laitton kajoaminen ja kauppa saattaa siten olla rantaumassa Suomeenkin. (Museovirasto 2014; ks. myös Haapala 2014.) Myös vedenalaiseen hylkyihin on kohdistunut ryöstelyä hylkyjen sijaintitietojen tultua julkisiksi: vuosina 2011–2013 Museovirasto teki tähän liittyen kahdeksan tutkintapyyntöä poliisille (Helsingin sanomat 14.10.2013). Museotkaan eivät viime vuosina ole säästyneet murtovarkailta (Muhoksen kotiseutuyhdistys ry 2015; Uotila-Laine 2013, 3). Aiheen käsittelyä voi siis pitää Suomenkin osalta tarpeellisena ja ajankohtaisena. Kulttuuriperintökohteiden ryöstely ei johda ainoastaan varastettujen aineistojen laittomaan kauppaan, vaan yhtä merkittävää tai pahempaaakin on ryöstöpaikalle kuten kiinteälle muinaisjäännökselle aiheutettu tuho.

Vaikka asenteet kulttuuriperinnön ryöstelyä ja laitonta kauppaa kohtaan ovat tiukentuneet, kysymykset kulttuuriperinnön laillisesta omistajuudesta ovat usein varsin monitulkintaisia ja vaikeasti ratkaistavissa. Esimerkiksi sota-aikana otetut sotasaaliit ovat aiheuttaneet vielä 2000-luvullakin kansainvälisiä kiistoja ja keskustelua niin arkistoissa (Danielson 2010, 268) kuin museoissakin (Patjas *et al.* 2008, 23). Erityisesti vaatimukset kulttuuriomaisuuden repatriaatiosta eli palauttamisesta alkuperämaahan ovat pitkään aiheuttaneet kiistoja valtioiden välille ja sittemmin myös valtioiden sisällä (ks. James 2008, 772). Yksi tunnetuimmista kiistakysymyksistä on esimerkiksi Akropoliilta peräisin olevat ns. Elginin marmorit, joiden palauttamista Kreikka on toistuvasti vaatinut Iso-Britannialta. Ongelmana tässä ja monissa muissa tapauksissa on, että kauan sitten valtiosta toiseen siirrettyjen aineistojen laillista omistajaa on dokumentaation puuttuessa vaikea todistaa. (Cuno 2008, ix.)

Valtioiden välisten kiistojen lisäksi repatriaatioon liittyy kysymys etnisten vähemmistöjen oikeudesta omaan kulttuuriperintöönsä. Alkuperäiskansojen asemaan on kiinnitetty kasvavaa huomiota 1960-luvulta lähtien etenkin Yhdysvalloissa ja Australiassa. Länsimaissa alkuperäiskansojen kulttuuriperintöä on kerätty usein epäilyttävin menetelmin, ja esimerkiksi museoissa tätä aineistoa on käytetty tukemaan valtakulttuurin näkemyksiä näistä ryhmistä. Alkuperäiskansat ja heidän historiansa on siten määritelty valtakulttuurin lähtökohdista käsin, usein eksoottisina, staattisina kulttuureina vailla kosketusta nykyaikaan. (Vilkuna 2000b, 140; Mustonen 2009, 9; Lehtinen 2009, 15.) Nykyisin on yleisesti hyväksytty, että muistiorganisaatioi-

den hallussa olevat aineistot, joilla on tietyille etnisille tai muille ryhmille erityistä uskonnollista tai henkistä merkitystä, vaativat erityistä huomiota. Kyseisten ryhmien näkemykset on otettava huomioon tällaisten aineistojen hankinnassa, käsittelyssä ja esittämisessä, samoin kuin mahdollisissa repatriaatiota koskevissa kysymyksissä. (Danielson 2010, 257; James 2008, 773.) Tätä korostetaan myös ICOM:n (2004) eettisissä säännöissä (kohdat 3.7, 4.3, 4.4), joissa muutenkin painotetaan tällaisen aineiston vaatimaa hienotunteisuutta, kunnioitusta ja tahdikkuutta.

Erityisesti ihmisruumiin jäänteet ovat herättäneet kysymyksen niiden soveliaasta käsittelystä ja aiheuttaneet alkuperäiskansojen ja tieteenekijöiden välille näkemyseroja sen suhteen, keneellä on oikeus vuosisatoja tai vuosituhansia vanhoihin vainajiin (Vilkuna 2000b, 141, 144). Suomessakin on ollut tapauksia, joissa museoesineiksi tai tieteelliseksi tutkimusaineistoksi päätyneitä ihmisluita on haudattu uudelleen. Esimerkiksi Inarin saamelaiden ruumiita kaivettiin 1900-luvun alkupuolella haudoista fyysisen antropologian innoittamana; viimeiset luut palautettiin saamelaisyhteisölle ja haudattiin uudelleen vasta 2000-luvulla (Mustonen 2009, 9; Vilkuna 2000b, 144). Myös muuta saamelaisiin liittyvää aineistoa on viime aikoina haluttu palauttaa saamelaiden omaan hallintaan. Tästä tuore esimerkki on Museokeskus Vapriikin Saamelaismuseum Siidalle lahjoittama saamelaiskokoelma, joka on merkki museon halusta ”palauttaa esineet takaisin kotiseudulle ja saamelaisyhteisölle, jolle ne kuuluvat” (Siida 2015). Omalta osalta saamelaisyhteisön oikeutta omaan kulttuuriperintönsä vahvisti myös Saamelaisarkiston perustaminen arkistolaitoksen yhteyteen vuonna 2012. Kulttuuriperinnön palauttaminen etnisten vähemmistöjen omaan hallintaan on linjassa nykyisten arvottamisen demokraattisuutta ja moniäänisyyttä korostavien näkemysten kanssa (ks. luku 4.2).

Edelleen on kuitenkin erimielisyyttä siitä, pitäisikö kulttuuriomaisuuden ylipäänsä kuulua sille valtiolle tai etniselle ryhmälle, jonka alueelta se on peräisin. Tätä käytäntöä on puolustettu siksi, että kansoilla pitää olla oikeus omaan kulttuuriperintönsä, joka on osa heidän kansallista tai etnistä identiteettiään. Myöskään kulttuuriperinnön muodostamaa ehyttä kokonaisuutta ei haluta hajottaa. (Warren 1999, 8–11.) Toisaalta kulttuuriomaisuutta koskevia rajoituksia on myös vastustettu. Ensinnäkään lakien ja sopimusten ei ole nähty vähentävän kulttuuriperinnön laitonta kauppaa ja ryöstelyä, vaan pikemminkin lisäävän sitä (Warren 1999, 7–8; Cuno 2008, xxxii). Toisekseen kulttuuriperintöaineistot ovat voineet joskus pelastua tuholta juuri siksi, että ne on viety ulkomaille, ja sekä turvallisuuden että saavutettavuuden kannalta aineistoja on järkevää säilyttää hajautettuna useaan paikkaan (Warren 1999, 3–4; Cuno 2008, 13–14). Rajoitusten on myös syytetty tekevän kulttuuriperinnöstä nationalismin ja politiikan

välikkappaleen. Tämän näkemyksen mukaan omistusoikeuden kulttuuriperintöön ei pitäisi olla valtioilla, joiden rajat eivät käy yksiin nykyisten tai muinoin eläneiden kulttuurien maantieteellisten rajojen kanssa, vaan kulttuuriperinnön tulisi kuulua koko ihmiskunnalle yhteisesti. (Warren 1999, 5; Cuno 2008, 9–10, 124, 146.) Myös muistiorganisaatioiden periaate olla ottamatta kokoelmiin alkuperätiedoiltaan puutteellisia aineistoja on kyseenalaistettu siksi, että se ei auta saamaan hävinnyttä tietoa takaisin vaan johtaa vain näiden aineistojen päätymiseen yksityisille markkinoille (Cuno 2008, xiv–xv, 7–8).

Museoiden ja arkistojen suhdetta kulttuuriperinnön laittomaan kauppaan monimutkaistaa sekin, että kulttuuriperinnöllä käydään myös laillista kauppaa, johon muistiorganisaatiot itse osallistuvat ostamalla ja myymällä kulttuuriperintöaineistoja. Erityisesti museokokoelmien myymisen eettisyydestä onkin käyty paljon keskustelua. Yhdysvalloissa teosten myynti on ollut yleistä ja eettisesti hyväksyttyä erityisesti taidemuseoissa, joskin eettistä keskustelua on sielläkin käyty myymisen tavoista ja myyntitulojen käytöstä. (Weil 1997a, 8; Malaro 1997, 43). Suomessa myyminen on harvinaisempaa. Vastikään tehdyn pääosin kulttuurihistoriallisia museoita tavoittaneen kyselyn perusteella myyminen oli harvinaisin kokoelmien poistotapa, jota oli käyttänyt vain 6 % museoista (Honkasalo *et al.* 2015, 10). ICOM:n eettisissä säännöissä myyminen mainitaan yhtenä mahdollisena keinona kokoelmapoistolle, mutta kokoelmia ei kuitenkaan sääntöjen mukaan saisi kohdella realisoitavissa olevana omaisuutena. Poistettava aineisto tulisi lisäksi tarjota ensisijaisesti toiselle museolle, ja saatu tulo tai hyvitys pitäisi käyttää yksinomaan kokoelman hyväksi. (ICOM 2004, kohdat 2.15, 2.16.) Samaa perussääntöä on pidetty hyvänä myös arkistojen osalta (Danielson 2010, 98–100); jos myyntituloja käytettäisiin muihin toimintakuluihin, kokoelmien myyminen alkaisi näyttäytyä luonnollisena rahoituslähteenä ja vähentää muuta rahoitusta (Weil 1997b, 88–89).

Kulttuuriperinnön laillisellakin kaupalla voi kuitenkin olla haitallisia seurauksia, jotka liittyvät esimerkiksi kulttuuriperinnön säilymiseen ja saavutettavuuteen sekä muistiorganisaatioiden maineeseen. Kun kulttuuriperintöaineisto päätyy yksityisomistukseen, se ei ole enää suuren yleisön saavutettavissa (Garfield 1997, 12). Myymistilanteissa ja yksityisomistuksessa aineisto altistetaan fyysisille vaaroille, kuten huonoille säilytysolosuhteille, osaamattomalle käsittelylle ja varkauksille (Miller 1997, 53–54, 57). Erityisesti arkistoaineistojen suhteen tuhoisana on pidetty sitä, jos kauppa johtaa yhtenäisten arkistokokonaisuuksien hajaantumiseen eri paikkoihin, koska tämä vaikeuttaa tutkimusta ja on vastoin provenienssiperiaatetta. Hajaantumiseen voi johtaa sekä yksilöiden pyrkimys maksimoida myymisestä saatava voitto hajottamalla kokonaisuuksia pienempiin osiin että arkistojen keskinäinen kilpailu arvokkaista

aineistoista. (Danielson 2010, 46–59; Miller 1997, 54–55.) Lisäksi aineiston myyminen julkisesta kokoelmasta yksityiseen aiheuttaa yleisössä usein epäluottamusta julkista toimijaa, kuten museota kohtaan. Myyminen korostaa kulttuuriperinnön rahallista arvoa, mikä vaarantaa niiden intellektuaalisen ja historiallisen luonteen. (Miller 1997, 53–54.) Tämä rahallisen arvon aiheuttama uhka kohteiden kulttuuriperintöstatukselle tuli esille jo luvussa 4.1: myyminen riistää kulttuuriperinnöltä sen pysyvät, henkiset arvot ja tekee siitä markkinoilla liikkuvan hyödykkeen (Pearce 1992, 34; Kopytoff 1986, 82–83).

Laillisen ja laittoman kulttuuriperintökaupan välinen ero voi joskus olla hyvin häilyvä. Suomessa kiistaa on taannoin aiheuttanut Ahvenanmaalta vuonna 2010 löytnyt hylky, jonka pelastusnoston yhteydessä Ahvenanmaan maakuntahallitus päätti myydä osan hylystä löytyneistä samppanjapulloista huutokaupalla. Myynnin tarkoituksena oli ”jakaa kulttuurihistoriallinen löytö muun maailman kanssa ja markkinoida Ahvenanmaata tutkimuksen sekä ahvenanmaalaisen yhteiskunnan ja elinkeinoelämän edistämiseksi”. Museovirasto sekä opetus- ja kulttuuriministeriö vastustivat myyntiä, ja maakuntahallitus sai toiminnastaan apulaisoikeuskanslerin moitteet. Myynnin osalta maakuntahallituksen menettely ei tosin ollut selkeästi lainvastainen, koska muinaismuistojen kaupallisesta hyödyntämisestä ei ole täsmällistä sääntelyä, mutta apulaisoikeuskansleri ei kuitenkaan pitänyt toimintatapaa valtakunnan lainsäädännön tai kansainvälisten sopimusten hengen mukaisena. Perusteluissa viitattiin mm. Eurooppalaiseen yleissopimukseen arkeologisen perinnön suojelusta sekä UNESCO:n yleissopimukseen vedenalaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Museovirasto viittasi lausunnossaan myös ICOM:n eettisten sääntöjen vaatimukseen siitä, että myytäviä esineitä tulisi ensisijaisesti tarjota toiselle museolle ja myynnistä saatu tulo tulee käyttää ainoastaan kokoelman hyväksi; maakuntahallituksen päätöksessä tulot varattiin epämääräisemmin käytettäväksi ”merihistoriallisiin ja meriarkeologisiin tarkoituksiin sekä Itämeren ympäristöä varten”. (Apulaisoikeuskanslerin päätös 26.3.2014, 14–16.) Tapaus kuvastaa hyvin sitä, että toiminnan laillisuus ei ole sama asia kuin toiminnan eettisyys. Herää myös kysymys, kuinka tällainen toiminta eroaa laittomasta kulttuuriperintökaupasta. Kuten Museoviraston kantana päätöksessä mainitaan: ”Samppanjahylyn lastin pelastusnoston tarkoitus on ollut estää lastin joutuminen vääriin käsiin ja kenties laittomille markkinoille. Se, että viranomainen itse saattaa osan lastista markkinoille, hämärtää edellä mainittua tarkoitusta vaarantaen kulttuuriperinnön suojelun valvonnan uskottavuuden. Toimenpide saattaa myös antaa signaalin, että arkeologisista kohteista peräisin olevien esineiden markkinat ovat hyväksyttävä asia ja siten jopa edesauttaa tällaisten markkinoiden syntymistä tai kasvua.” (Apulaisoikeuskanslerin päätös 26.3.2014, 17.) Samppanjapul-

lojen tapaus on kuvaava esimerkki kulttuuriperinnön muuttumisesta kaupalliseksi hyödykkeeksi.

Kysymykset kulttuuriperinnön omistajuudesta ja kaupasta ovat siis varsin monitahoisia. Sillä, kenen omaisuudeksi kulttuuriperintö määritetään, on laajoja vaikutuksia muistiorganisaatioiden toimintaan. Eettisissä säännöissä ja kansainvälisissä sopimuksissa luodaan selkeät tavoitteet sille, että eri kansakuntien ja etnisten ryhmien oikeus omaan kulttuuriperintöönsä turvataan ja kulttuuriomaisuuden laitton kauppa estetään. Kysymysten tarkempi tarkastelu kuitenkin paljastaa, että museoiden, arkistojen ja muiden kulttuuriperintöä koskevia päätöksiä tekevien tahojen tulee tasapainotella hankalassa maastossa, jossa lailliset ja eettiset toimintatavat eivät aina ole yksiselitteisiä eivätkä varsinkaan yhteneviä.

5 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tässä työssä olen tarkastellut arvottamista museoissa ja arkistoissa rinnakkain. Vaikka museoiden ja arkistojen edellytykset, tavoitteet, teoreettiset lähtökohdat ja menetelmät kulttuuriperinnön säilyttämisen ja arvottamisen suhteen ovat osin erilaisia, esiin on kuitenkin tullut myös merkittäviä yhtäläisyyksiä. Eroja näiden muistiorganisaatioiden välillä on käytännön tasolla erityisesti siinä, millä tavalla lainsäädäntö ja muut ulkoiset tekijät vaikuttavat niiden aineistojen karttumiseen. Lisäksi eroja on teoreettisemmalla tasolla museologian ja arkistotieteen välillä osittain sen kautta, että arkistotieteessä arvottamisen teorioita ja menetelmiä on kehitetty jäsentyneemmin kuin museologiassa. Kuitenkin teoreettinen tarkastelu tässä työssä osoitti, että museologian ja arkistotieteen välillä on huomattavia yhtäläisyyksiä sekä siinä, millaisena museoiden ja arkistojen rooli arvottamisessa koetaan että siinä, miten kulttuuriperinnön arvon nähdään muuttuvan sen elinkaaren aikana. Myös arvottamisperiaatteiden ja -kriteerien lähempi tarkastelu toi esiin paljon yhtäläisyyksiä sekä yksittäisten objektien ja asiakirjojen arvottamiskriteereissä että arvottamisen laajemmissa ja kokonaisvaltaisemmissa, ilmiökeskeisissä lähestymistavoissa. Arvottamiseen liittyy myös paljon eettisiä kysymyksiä, jotka ovat koko kulttuuriperintösektorille yhteisiä.

Käyn seuraavaksi läpi työni keskeisimmät tulokset johdannossa esittämiäni tutkimuskysymysten kautta. Tämän jälkeen pohdin, millainen kokonaiskuva kulttuuriperinnön arvottamisesta muodostuu näiden tulosten perusteella, ja mihin suuntaan aihepiirin tutkimusta tulisi tulevaisuudessa laajentaa.

Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, millaisia aineistoja museot ja arkistot säilyttävät?

Museoissa ja arkistoissa tehtäviin säilytyspäätöksiin vaikuttavat sekä instituutioiden sisäiset että ulkoiset tekijät. Sisäiset tekijät liittyvät museoiden ja arkistojen omiin tavoitteisiin ja linjauksiin, kun taas ulkoiset tekijät ovat lähtöisin esimerkiksi lainsäädännöstä ja erilaisista sopimuksista, joita organisaatiot ovat sitoutuneet noudattamaan. Museoiden ja arkistojen lähtökohdat tallennustoiminnalle ovat näiden tekijöiden suhteen osittain erilaiset. Arkistoissa suuri osa aineistosta karttuu lakisääteisesti eli esimerkiksi arkistolaitoksen on pakko ottaa vastaan arkistolain piirissä olevien arkistonmuodostajien aineistoja, kun taas museot voivat valita vapaammin, minkälaista aineistoa ne keräävät. Toisaalta arkistolaitoksella on paljon sanavaltaa siinä, mitä asiakirjoja säilytetään pysyvästi, ja se voi ohjata arkistojen muodostumista alusta lähtien; museoissa aineistojen karttuminen on sattumanvaraisempaa, riippuen esimerkiksi

lahjoittajien aktiivisuudesta, johon museot eivät samassa määrin voi vaikuttaa. Sekä museot että arkistot kuitenkin pyrkivät nykyään tallennustoiminnassaan suunnitelmallisuuteen. Suunnitelmallinen aineistojen kartuttaminen edellyttää aineistojen aktiivista valikoimista ja arvottamista, mikä tarkoittaa esimerkiksi tehokasta seulontaa, harkittuja hankintoja ja tarpeen tullen kokoelmapoistoja.

Kenelle kuuluu valta määrittää, mikä on arvokasta kulttuuriperintöä?

Muistiorganisaatioilla on keskeinen institutionaalinen rooli kulttuuriperinnön määrittelyssä. Nykyisten postmodernististen käsitysten valossa ei ole enää perusteltua väittää, että museot ja arkistot olisivat pelkästään puolueettomia ja objektiivisia kulttuuriperinnön säilyttäjiä. Valikoimissaan aineistoja ja päättäessään siitä, mikä aineisto muodostuu kulttuuriperinnöksi, museoiden ja arkistojen työntekijät käyttävät valtaa ja muovaavat yhteiskunnallista muistia. Sillä, millaisena menneisyys ja nykyisyys ymmärretään, on puolestaan laajoja vaikutuksia ihmisten toimintaan. Valintojen tekeminen museoissa ja arkistoissa edellyttää arvottamista, joka on luonteeltaan aina jossain määrin subjektiivista: siihen vaikuttavat niin yksittäisten työntekijöiden näkemykset ja tulkinnat kuin laajemmin sen yhteiskunnan ja kulttuurin arvot, jossa he toimivat. Valta ja siihen sisältyvä subjektiivisuus täytyy tunnustaa, jotta päätöksien eettisyyttä, oikeudenmukaisuutta ja moniäänisyyttä voidaan arvioida.

Miten kulttuuriperinnön arvo muodostuu?

Kun museot ja arkistot valikoivat aineistoa ja muodostavat siitä kulttuuriperintöä, tälle kulttuuriperinnölle muodostuu samalla erityistä arvoa: arvoa, joka erottaa sen muista aineistoista ja oikeuttaa sen pysyvän säilytyksen. Sekä museologiassa että arkistotieteessä objektien ja asiakirjojen arvon on nähty muuttuvan niiden elinkaaren aikana. Elinkaaren alkuvaiheessa aineistot ovat vielä alkuperäisessä käytössä, jolloin niillä on erilaista käytännöllistä ja taloudellista arvoa omistajilleen ja käyttäjilleen. Niiden arvo määrittyy siis sitä kautta, kuinka hyvin ne palvelevat alkuperäisten käyttäjiensä tarpeita. Jos aineistoista tulee osa sitä kulttuuriperintöä, jota museot ja arkistot säilyttävät pysyvästi, näiden alkuperäisten arvojen merkitys vähenee ja aineistot saavat historiallista ja kulttuurista arvoa. Alkuperäisten käyttäjien tarpeiden sijaan aineistojen arvoon vaikuttavat siten tutkimuksen ja kulttuurin tarpeet. Tämä arvonmuutos ei kuitenkaan sen puoleen objektien kuin asiakirjojenkaan osalta ole täysin yksiselitteinen, eikä kulttuuriperintö ole täysin taloudellisten ja käyttöön liittyvien arvojen ulkopuolella.

Millä kriteereillä ja menetelmillä arvottamista tehdään?

Kulttuuriperinnön arvottamista tehdään monella eri tasolla: määritettäessä yksittäisten asiakirjojen tai objektien arvoa sekä päätettäessä siitä, mitä yhteiskunnan ilmiöitä halutaan tallentaa tai dokumentoida. Sekä arkistotieteessä että museologiassa objekteilla ja asiakirjoilla on nähty olevan tiettyjä samankaltaisia ominaisuuksia, joiden kautta niiden arvoa voidaan mitata. Yksi keskeinen ominaisuus on objektien ja asiakirjojen rooli todistuskappaleina ja tiedon lähteinä. Syntytapansa, alkuperänsä tai dokumentointiprosessin kautta asiakirjoille ja objekteille muodostuu todistusvoimaa tai dokumenttiarvoa, joka kumpuaa sekä objektien ja asiakirjojen luontaisesta tietosisällöstä että niihin ulkoapäin liitettävästä kontekstitiedosta. Lisäksi dokumenttiarvoon ja todistusvoimaan vaikuttaa aineistojen autenttisuus, joka liittyy niiden alkuperään, fyysisiin ominaisuuksiin ja ennen kaikkea siihen, ovatko objektit ja asiakirjat sitä mitä niiden sanotaan olevan. Muita yksittäisten objektien ja asiakirjojen arvottamisessa käytettyjä kriteerejä ovat niiden ainutlaatuisuus, joka liittyy sekä niiden määrälliseen että laadulliseen harvinaisuuteen, kuten ikään tai esteettiseen laatuun; käyttömahdollisuudet, kuten nykyinen tai potentiaalinen tutkimuskäyttö ja hyödynnettävyys viestinnällisissä ja pedagogisissa tarkoituksissa; ja taloudellinen arvo, joka vaikuttaa arvottamiseen erityisesti aineistoille kulupohjaisesti muodostuvan rahallisen arvon eli kustannusten kautta, mutta jota on pidetty sekä hankalasti määriteltävänä että epäolennaisena ja vähemmän tärkeänä kuin kulttuuriperintöön liittyviä henkisiä arvoja.

Yksittäisiä asiakirjoja ja objekteja arvioivien kriteerien sijaan arkistoissa ja museoissa arvottamista tehdään nykyään entistä useammin ilmiölähtöisesti, mistä hyviä esimerkkejä ovat makroseulonnan yleistyminen arkistoissa ja museoiden välisen tallennustyönjaon kehittyminen. Muistiorganisaatiot pyrkivät hahmottamaan entistä kokonaisvaltaisemmin sitä, mitkä yhteiskunnalliset ilmiöt tällä hetkellä tulevat dokumentoiduiksi ja mitkä eivät; arvottamisessa keskeiseksi nousevat siten objektien ja asiakirjojen laajemmat kontekstit sen suhteen, millaisiin ilmiöihin ne liittyvät. Arvottamisen systemaattisuudella pyritään yhtäältä hallitsemaan nykypäivän ilmiöiden dokumentoimista ja toisaalta takaamaan kertyvien aineistojen tasapuolisuus esimerkiksi yhteiskunnan marginaalissa olevien ryhmien näkyvyyden suhteen. Arvottamisessa onkin nähtävissä pyrkimystä demokraattisuuteen ja moniäänisyyteen sekä sen suhteen, millaisia aineistoja säilytetään, myös sen kautta, että päätöksenteossa otettaisiin huomioon eri ryhmien näkemykset.

Millaisia eettisiä kysymyksiä arvottamiseen liittyy?

Koska arvottaminen on vallankäyttöä, sen eettisyyteen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Eettisiä kysymyksiä liittyy koko arvottamisprosessiin: arvottaminen ja valintojen tekeminen on jo itsessään eettinen valinta, samoin kuin se, millä tavalla arvottamiseen sisältyvä subjektiivisuus ja valta otetaan huomioon. Tärkeä eettinen periaate sekä museo- että arkistotyössä on työntekijöiden riippumattomuus, jolla pyritään estämään työntekijöiden valta-aseman väärinkäyttö ja rajoittamaan heidän subjektiivisten näkemystensä ja pyrkimystensä vaikutusta työhön. Eettisiä haasteita liittyy myös moniin yksittäisiin valintoihin ja ilmiöihin, joista tässä työssä tarkastelin lähemmin yksityisyyden suojaan sekä kulttuuriperinnön omistajuuteen ja kauppaan liittyviä kysymyksiä. Yksityisyyden suojan turvaaminen on muodostunut erityiseksi haasteeksi muun yhteiskunnan ohella museoissa ja arkistoissa samaan aikaan, kun tiedon julkisuutta ja avoimuutta on alettu entisestään korostaa. Vaikka kysymykset yksityisyyden suojaan liittyvät etenkin aineistojen käyttöön ja käyttörajoituksiin, ne vaikuttavat myös kulttuuriperintöaineistojen säilymiseen: yksityisyyden suojan nimissä on vaadittu erilaisten arkaluonteisten tietojen tuhoamista, vaikka niiden säilyttäminen olisi tutkimuksen tarpeiden kannalta tärkeää. Vastakkain tässä kiistassa ovat näkemykset siitä, mikä on eettistä: yksityisyyden suojaaminen mahdollisimman pitkälle vai riittävän monipuolisen ja todellisuutta vääristelemättömän tutkimusaineiston säilyttäminen tulevaisuutta varten.

Kulttuuriperinnön omistajuuteen ja kauppaan liittyvät kysymykset ovat nekin eettisesti monitahoisia. Yleisesti ottaen eettisissä säännöissä ja kansainvälisissä sopimuksissa pyritään turvaamaan eri kansakuntien ja etnisten ryhmien oikeus omaan kulttuuriperintöönsä, mutta kiistat siitä, kenellä on oikeus johonkin tiettyyn aineistoon, jatkuvat edelleen. Vaikka kulttuuriperinnön ryöstelyä ja laitonta kauppaa on pyritty monin keinoin vähentämään, museoiden ja arkistojen rooli sen suhteen ei ole yksiselitteinen: ne voivat itse tukea laitonta kauppaa joko hankintojensa kautta tai myymällä kulttuuriperintöaineistoja laillisesti. Sekä yksityisyyden suojan että kulttuuriperintökaupan muodostamien esimerkkien perusteella on ilmeistä, että arvottamisessa eettiset toimintatavat ovat monitulkintaisia ja joskus jopa ristiriidassa lainsäädännön kanssa.

Kokonaiskuva kulttuuriperinnön arvottamisesta museoissa ja arkistoissa

Museoiden ja arkistojen työntekijät käyttävät erityistä valtaa päättäessään siitä, mikä aineisto määritellään kulttuuriperinnöksi eli mitä yhteiskunnan muistiin tallennetaan tulevia sukupolvia varten. Päätösten tekeminen vaatii arvottamista, koska kaikkea ei ole mahdollista säilyttää.

Arvottamisen taustalla toimivat korkeimmalla tasolla yhteiskunnan yleiset arvot, jotka paitsi heijastuvat konkreettisesti esimerkiksi lainsäädäntöön, myös vaikuttavat työntekijöiden oman arvomaailman taustalla. Alemmalla tasolla arvottamiseen vaikuttavat tieteen paradigmat, museoiden ja arkistojen omat strategiat ja tavoitteet sekä museo- ja arkistoammattilaisten yleisesti hyväksymät tieteelliset ja eettiset toimintaperiaatteet. Alimmalla tasolla keskeiseksi arvottamisessa muodostuvat yksittäisten työntekijöiden subjektiiviset näkemykset ja tulkinnat. Vaikka arvottaminen pohjautuu usein vaikeasti määriteltävään, ammattitaidon mukanaan tuomaan epämuodolliseen tietoon ja kokemukseen, ääneen lausutuilla arvottamisen periaatteilla on mahdollista perustella valintoja – tai kritisoida niitä.

Kulttuuriperinnön arvottamisessa pyritään nykyään kokonaisvaltaisuuteen. Dokumentoitaessa yhteiskuntaa kiinnitetään siten ensisijaisesti huomiota siihen, mitkä ilmiöt ylipäättään ovat tallentamisen arvoisia, ja yritetään sitten paikantaa näitä ilmiöitä parhaiten dokumentoivat kulttuuriperintöaineistot. Samalla pyritään takaamaan, ettei kulttuuriperintöaineistoon jäisi sellaisia aukkoja, jotka vääristävät menneisyyskuvaa tai tekevät yhteiskunnan marginaalissa olevat ryhmät näkymättömiksi. Kattavuuden ja moniäänisyyden takaaminen edellyttää systemaattisuutta ja suunnitelmallisuutta, mutta samaan aikaan kartuntamääriä on edelleen pyrittävä vähentämään, mikä korostaa aineistojen valikoinnin ja arvottamisen merkitystä. Yhteiskunnan muistiin on väistämättä jätettävä aukkoja, mutta demokraattisuuden ja eettisyyden kannalta on olennaista kiinnittää huomiota siihen, ketkä ryhmät tai yksilöt jätetään muistin ulkopuolelle. Eri yhteisöjen oikeus omaan kulttuuriperintöönsä ja yksilöiden oikeus omiin tietoihinsa aiheuttavat ristiriitoja sen suhteen, mitä aineistoja muistiorganisaatioilla on yhtäältä lainsäädännön ja toisaalta eettisyyden kannalta oikeutettua säilyttää.

Vaikka kokonaisvaltaiset pyrkimykset ovat osaltaan siirtäneet huomiota pois yksittäisiä kulttuuriperintöaineistoja arvioivista kriteereistä, edelleen myös yksittäisten objektien ja asiakirjojen arvoa joudutaan määrittämään esimerkiksi tallennus-, seulonta-, poisto- ja konservointipäätöksiä tehtäessä. Pohdittaessa sitä, kuinka hyvin tietyt aineistot dokumentoivat haluttuja ilmiöitä, keskeiseksi nousee kaikki aineiston sisältämä tai siihen jollain tavalla liittyvä tieto. Aineiston todistusvoimaa, dokumenttiarvoa ja autenttisuutta joudutaan arvioimaan siten myös ilmiökeskeisessä arvottamisessa, samoin kuin kaikkea sitä tietoa, mikä aineistoihin liittyy joko niiden luontaisen tietosisällön tai kontekstin kautta. Vaikka yksityiskohtaisia, esimerkiksi aineistojen ikään tai esteettiseen laatuun liittyviä kriteerejäkin käytetään, juuri kontekstittiedot ovat erityisen keskeisessä osassa sekä kriteereihin perustuvassa että ilmiölähtöisessä arvottamisessa.

Kulttuuriperintö, jota museot ja arkistot arvottavat, valikoivat ja säilyttävät, ei ole vain fyysisiä tai digitaalisia objekteja ja asiakirjoja. Se on tietoa, joka on osin fyysisessä, osin digitaalisessa ja osin täysin aineettomassa muodossa. Joskus tämän tiedon tallentamiseen tarvitaan fyysisiä todistuskappaleita, mutta siinä missä fyysisten kappaleiden arvo riippuu niihin liittyvästä tiedosta, tiedon arvo on usein fyysisestä kappaleesta riippumaton. Objekteja ja asiakirjoja ilman kontekstietoja ei siten lähtökohtaisesti pidetä tallentamisen arvoisena, kun taas tieto voi olla arvokasta siitä riippumatta, tallennetaanko se fyysisen kappaleen muodossa vai siitä irrallaan. Kulttuuriperintö on siten ensisijaisesti juuri tietoa; arvottamisen ensisijainen tarkoitus on valikoida tallennettava tieto ja vasta tämän jälkeen päätettävä siitä, missä muodossa haluttu tieto on tarpeen säilyttää.

Kulttuuriperinnön arvottamista muistiorganisaatioissa voidaan ja on syytäkin tarkastella yhtenä kokonaisuutena, jotta voidaan pohtia kokonaisvaltaisesti sitä, miten yhteiskunnan muisti toimii. Tämä ei tarkoita sitä, että eri muistiorganisaatioiden tai niihin liittyvien tieteenalojen tulisi välttämättä ottaa käyttöön yhteisiä teorioita ja menetelmiä kulttuuriperinnön arvottamiseen. Yhdelle tieteenalalle luodut, hyväksi havaitut menetelmät eivät välttämättä sovellu suoraan muualle. Yhdenmukaiset teoriat ja käytännöt voisivat toisaalta helpottaa muistiorganisaatioiden välistä yhteistyötä ja tehtäväjakoja, ja osaltaan nykyiset pyrkimykset kokonaisvaltaiseen ja suunnitelmalliseen yhteiskunnan dokumentointiin myös vaativat tehtäväjaon selkeyttämistä. Vähintäänkin muistiorganisaatioiden tulee siten olla tietoisia toistensa aineistoista ja niihin sovellettavista arvottamisperiaatteista. Parhaimmillaan yhteistyön lisääminen voi luoda entistä yhtenäisemmät lähtökohdat, periaatteet ja tavoitteet kulttuuriperintöaineistojen arvottamiselle eri muistiorganisaatioissa niin, että kaikkien näiden organisaatioiden ja niihin kytkeytyvien tieteenalojen erikoisosaaminen kuitenkin tunnustetaan ja hyödynnetään.

Tässä työssä olen tarkastellut kulttuuriperinnön arvottamista kokonaisuutena museoiden ja arkistojen osalta. Vielä kokonaisvaltaisemman kuvan muodostaminen olisi mahdollista ottamalla myös kirjastot ja koko kulttuuriperintöala mukaan tarkasteluun. Jo tämän työn antamien tulosten perusteella voi sanoa, että sekä potentiaalia että tarvetta vielä laajemmalle tutkimukselle on olemassa. Kulttuuriperintöalalla tarvitaan yhä enemmän laaja-alaista, kaikki muistiorganisaatiot yhdistävää tutkimusta, jotta voimme entistä paremmin ymmärtää omaa tapamme arvottaa, luoda ja säilyttää muistoja menneisyydestä ja nykyisyydestä.

Lähteet

Julkaisemattomat lähteet

Holma, Jaakko 2011. Aleksis Kiven kuolinmökkin museoarvo ja aitous. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, museologia.

Kuusela, Liina Kaisa 2014. Arkistojen käyttö aineiston arvonmäärityksen perusteena. Elinkeinoelämän keskusarkiston aineistotiedustelut moniäänisen arkistoasiakkuuden kuvana ja arvonmäärityksen muutosvoimana. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos, taloushistoria.

Leppänen, Markku 2003. Eettiset kysymykset arvonmäärityksessä. Julkaisematon esitys. Luentomoniste Tuija Kauton pitämällä kurssilla ”Aineistojen arvonmääritys ja seulonta” Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella huhtikuussa 2014.

Lonkila, Helena 2004. Peilikäs peilinä – kainuulaisen peilikäsraanun kulttuurisen arvon määräytyminen. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos, museologia.

van Mensch, Peter 1992. Towards a methodology of museology. PhD Thesis, University of Zagreb. Painamaton, luettavissa verkkoversiona:

http://www.muuseum.ee/en/erialane_areng/museoloogiaalane_ki/p_van_mensch_towar/ [2.11.2014]

Pulkkinen, Ritva 2013. Poistot museoiden kokoelmahallinnassa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, informatiivisten tieteiden yksikkö, informaatiotutkimus ja interaktiivinen media.

Vilkuna, Janne 2015. Mitä yhdessä, mitä yksin? –Objektibilimian ja museoarvon äärellä. Esitelmä TAKO-tammiseminaarissa Suomen kansallismuseossa 21.1.2015.

Wilhelmsson, Suvi 2014. Asiakirjahallinnan ammattietiikka ja eettiset ongelmat. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, informaatiotieteiden yksikkö, informaatiotutkimus ja interaktiivinen media.

Painetut ja digitaaliset julkaisut

Ahola, Teemu n.d. *Valtakunnallinen tallennustyönjakomalli*. PDF-dokumentti. Saatavilla:

<http://tako.nba.fi/File/2164/tallennustyonjaon-taustaa.pdf> [1.5.2015]

Ahola, Teemu; Ahonen, Leena; Heinimaa, Mia; Kallio, Kalle; Kestinen, Kimmo; Naukkarinen, Tiina; Viinamäki, Marita (päivystystyöryhmä) 2014. *Työväenmuseo Werstas. Kokoelmapoliittinen ohjelma*. PDF-dokumentti.

Saatavilla: http://www.tyovaenmuseo.fi/files/KPO_2014_werstas.pdf [1.5.2015]

Alberti, Samuel J. M. M. 2005. Objects and the Museum. *Isis – Focus* 96/2005. (559–571.)

Apulaisoikeuskanslerin päätös 26.3.2014. Ahvenanmaan maakunnan hallituksen menettely koskien laivahyllystä löytyneitä samppanjapulloja. OKV/613/1/2012. PDF-dokumentti. Saatavilla:

http://www.okv.fi/media/uploads/ratkaisut/ratkaisut_2014/okv_613_1_2012.pdf [1.5.2015]

Arkistolaitos, n.d. *Arkistolaitoksen strategia 2015*. PDF-dokumentti. Saatavilla:

http://www.arkisto.fi/uploads/Arkistolaitos/Strategia_visio_ja_arvot/arkistolaitoksen_strategia_2015.pdf [1.5.2015]

Arkistolaitos 2012a. *Arkistolaitoksen seulontapolitiikka*. PDF-dokumentti. Saatavilla:

http://www.arkisto.fi/uploads/Arkistolaitos/Teht%C3%A4v%C3%A4t%20ja%20toiminta/Seulonta/SEULONTA_POLITIIKKA-17-12-2012.pdf [1.5.2015]

- Arkistolaitos 2012b. *Arkistolaitoksen seulontastrategia*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.arkisto.fi/uploads/Arkistolaitos/Teht%C3%A4v%C3%A4t%20ja%20toiminta/Seulonta/SEULONTA STRATEGIA-17-12-2012.pdf> [1.5.2015]
- Arkistolaitos 2007. *Arkistolaitoksen yksityisarkistostrategia 2007–2015*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.arkisto.fi/uploads/Arkistolaitos/Teht%C3%A4v%C3%A4t%20ja%20toiminta/Yksityisarkistot/yksityisarkistostrategia.pdf> [1.5.2015]
- Arkistowiki 2013. *Arkistolaitoksen Arkistowiki. Sanasto*. Internet-palvelu. Saatavilla: <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Luokka:Sanasto> [4.5.2015]
- Aurasmaa, Anne 2004. Pysyvä museo, muuttuva maailma. *Museo*1/2004. (28–30.)
- Aurasmaa, Anne 2002. *Salomonin talo. Museon idea renessanssiajattelun valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Benedict, Karen 2003. *Ethics and the archival profession*. Chicago: Society of American Archivists.
- Bohman, Stefan 1997. Vad är museivetenskap, och vad är kulturarv? Teoksessa: Palmqvist, Lennart & Bohman, Stefan (toim.) *Museer och kulturarv*. Bjärnum: Carlsson Bokförlag. (9-18.)
- Booms, Hans 1991. Überlieferungsbildung: Keeping Archives as a Social and Political Activity. *Archivaria* 33. (25–33.)
- Booms, Hans 1987. Society and the Formation of a Documentary Heritage: Issues in the Appraisal of Archival Sources. Kääntäneet englanniksi Jolderma, Jermina & Klumpenhauer, Richard. *Archivaria* 24. (69–107.)
- Cook, Terry 2005. Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950–2000. *Archival Science* 5/2005. (101–161.)
- Craig, Barbara 2004. *Archival Appraisal, Theory and Practice*. München: K.G. Saur.
- Cuno, James 2008. *Who owns antiquity? Museums and the battle over our ancient heritage*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Danielson, Elena S. 2010. *The Ethical Archivist*. Chicago: Society of American Archivists.
- Desvallées, André & Mairesse, François (toim.) 2010. *Key Concepts of Museology*. Paris: Armand Colin.
- Eskola, Annamari; Kettula, Suvi; Piirainen, Sari; Ropponen, Liisa; Sillanpää, Pirkko & Tuomi, Timo 2011. *Espoon kaupunginmuseon kokoelmapolitiikka 2011*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.espoonkaupunginmuseo.fi/fi-FI/Museotyto/Kokoelmat> [1.5.2015]
- Euroopan neuvosto 2005. *Euroopan neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä*. Faro, 27.10.2005. PDF-dokumentti. Saatavilla : <http://faronosopimus.org/wp-content/uploads/2014/09/Faron-sopimus.pdf> [10.5.2015]
- Europeana Foundation, n.d. *About us*. WWW-dokumentti. Saatavilla: <http://pro.europeana.eu/about-us/> [27.4.2015]
- Garfield, Donald 1997. Deaccessioning goes public. Teoksessa: Weil, Stephen E. (toim.) *A Deaccession Reader*. Washington, DC: American Association of Museums. (11–21.)
- Haapala, Matleena 2014. *Metallinilmaisin on hyvä renki mutta huono isäntä*. WWW-dokumentti. Muaeoviraston blogi 7.7.2014. Saatavilla: <http://blogi.nba.fi/2014/metallinilmaisin-on-hyva-renki-mutta-huono-isanta> [2.5.2015]

- Hassinen, Esa; Kainulainen, Sari; Vickholm, Päivi; Nisonen, Maija; Suvanto, Ritva; Koski, Marianne; Takala, Hannu; Siikaniemi, Päivi & Niskanen, Riitta 2009. *Lahden historiallisen museon kokoelmapoliittinen ohjelma*. PDF-dokumentti. Saatavilla: http://www.lahdenmuseot.fi/index.php/download_file/view/64/ [1.5.2015]
- Heinonen, Jouko & Lahti, Markku 2001. *Museologian perusteet*. Helsinki: Suomen museoliitto.
- Helsingin kaupungimuseo 2014. *Helsingin kaupunginmuseon kokoelmapoliittikka 2014–2018/2019*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.hel.fi/static/hkm/pdf/Kokoelmapoliittikka.pdf> [1.5.2015]
- Helsingin sanomat 14.10.2013. Hylyt paljastuivat rosvoille. Kotimaa. Saatavilla: <http://www.hs.fi/kotimaa/a1381635049695> [1.5.2015]
- Helsingin sanomat 25.3.2015. Varusmiesten älykkyystesteistä nousi kiista – armeija tuhoaisi, kansallisarkisto säilyttäisi. Kotimaa. Saatavilla: <http://www.hs.fi/kotimaa/a1427177853662> [1.5.2015]
- Helsingin yliopisto 2004. *Perustamiskirja, hopeavaltikat ja rehtorin avaimet*. WWW-dokumentti. Saatavilla: <http://www.museo.helsinki.fi/kokoelmat/esinekokoelmat/perustamiskirja/valta.htm> [19.12.2014]
- Honkasalo, Merja; Kallio, Elina; Ojala, Kirsi; Paavola, Tiina; Pietarinen, Piia & Västi, Emilia 2015. *Kokoelmapoistojen hyvät käytännöt*. Helsinki: Suomen museoliitto. Saatavilla: http://www.museoliitto.fi/doc/verkkojulkaisut/Kokoelmapoistojen_hyvät_kaytannot.pdf [1.5.2015]
- Häyhä, Heikki; Jantunen, Sari & Paaskoski, Leena 2015. *Merkitysanalyysimenetelmä*. Helsinki: Suomen museoliitto. Saatavilla: <http://www.museoliitto.fi/doc/Merkitysanalyysimenetelma1.pdf>
- ICA 1996. *Eettiset säännöt*. Suomenkielinen käännös. PDF-dokumentti. Saatavilla: http://www.arkisto.fi/uploads/Palvelut/ICA_etiikka.pdf [1.5.2015]
- ICA Multilingual Archival Terminology 2013. Internet-tietokanta. Saatavilla: <http://www.ciscra.org/mat/> [4.5.2015]
- ICOM 2004. *Museotyön eettiset säännöt*. ICOM – Suomen komitea ry:n suomennos. WWW-dokumentti. Saatavilla: <http://finland.icom.museum/etiikka.html> [1.5.2015]
- ICOM 2007. *ICOM Statutes Approved in Vienna (Austria) August 24, 2007*. PDF-dokumentti. Saatavilla: http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Statuts/statutes_eng.pdf [1.5.2015]
- James, N. 2008. Repatriation, display and interpretation. *Antiquity* 82/2008. (770–777.)
- Jenkinson, Hilary 1922. *A manual of archive administration*. Oxford: Clarendon press.
- Järvinen, Outi (toim.) 2010. *Suomen kansallismuseon kokoelmapoliittinen ohjelma*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.nba.fi/fi/File/911/km-kokoelmapol-ohjelma-2010.pdf> [1.5.2015]
- Kinanen, Pauliina 2007. Museologiset objektit. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) *Museologia tänään*. Helsinki: Suomen museoliitto. (168–186.)
- Kallio, Kalle 2007. Museon yhteiskunnalliset tavoitteet. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) *Museologia tänään*. Helsinki: Suomen museoliitto. (105–131.)
- Kansallinen digitaalinen kirjasto 2014. *Kansalliset ja EU:n linjaukset*. WWW-dokumentti. Saatavilla: <http://www.kdk.fi/fi/kansalliset-ja-eu-linjaukset> [16.12.2014]
- Keski-Suomen museo 2015. *Nykyajan dokumentointi*. Verkkosivusto. Saatavilla: <http://www.jyvaskyla.fi/keski-suomenmuseo/nykydokumentointi/info> [27.4.2015]

- Knell, Simon 2004. Altered values: searching for a new collecting. Teoksessa: Knell, Simon J. (toim.) *Museums and the future of collecting*. 2. painos. Aldershot: Ashgate. (1–46.)
- Kolsrud, Ole 1992. The Evolution of Basic Appraisal Principles – Some Comparative Observations. *American Archivist* 55/1992. (26–39.)
- Kopytoff, Igor 1986. The cultural biography of things: commoditization as process. Teoksessa: Appadurai, Arjun (toim.) *The social life of things. Commodities in cultural perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. (64–91.)
- Kostet, Juhani 2007. Kokoelmien muodostuminen. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) *Museologia tänään*. Helsinki: Suomen museoliitto. (136–162.)
- Laakkonen, Annimari; Liukkonen, Eija; Lonardi, Pia & Niemelä, Anu (toim.) 2014. *Museotilasto 2013*. Helsinki: Museovirasto. Saatavilla: http://www.museotilasto.fi/user_files/Museotilasto2013.pdf [1.4.2015]
- Levä, Kimmo 2015. *Onko museoesineelle annettava taloudellinen arvo?* WWW-dokumentti. Suomen museoliiton P.S.-blogi 28.1.2015. Saatavilla: <http://museoliitto.blogspot.fi/2015/01/onko-museoesineelle-annettava.html> [24.3.2015]
- Levä, Kimmo 2013a. *Arvotonta touhua Museoviraston kiinteistöillä*. WWW-dokumentti. Suomen museoliiton P.S.-blogi 23.7.2013. Saatavilla: <http://museoliitto.blogspot.fi/2013/07/arvotonta-touhua-museoviraston.html> [24.3.2015]
- Levä, Kimmo 2013b. *Markkina-arvo ei kerro kohteen arvosta juuri mitään*. WWW-dokumentti. Suomen museoliiton P.S.-blogi 14.8.2013. Saatavilla: <http://museoliitto.blogspot.fi/2013/08/markkina-arvo-ei-kerro-kohteen-arvosta.html> [24.3.2015]
- Loewen, Candace 2005. The Evolution, Application, and Future of Macroappraisal. *Archival Science* 5/2005. (93–99.)
- Lybeck, Jari; Pirilä, Pirkko; Rosberg, Harri & Vappula, Jorma 2006. *Arkistot – yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Helsinki: Arkistolaitos.
- Menne-Haritz, Angelika 2001. Access – the reformulation of an archival paradigm. *Archival Science* 1/2001. (57–82.)
- Miller, Steven H. 1997. Selling items from museum collections. Teoksessa: Weil, Stephen E. (toim.) *A Deaccession Reader*. Washington, DC: American Association of Museums. (51–61.)
- Muhoksen kotiseutuyhdistys ry 2015. *Varkaita museolla*. WWW-dokumentti. Julkaistu 1.3.2015. Saatavilla: <http://muhoksenkotiseutuyhdistys.blogspot.fi/2015/03/varkaita-museolla.html> [2.5.2015]
- Museo 2015 & Museovirasto 2013a. *Kokoelmapolitiikan muistilista museoille*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.nba.fi/fi/File/2094/kokoelmapolitiikan-muistilista-museoille.pdf> [6.5.2015]
- Museo 2015 & Museovirasto 2013b. *Museoiden kokoelmahallinnan kokonaisarkkitehtuuri 1.0*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.nba.fi/fi/File/1859/museoiden-kokoelmahallinnan-kokonaisarkkitehtuuri.pdf> [6.5.2015]
- Museovirasto n.d. *Mustat aukot*. WWW-dokumentti. Saatavilla: <http://tako.nba.fi/tallennustyonjako/mustat-aukot> [27.4.2015]
- Museovirasto 2015. *Valtakunnallinen tallennustyonjako*. WWW-dokumentti. Saatavilla: <http://tako.nba.fi/tallennustyonjako> [13.4.2015]
- Museovirasto 2014. *Vuosi 2014 on ollut poikkeuksellisen vilkas metallinetsintävuosi*. WWW-dokumentti. Julkaistu 3.12.2014. Saatavilla: <http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/tiedotearkisto?Article=5985> [2.5.2015]

- Museovirasto 2012. *Museoviraston ja maakuntamuseoiden yhteistyö kulttuuriympäristön vaalimistehtävissä*. WWW-dokumentti. Päivitetty 8.11.2012. Saatavilla: http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/viranomaistoiminta/maakuntamuseoiden_yhteistyosopimukset [16.12.2014]
- Närhi, Anne 2012. *Museo – Mäntyharjun esineellinen muisti. Kokoelmapoliittinen ohjelma*. Mäntyharjun museo. PDF-dokumentti. Saatavilla: http://www.mantynharju.fi/tiedostot/kulttuuri/Kokoelmapoliittinen_ohjelma.pdf [1.5.2015]
- Ollila, Riitta 2014. *Oikeus tulla unohtetuksi*. WWW-dokumentti. Julkisen sanan neuvoston blogi 16.5.2014. <http://www.jsn.fi/blog/oikeus-tulla-unohtetuksi/> [1.5.2015]
- Ooghe, Bart & and Moreels, Dries 2009. Analysing selection for digitisation: current practices and common incentives. *D-Lib Magazine* 15/9. Saatavilla: <http://www.dlib.org/dlib/september09/ooghe/09ooghe.html> [1.5.2015]
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015a. *Arkistolain jatkotyöryhmän muistio. Ehdotus laiksi tiedonhallinnasta ja tietojen käsittelystä julkishallinnossa*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2015/liitteet/tr03.pdf?lang=fi> [30.8.2015]
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015b. *Yksityisarkistolakityöryhmän muistio*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2015/liitteet/tr04.pdf?lang=fi> [30.8.2015]
- Orrman, Eljas 2012. Asiakirjojen seulonnasta ja julkisuudesta tutkimuksen edellytyksiä säätelevinä tekijöinä. *Tieteessä tapahtuu* 3/2012. (26–33.)
- Orwell, George 1949. *Nineteen Eighty-Four*. London: Secker & Warburg.
- Palo-oja, Ritva 2010. Edustavuutta kokoelmiin. *Museo* 1/2010. (16–18.)
- Palo-oja, Ritva & Willberg, Leena 2000. Arvoluokitus – avain museokokoelmien hallintaan. Teoksessa: Vilkuna, Janne (toim.) *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*. Helsinki: Ethnos ry. (72–82.)
- Patjas, Auli; Munkki, Jari; Kylmänen, Helena; Hovattala, Aija; Piipponen, Irja; Kainulainen, Pasi; Heino, Iris; Matikainen, Erkki; Suoranta, Outi & Raninen-Siiskonen, Tarja 2008. *Pohjois-Karjalan museo. Kokoelmapoliittinen ohjelma 2009–2012*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.jns.fi/dman/Document.phx/~sivut-museot/Lomakepankki/Kokoelmapol10?folderId=~sivut-museot%2FLomakepankki&cmd=download> [1.5.2015]
- Pearce, Susan M. 1995a. Collecting as medium and message. Teoksessa: Hooper-Greenhill, Eilean (toim.) *Museum, media, message*. London & New York: Routledge. (15–23.)
- Pearce, Susan M. 1995b. *On collecting. An investigation into collecting in the European tradition*. London & New York: Routledge.
- Pearce, Susan M. 1992. *Museums, objects and collections. A cultural study*. London & New York: Leicester University Press.
- Pohjola, Maria; Puranen, Meri; Lampela, Anssi; Pussinen, Veli-Matti; Sjöblom, Kenth 2011. *Yksityisarkistojen seulontaohje*. Arkistolaitos. PDF-dokumentti. Saatavilla: http://www.arkisto.fi/uploads/normit/valtionhallinto/maarayksetjaohjeet/Yksityisarkistojen_seulontaohje.pdf [1.4.2015]
- Polk, Kenneth 2014. The global trade in illicit antiquities: some new directions? Teoksessa: Grove, Louise & Thomas, Suzie (toim.) *Heritage Crime. Progress, prospects and prevention*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. (206–223.)
- Rastas, Pirkko 1994. *Arkistotoimi ja asiakirjahallinto*. 2. painos. Helsinki: Opetushallitus.

- Ravenwood, J. Clare F. 2013. *Selection of digital material for preservation in libraries, archives and museums*. Väitöskirja. Loughborough University, Institutional Repository. Saatavilla: <https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/13423/3/Thesis-2013-Ravenwood.pdf> [1.4.2015]
- Ridener, John 2008. *From Polders to Postmodernism. A Concise History of Archival Theory*. Duluth: Litwin Books.
- Russell, Roslyn & Winkworth, Kylie 2009. *Significance 2.0. A guide to assessing the significance of collections*. Rundle Mall, SA: Collections Council of Australia Ltd. Saatavilla: <http://pandora.nla.gov.au/pan/112443/20101122-1236/significance.collectionscouncil.com.au/pdf/colour/Significance20.pdf> [6.5.2015]
- Samuels, Helen Willa 1986. Who Controls the Past. *American Archivist* 49/2. (109-124.)
- Schellenberg, Theodore R. 2003. *Modern archives: principles and techniques*. Uudelleen toimitettu painos. Chicago: The Society of American Archivists.
- Schwartz, Joan M. & Cook, Terry 2002. Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science* 2/2002. (1-19.)
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig 2004. *Museer ger mening. Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amuri som representationer*. Åbo: Åbo akademis förlag.
- Society of American Archivists 2005. A glossary of Archival and Records Terminology. Internet-tietokanta. Saatavilla: <http://www2.archivists.org/glossary> [4.5.2015]
- Steen, Anna 2004. Samdok: tools to make the world visible. Teoksessa: Knell, Simon J. (toim.) *Museums and the future of collecting*. 2. painos. Aldershot: Ashgate. (196-203.)
- Stránský, Zbyněk 1995. *Introduction to the study of museology*. Brno: Masaryk University in Brno.
- Suomen museoliitto n.d. *ICOM:in museomääritelmä*. HTML-dokumentti. Saatavilla: <http://www.museot.fi/mikamuseo/icom> [1.3.2015]
- Tampereen kaupungin museopalvelut 2009. *Kokoelmapoliittinen ohjelma 2009. Tampereen kaupungin museopalvelut/Historialliset museot*. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://www.tampere.fi/material/attachments/k/5m5Hjhgbm/KOPO2009.pdf> [1.5.2015]
- Thomas & Grove 2014. Introduction. Teoksessa: Grove, Louise & Thomas, Suzie (toim.) *Heritage Crime. Progress, prospects and prevention*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan. (1-10.)
- Thompson, Michael 1979. Rubbish Theory. The Creation & Destruction of Value. *Encounter* 6/1979. (12-24.)
- Trace, Ciaran B. 2010. On or Off the Record? Notions of Value in the Archive. Teoksessa: Eastwood, Terry & MacNeil, Heather (toim.) *Currents of Archival Thinking*. Santa Barbara: Libraries Unlimited. (47-68.)
- Turpeinen, Outi 2005. *Merkityksellinen museoesine. Kriittinen visuaalisuus kulttuurihistoriallisen museon näytelysuunnittelussa*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- UNESCO 2003. *Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. Pariisi, 17.10.2003. PDF-dokumentti. Saatavilla: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf> [1.5.2015]
- UNESCO 1972. *Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta*. Pariisi, 16.11.1972. WWW-dokumentti. Saatavilla: http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaelliset_asiat/kansainvaelliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/mperintosopimus [6.5.2015]

UNESCO 1970. *Yleissopimus kulttuuriomaisuuden luvattoman tuonnin, viennin ja omistusoikeuden siirron kieltämiseksi ja ehkäisemiseksi*. Pariisi, 14.11.1970. WWW-dokumentti. Saatavilla: http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaeliset_asiat/kansainvaeliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/kulttuuriomaisuus [6.5.2015]

UNESCO 1954. *Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen sattuessa*. Haag, 14.5.1954. WWW-dokumentti. Saatavilla: http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaeliset_asiat/kansainvaeliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/haag [6.5.2015]

Uotila-Laine, Anne 2013. Pääkirjoitus. *Käpälämäki* 1/2013. (3–4.) Saatavilla: http://www.metsastysmuseum.fi/museo/kapalamaet/kapala1_2013/kapalamaki1%202013.pdf [1.5.2015]

Valtiovarainministeriö n.d. *Avoimen tiedon ohjelma*. WWW-dokumentti. Saatavilla: <http://vm.fi/avointieto> [2.5.2015]

Valtonen, Hannu 2006. *Tavallisesta kuriositeetiksi. Kahden Keski-Suomen Ilmailumuseon Messerschmitt Bf 109 -lentokoneen museoarvo*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Vilkuna, Janne 2015. Aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön rajapintoja ja määritelmiä. Teoksessa: Kanerva, Anna & Mitchell, Ritva (toim.) *Elävä aineeton kulttuuriperintö. Hankkeen loppuraportti*. Helsinki: Cupore. (113–125.)

Vilkuna, Janne 2013. Avoin tieto ja museot. *Museo* 1/2013. (26–29.)

Vilkuna, Janne 2007a. Museologian vaihteita. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) *Museologia tänään*. Helsinki: Suomen museoliitto. (44–65.)

Vilkuna, Janne 2007b. Yhteinen kulttuuriperintömme. Teoksessa: Kinanen, Pauliina (toim.) *Museologia tänään*. Helsinki: Suomen museoliitto. (12–40.)

Vilkuna, Janne 2007c. Museoiden valikoiva muisti. Teoksessa: Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla. *Menneisyys on toista maata*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. (177–187.)

Vilkuna, Janne 2000a. Kestämätöntä kehitystä. Teoksessa: Vilkuna, Janne (toim.) *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*. Helsinki: Ethnos ry. (92.)

Vilkuna, Janne 2000b. Vainajat museoeettisenä kysymyksenä. Teoksessa: Vilkuna, Janne (toim.) *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*. Helsinki: Ethnos ry. (138–146.)

Vilkuna, Janne 1993. Ottaa vaiko jättää? Ajatuksia kokoelmien tallentamisesta, karsimisesta ja työnjaosta. *Museo* 3/1993. (2–7.)

Warren, Karen J. 1999. A Philosophical perspective on the ethics and resolution of cultural property. Teoksessa: Messenger, Phyllis Mauch (toim.) *The ethics of collecting cultural property*. 2. painos. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Weil, Stephen E. 1997a. Introduction. Teoksessa: Weil, Stephen E. (toim.) *A Deaccession Reader*. Washington, DC: American Association of Museums. (1–9.)

Weil, Stephen E. 1997b. The deaccession cookie jar. Teoksessa: Weil, Stephen E. (toim.) *A Deaccession Reader*. Washington, DC: American Association of Museums. (87–91.)

Wickham, Martin 2004. Ranking collections. Teoksessa: Knell, Simon J. (toim.) *Museums and the future of collecting*. 2. painos. Aldershot: Ashgate. (222–234.)

Suomen sähköinen säädöskokoelma <https://www.finlex.fi/fi/>

Arkistolaki 831/1994. [6.5.2015]

Asetus arkistolaitoksesta 832/1994. [6.5.2015]

Henkilötietolaki 532/1999. [6.5.2015]

Laki kulttuuriesineiden maastaviennin rajoittamisesta 115/1999. [6.5.2015]

Laki Museovirastosta 282/2004. [6.5.2015]

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999. [6.5.2015]

Laki yksityisten arkistojen valtionavusta 1006/2006. [30.8.2015]

Luonnonsuojelulaki 1096/1996. [6.5.2015]

Muinaismuistolaki 295/1963. [6.5.2015]

Museolaki 729/1992. [6.5.2015]

Tekijänoikeuslaki 821/2005. [6.5.2015]

Valtioneuvoston asetus museoista 1192/2005. [6.5.2015]

Valtioneuvoston asetus Museovirastosta 407/2004. [6.5.2015]